

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії
Громадська організація Центр перспективних досліджень
та регіонального розвитку
Громадська організація Міжнародна організація Україна-ЄС
Фонд Громадської дипломатії

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ВІД КОНФЛІКТУ ДО КОНСЕНСУСУ**

20 травня 2021 р.

Кам'янець-Подільський
2021

Друкується згідно рішення вченої ради Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, протокол №7 від 08 червня 2021 року

Рецензенти:

Батрименко О. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Нестиренко В. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри теоретико-правових і соціально-гуманітарних дисциплін Подільського державного аграрно-технічного університету

Редколегія:

О.В. Віннічук, завідувачка кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат політичних наук, доцент.

А.В. Найчук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат філософських наук, доцент.

В.Ю. Маркітантов, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат політичних наук, доцент.

Т.В. Сулятицька, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат філософських наук, доцент.

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-політичні трансформації в епоху глобалізації: від конфлікту до консенсусу» / За ред. О. В. Віннічук, Т. В. Сулятицька. Кам'янець-Подільський : ФОП Буйницький О. А., 2021. – 148 с.

*Збірник містить тексти доповідей і тези виступів учасників **Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-політичні трансформації в епоху глобалізації: від конфлікту до консенсусу»**, яку було проведено на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка 20 травня 2021. До збірника входять два розділи: перший розділ присвячений трансгресивній природі суспільства постмодерну, другий розділ – «Гібридна війна: міждисциплінарний вимір».*

СЕКЦІЯ 1.

ТРАНСГРЕСИВНА ПРИРОДА СУСПІЛЬСТВА ПОСТМОДЕРНУ

УДК 321

С.Г. Вонсович,

доктор політичних наук, доцент кафедри
політології та філософії Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ТРАНЗИТ У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ

Розглянуто теоретичні підходи політичного транзиту в контексті постмодерну. Зазначено, як політичні актори постмодерного транзиту визнають свободу вираження думки, принципи правової держави, значення альтернативних виборів.

Ключові слова: транзит, постмодерн, вчення, демократія, влада, система.

Проблеми політичних переходів у постмодернізмі стали предметом дослідження таких науковців, як: Р. Барт, З. Бауман, Ж. Бодрійяр, М. Бланшо, Ф. Гваттарі, Гі Дебор, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Лакан, Ж.-Ф. Ліотар, М. де Серто, М. Фуко та ін.

З погляду глобальних цивілізаційних змін варто зазначити, що логіка переходу до постмодерного суспільства характеризується зростанням рівня саморефлексії. Це зумовлено не стільки неоднозначністю процесів «морального одужання» суспільства, скільки потребою особистості орієнтуватися в різноманітних ситуаціях. Річ у тім, що сучасна людина може швидко змінювати культурні контексти на відміну від традиційної людини, яка переважно більшість життя перебуває в одному соціокультурному середовищі.

У постмодерному філософуванні ідеали просвітництва зазнають кризи. Виникає необхідність відмови від моделі просвітницького гуманізму. Так, на думку знаного німецького філософа, соціолога Ю. Габермаса: «Інтуїтивний аналіз самосвідомості, який був цілком достатнім для трансцендентальної філософії, тепер пристосовується до кола реконструктивних наук, які із перспективи учасників дискурсу та інтеракції намагаються робити експліцитні, теоретичні,

методично правильні знання суб'єктів, які за допомогою вдалих та перекручених висловлювань, компетентно промовляють, діють та пізнають. Оскільки такі спроби реконструкції більше не спрямовані на царство інтелігібельного, яке перебуває поза явищами, на практично застосовувані методичні знання і які складають основу методично-правильно створюваних висловлювань, то онтологічний розкол між трансцендентальним та емпіричним зникає» [1, с. 290].

Характерною рисою постмодерністів є їх опозиційність до всього, від чого виходить влада в суспільстві: до бюрократії, політиків, організацій, жорстко заданому плануванню й проектуванню, стереотипам мислення та розумових форм. Так, М. Фуко описав перехід, у якому зміст визначає «мікрофізику влади» з «незліченними точками конфронтації» і опору. У переході він виділяв три інструменти дисциплінарної влади. Перший – ієрархічне спостереження, або здатність чиновників спостерігати все, що ними контролюється, одним пильним поглядом. Другий інструмент – здатність виносити законні вирок і карати тих, хто порушує норми. Так, людину можуть негативно оцінити й покарати у категоріях часу (за запізнення), діяльності (неуважність) й поведінки (неввічливість). Третій інструмент – використання дослідження для спостереження за людьми та винесення щодо їх вироків. Цей інструмент дисциплінарної влади включає в себе два попередні.

Радикальне постмодерністське інтелектуальне налаштування на відмову від істини, від сутності, від визнання закономірності історичного процесу породило скептичне ставлення до можливості теоретичного обґрунтування шляхів розвитку суспільства, складання різноманітних довгострокових прогнозів, проєктів швидкої зміни суспільства.

Постмодернізм, критично ставлячись до ліберальної демократії, не тільки не висуває альтернативний «проєкт майбутнього», але загалом, незважаючи на пошуки «іншого», вважає подальший розвиток в її межах неминучим. Висуваються ідеї про вдосконалення (реалізації незавершеного) в ліберальній демократії, зняття конфліктів в її рамках, переваг розвинених країн на тлі «третього світу», визнання значно відмінних від Заходу варіантів розвитку – загальною антинормою.

Водночас варто зазначити, що постмодерністська теорія стала торжеством різних теоретичних підходів. Відповідно до цього Ж.-Ф. Ліотар зауважував, що «постмодерністське знання не просто є знаряддям авторитетів, воно вдосконалює нашу сприйнятливість до відмінностей і підсилює нашу здатність допускати невідповідне»[2,с.78].

Постмодернізм виробляє власну модель бачення реальності, виходячи з припущення її хаотичності, семіотичної артикульованості. Він формує специфічні способи і норми опису світу, рефлексивно осмислені у своєрідній калейдоскопічності сприйняття, у програмному плюралізмі, у повороті до стратегії

mutuality (взаємності, її пошуку). У рамках постмодерну обговорюються також ідеї переходу до «хорошого» управління; підвищення інтересу до політики низових структур; розвитку горизонтальних самоврядних мереж; зростаючого значення ідентичності в суспільно-політичному та культурному житті різних країн.

Для сучасного постмодерного світу характерним є новий образ реальності, зумовлений як науково-технічним поступом другого тисячоліття, так і змінами в культурній сфері. Це дозволяє говорити про сьогодишній соціум і його політичну сферу як про постмодернові явища. У політичній філософії розвиток постмодерних імперативів найчастіше пов'язується зі світовою перемогою західної ліберальної ідеології [3, с.316].

Соціолог З. Бауман яскраво описав особливості транзиту світу «постмодерну» по лінії «влада – ринок – споживач». «Загальність, універсальність проєкту вимагає влади з універсальними претензіями, – зазначав він. Такої влади поки щось не видно. Заходи для встановлення і підтримки штучного ладу, що спирається на законодавство та державну монополію, на засоби примусу, лояльність обивателів і нормування їх поведінки, що нині не здаються такими першочерговими і обов'язковими, як у початковій фазі процесу «осучаснення» (модернізації), коли треба було заповнити нормативну порожнечу після розпаду місцевих громад, руйнування механізмів сусідського контролю і висміювання традицій. Регулярність людських вчинків, збереження й відтворення рутини сучасного життя чудово обходяться сьогодні без дріб'язкового втручання держави. З нагальними потребами, які колись вимагали трудомісткого забезпечення загальної згоди за допомогою залякування в синтезі з ідеологічною індоктринацією, тепер справляється ринок, який нічого так не боїться, як однаковості схильностей, смаків і вірувань. Замість нормативного регулювання поведінки обивателя – спокушання споживача; замість насадження ідеології – реклама; замість легітимації влади – прес-центри та прес-бюро» [4, с.73]. Політичні актори вважають, що громадська думка і участь суспільних груп становить непередбачувану загрозу існуючому устрою, якому потрібно протистояти за допомогою інституційно-правових засобів і твердого «управління». Маючи у своєму арсеналі універсальний ціннісний ерзац – «високий рівень особистого добробуту», який асоціюється із західним способом життя і відповідно демократією, постмодерн демонструє значне поширення цілком легальних, активних політтехнологій. Однак ці технології делегітимізують і підривають такі принципи демократії, як народне волевиявлення й публічність політики, підміняючи її симулякрами політичного. «Демократична думка, інститути та процесуальність стають фікцією і залежно від того, на якому ґрунті виявляються ці міражі (розвиненого Заходу чи Півдня та Сходу, що модернізуються), по-різному проявляє себе химера «керуваної демократії», виникаючи як поєднання демократичної ширми і реально діючих механізмів або олігархії, або авторитаризму» [5, с.26].

В епоху постмодерну для політичного транзиту важливим стає те, що найбільшу підтримку виборців отримують політичні лідери, які враховують увесь спектр інтересів і настроїв, застосовуючи соціотехніку політичного колажу. Перевагу мають також ті політики, риторика яких є інтертекстуальною, мова – метафоричною та містить елементи самоочевидності й наочності. Ось чому в сучасній політиці все більше відчувається туга за харизматичними особистостями, де харизма стає вже більше рішенням технологічним, ніж вродженою якістю. З веберівської точки зору, в політиці має бути більше раціональності і харизма оцінюється як відмова від ситуації виваженості та визначеності в бік групової екзальтації. Якщо для раціонального виборця цікавою була лише представницька ефективність політика, то для індивіда постмодерну – чарівність, яку може дати імідж політика. Дотримуючись поширеної в сучасній політології аргументації сфери політики як ринку, де править постмодерне товарне різноманіття, питання вже не загострюється на якості й функціональних критеріях.

Список використаних джерел:

1. Габермас Ю. Філософський дискурс модерну. Київ: «Четверта хвиля», 2001. 424 с.
2. Lyotard, J.F. Answering the Question: What is Postmodernism? The Postmodern Condition. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1984. pp.71-82.
3. Панарин А.С. Искусшение глобализмом. Москва.: «ЭКСМО-Пресс», 2002. 416 с.
4. Бауман З. Спор о постмодернизме /З. Бауман // Социологический журнал. 1994. № 4. С. 69-80
5. Лощилов, П. Демократия постмодерна: истоки и проявления. / П. Лощилов // Власть. 2005. № 10. С. 22 – 32.

УДК 101.1; 371.13

С.О. Ганаба,
доктор філос. наук, професор,
Національна академія Державної прикордонної
служби України ім. Б. Хмельницького

КУЛЬТУРА ДІАЛОГУ ЯК ПРОЕКТНА РАМКА РОЗВИТКУ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЗЛАГОДИ

Культура діалогу передбачає відхід від лінійного, уніфікованого мислення на користь визнання й розуміння складності й різноманітності світу. Продуктом діалогової взаємодії є «народження» істини у співрозумінні, співпереживанні учасників, які реалізують свій інтелектуальний, духовно-емпатійний потенціал. Учасники діалогової взаємодії спільно виробляють інтерсуб'єктивні смисли, цілі, цінності, орієнтири тощо, координують свої дії у відповідності з досягнутими згодами, сприяючи розвитку процесів соціальної інтеграції та солідаризації на новій основі.

Ключові слова: спілкування, культура діалогу, соціальна злагода, розуміння.

Поняття соціальної злагоди є релевантним у низці сучасних досліджень присвячених суспільній проблематиці. Науковці аналізуючи це поняття, намагаються не лише пояснити природу та особливості цього терміну, а й окреслити шляхи її досягнення у практиках суспільного життя. З огляду на перебіг світових глобалізаційних процесів та особливостей державотворення в Україні можливості й шляхи досягнення соціальної злагоди є актуальними. Важливою й ефективною умовою у визначенні шляхів є культура діалогу.

У перекладі з грецької – dialogos, означає «поширений» логос-смысл, що переходить межі індивідуальних свідомостей й стає спільним надбанням учасників його обговорення [2, с. 234]. Загалом, це поняття розуміється як певний особистісно-екзистенційний зв'язок між учасниками. У ньому відсутні підпорядкування та авторитарність, будь-які «цетризм», оскільки він постає формою духовної взаємодії, що торкається глибинних смисложиттєвих орієнтацій особистості. Діалог передбачає відхід від лінійного, уніфікованого мислення на користь визнання й розуміння складності й різноманітності світу. Продуктом діалогової взаємодії є «народження» істини у співрозумінні, співпереживанні учасників, які реалізують свій інтелектуальний, духовно-емпатійний потенціал. Множина ідей, думок, смислів та сенсів не підпорядковується єдиній, чітко визначеній раціональній домінанті. Зasadничою є думка, що діалог не підлягає

законам «тотожності», а є взаємодоповненням «іншостей», які визнаються варіативними та самоцінними. Варто зазначити, що практики діалогу суттєво впливають на людину, її внутрішній, емоційно-ціннісний світ. Йдеться про збагачення досвіду людини, розвитку її духовної свободи, формуванні системи ціннісних орієнтацій. Діалогова взаємодія зі світом інших людей дозволяє людині відбутися у повноті своєї сутності. Як зазначає Е. Кассіреп, людина є істота, яка «постійно шукає саму себе, яка у кожен момент свого існування випробовує і перевіряє умови свого існування» [1, с. 7]. Очевидно, діалог й доручення до світу Іншості є важливим індикатором релевантності свого Я.

На яких засадах має ґрунтуватися культура діалогу, щоб презентувати ефективні шляхи вирішення суспільних негараздів та протиріч. Насамперед, основою діалогових відносин є любов. Саме вона здатна творити особливу довіру й щирість один до одного. Німецький філософ К. Ясперс виокремлює принципи, що є визначальними у творенні ціннісного продуктивного діалогу, а саме: небажання переваг та перемог: той, хто відчуватиме таке бажання, відчуватиме й неспокій та провину і мусить намагатися подолати їх; взаємна прозорість та зрозумілість, що охоплюють шляхи досягнення комунікації: кожен приходиться сам до себе з допомогою іншого; відкриття себе та іншої людини екзистенціально; розуміння боротьби не як екзистенцій одна з одною, а як спільна боротьба супроти себе й іншого, насамперед це боротьба за істину [3, с. 146].

Ефективність діалогу передбачає також уміння слухати та чути. Фіксувати під час діалогової взаємодії думки й прагнення учасників, не означає зрозуміти та відчувати їх. Лише через сприйняття та емоційне долучення допомагає не лише краще зрозуміти інші думки та переконання, а й відчувати їх вартісну значимість й унікальність. Діалог слугує необхідною основою для розуміння того, що людина здатна повідомити світу, і що світ може повідомити їй. Під час такого спілкування людина відкриває і дарує іншій людині частинку своєї душі, виявляючи здатність долучитися до внутрішнього світу іншої людини. Така людина виходить за межі своєї індивідуальності, вона трансгресує, позбавляючись внутрішньої суверенної атомарної території. Його особливостями є невизначеність, відкритість, особистісна трансформація суб'єктів спілкування у бік внутрішнього збагачення.

Таким чином, діалог розглядається як ефективний засіб перетворення соціальної реальності. Учасники діалогової взаємодії спільно виробляють інтерсуб'єктивні смисли, цілі, цінності, орієнтири тощо, координують свої дії у відповідності з досягнутими згодами, сприяючи розвитку процесів соціальної інтеграції та солідаризації на новій основі. Йдеться про комунікативну згоду, яка досягається у вільний спосіб, без примусу чи ідеологічного тиску. Вона сприяє створенню нового інформаційного ресурсу, із залученням досвіду та ціннісних орієнтацій усіх учасників у площині взаєморозуміння. Взаєморозуміння передбачає існування Іншого у його відмінності та унікальності. Саме завдяки толерантному, вираженому ставленню до досвіду та цінностей Іншого, можливе

переосмислення набутих знань та створення на основі інтерсуб'єктивних практик нового ресурсу знань.

Список використаних джерел:

1. Кассирер Э. Опыт о человеке: Введение в философию человеческой культуры. Что такое человек. Проблема человека в западной философии. Москва. Прогресс, 1988. С. 3–17.
2. Філософський словник соціальних термінів / За ред. В. Андрущенко. Київ. А.С.К.Д., 2012. 456с.
3. Ясперс К. Комунікація. Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко. Київ. Либідь, 1996. С. 140–156.

УДК 14:327

М.Д. Попович,

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретико-правових
і соціально-гуманітарних дисциплін Подільського
державного аграрно-технічного університету

Д.М. Попович,

магістр права, магістр з фінансів,
Мюнхен, Німеччина

ПОЛІТИЧНЕ В «СИСТЕМІ КООРДИНАТ» ПОСТМОДЕРНУ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті здійснено філософське осмислення феномену політичного в контексті глобалізації і постмодерну. Показано, що за змістом поняття «соціальне», «політичне», «глобалізований соціум» корелюють між собою й доповнюють одне одного. Глобалізація виступає способом реалізації ідей Постмодерну в бутті сучасного соціуму.

Ключові слова: соціум, політичне, Постмодерн, глобалізований соціум, глобалізація.

Актуальність дослідження феномену політичного в бутті глобалізованого світу та в контексті постмодерну зумовлена необхідністю осмислення й переосмислення цілої низки політичних подій кінця ХХ – початку ХХІ ст.: порушенням балансу сил у світі та зміною правил політичної гри супердержавами; «новим великим переселенням» етнічних груп і втратою ними, внаслідок міграції,

почуття батьківщини і традиційних національних та родинних культурних цінностей; насаджуванням уніфікованої системи ціннісних орієнтирів, норм поведінки та стандартів життя, впровадженням у соціальну практику політичних проєктів «глобалізації», «неолібералізму», «мультикультуралізму».

У сучасному філософському дискурсі немає єдиного трактування сутності феномену Постмодерну. Постмодерн розглядається як протест проти історичної та культурної спадщини, технологія, проєкт та заперечення основних цінностей Модерну. Провідні інтелектуали другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Ж. Бодріар [1], Ф. Гваттарі [2], Ж. Дельоз [2], Ж. Дерріда [3], Ж.-Ф. Ліотар [4], М. Фуко [6] створили філософські, антропологічні, культурологічні й соціологічні концепції, в яких знайшли відображення головних ідей і принципів Постмодерну. Для усіх маніфестацій постмодернізму спільними є:

1. Агностицизм, або недовіра до раціоналістичних концепцій класичної науки та філософії, які орієнтуються на об'єктивну істину в процесі відображення реальності. Істина трактується як лінгвістичний феномен, розглядається як загальноприйняте судження, а знання як мовні ігри. Така гносеологічна парадигма повністю вписується в контекст агностицизму.

2. Еклектизм, який допускає вільну інтерпретацію та вільне прочитання результатів пізнання. Формами відображення дійсності при такому гносеологічному підході виступають колаж, мозаїка, монтаж та кліп.

3. Прагматизм і практицизм, які нав'язують тезу, що головним критерієм інтелекту є не обізнаність і професіоналізм, а успіх. Виявленням і вираженням успіху, в свою чергу, виступає матеріальне багатство. Тобто утверджується первинність матеріальних цінностей і вторинність духовних цінностей.

4. Анархізм, або неприйняття істини, правди, норм, законів і ustalених правил у науці, моралі, праві та мистецтві. Вони розглядаються як диктат і насильство над особистістю та обмеження його свободи. Внаслідок цього й феномен політичного починають сприймати та трактувати по-новому. Політика домінує над культурою, пронизує усі сфери суспільного та приватного життя й привносить в них ірраціональні та деструктивні елементи. Тотальна влада над культурою знімає моральні й духовні обмеження [5, 31]. Атрибутивними рисами політики в умовах постмодерну є заперечення правди, істини та сенсу.

Політичне – це спосіб буття соціальної реальності, це здатність суспільства перебувати в упорядкованому стані [7, 312]. Політичне й політика не є тотожними поняттями. Політика – це професійна сфера державного управління, а політичне є більш багатовимірним, багатополюсним, багатаспектним і комплексним явищем. Складовими політичного як суспільного феномену виступають політичні відносини, політична свідомість, політична діяльність, політичні процеси, політичне управління, політична влада, політичні практики, політичні ідеї, концепції й теорії, політична комунікація. Людина не може не бути політичною істотою, так як і соціум не може не бути політичним соціумом, адже він об'єднує

усіх членів суспільства. Ознаками наявності політичного в бутті соціуму є феномени влади та контролю, які реалізуються через закон, силу, вплив і примус.

Зміст поняття «політичне» корелює зі змістом поняття «глобалізований соціум». Політика і економіка поступово проникають в усі сфери буття суспільства. Політика передбачає укріплення державної влади та посилення контролю над суспільством. Економіка націлена на розвиток продуктивних сил й отримання прибутку. Ці два соціальні утворення об'єдналися на шляху до тотального захоплення ринку природних, людських та фінансових ресурсів й монопольного контролю над ними.

Політична влада застосовує засоби, що притаманні театру, цирку й кіно, тобто гру, азартність, сценічні пасажі, гротеск, сарказм, іронію, жонглювання сенсами, ефекти та спецефекти. Внаслідок цього стирається різниця між фактами й вимислом, інформацією та дезінформацією, правдою та фейком. Засоби масової інформації та інтернет-видання, котрі належать політикам, переінакшують повідомлення про значущі події суспільного життя, змінюють їх до непізнаваності, миттєво їх розповсюджують й тиражують у великій кількості. Дієвих механізмів у віртуальному світі, які б обмежували доступ до фейкової інформації, практично не існує.

Глобалізація виступає однією з форм реалізації ідей Постмодерну в бутті соціального. Політична, економічна та культурна інтеграція регіонів, країн призводить до створення політичних і економічних союзів, геополітичних утворень. Постмодерн, у свою чергу, «розчиняє» національні й індивідуальні особливості людей у «плавильному котлі», стирає їх національну та культурну пам'ять, позбавляє індивідуального архетипу та ідентичності, й перетворює на безликих «громадян світу». Це у свою чергу призводить до втрати цінностей і традицій своєї національної культури, до культурної маргіналізації або асиміляції у чужій культурі.

У системі координат Постмодерну політика та мораль взаємовиключають одна одну. Чіткої межі між моральним і аморальним, між добром і злом не існує. Кантіанській моральний імператив не діє, навпаки, активується макіавелівський принцип «для досягнення мети – всі засоби хороші». Постмодерн наповнює політичне життя симулякрами [1]. Пересічна людина не розуміє, де правда, а де фейк, хто є ворогом, а хто побратимом. Свобода слова та вибору виявляються ілюзією свободи.

Феномен глобалізації не зводиться тільки до геополітичних і геостратегічних аспектів трансформаційних процесів сучасної цивілізації. Дійсно, глобалізація виступає контекстом і фоном геополітики. Але глобалізація ще постає як політичний, економічний та соціокультурний проєкт західної цивілізації. Та, як проєкт, вона націлена на уніфікацію цінностей, стандартизацію та вестернізацію способу життя. Ідентичність, самобутність, унікальність та неповторність, як істотні риси національних культур, поступово стираються й розмиваються. Поширення неоліберальних цінностей відбувається шляхом нав'язування та експансії.

Посилення глобалізації як політичної технології та політичного проекту може призвести до неочікуваних і непередбачуваних соціальних наслідків. Виходом з цієї надскладної ситуації, в якій потрапило людство, може стати створення міжнародної соціальної інфраструктури в якій би знімались суперечності глобалізації, на кшталт тієї, про яку писав Ауреліо Печчеї, у своїй праці «Людські якості». Але перспективи створення такої інфраструктури поки що є утопічними.

Список використаних джерел:

1. Бодріар Жан Симулякри і симуляція. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 232 с.
2. Делез Ж., Гватари Ф. Тысяча плато. Капитализм и шизофрения. Москва: Фактория, 2010. 896 с.
3. Дерріда Ж. Дарувати час. Львів: Літопис, 2008. 208 с.
4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодернизма, Санкт Петербург: Алтея, 1998. 160 с.
5. Крістева Ю. Самі собі чужі. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 262 с.
6. Фуко М. Археологія знання. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 326 с.
7. Харченко Ю.В. Політичне в соціокультурній динаміці. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2015. 344 с.

УДК 327(4)

А. Райхаргт,
головний редактор New Eastern Europe

ПОНЯТТЯ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ТА СХІДНІЙ ЄВРОПІ

В умовах багатосторонності кожна окрема країна вважається суверенною та не підпорядковується жодній державі. Ось чому міжнародне право також так важливо для багатосторонності. Однак у багатоплярній світовій концепції вплив на країни має перевагу над порядком, заснованим на правилах.

Ключові слова: геополітика, світова арена, однополярний світ, соціальна трансформація.

Геополітика – не нова концепція, особливо в регіоні Центральної та Східної Європи. Піднесення геополітики як терміна та поняття можна прослідкувати

з 19 століття, коли великі держави (особливо європейські) відігравали впливову роль у світовій політиці.

Падіння Берлінської стіни та закінчення холодної війни породили нові питання щодо ролі геополітики. Біполярний порядок «холодної війни», який, можливо, був дуже стабільним, провалився. За деякими винятками (наприклад, відносини між США та Кубою, або корейський конфлікт), розповіді про геополітику почали різко змінюватися і існувала певна плутанина щодо ролі, яку геополітика відіграватиме після падіння Радянського Союзу в 1991 році.

В 1998 році була представлена концепція «постмодерної геополітики», щоб спробувати зрозуміти світ після холодної війни, який швидко глобалізувався, коли технології та Інтернет починали формуватися як сила. І все ж, події перших двох десятиліть 21-го показали нам, геополітика – у своєму більш традиційному розумінні – продовжує відігравати роль у міжнародних відносинах та мисленні певних суб'єктів на світовій арені.

Багатосторонність та Центральна Європа

Падіння Берлінської стіни, а згодом і Радянського Союзу в 1989-1991 рр. стало каталізатором для країн Центральної Європи для досягнення мети більшої інтеграції з тодішнім Європейським Союзом. Створення Вишеградської групи в 1991 році наголосило на цьому шляху з її чотирма проголошеними цілями: «1) ліквідувати залишки комуністичного блоку в Центральній Європі; 2) подолати історичну ворожнечу між країнами Центральної Європи; 3) спільними зусиллями досягти поставлених цілей, тобто успішно здійснити соціальну трансформацію та долучитися до процесу європейської інтеграції; 4) об'єднати тодішні правлячі політичні еліти».

З 1999 р. країни Центральної Європи приєдналися до багатосторонніх організацій НАТО та Європейського Союзу відповідно.

Ці установи відіграють значну роль в архітектурі безпеки регіону, а також впливають на політичні та геополітичні домовленості. Їх можна розглядати як блоки країн, які поділяють подібні цінності, політичні системи та цілі у міжнародних відносинах. Однак і російсько-грузинська війна в 2008 році, і анексія Криму, і війна на сході України з 2014 року демонструють, що ефективність багатосторонності в геополітиці обмежена.

Однополярний світ

Як зазначалося вище, закінчення «холодної війни» призвело до кінця біполярного світу, який тривав чотири десятиліття. Можна поставити питання про те, наскільки однополярною є геополітична ситуація зараз. Знову ж таки, російська агресія у 2008 та 2014 роках, яка вважається порушенням міжнародних законів та норм, прямо оскаржило цю концепцію. Далі, піднесення Китаю як держави, що має більше, ніж регіональні прагнення, разом з іншими регіональними державами (наприклад, Туреччиною) свідчить про те, що однополюсна система може закінчуватися.

Багатополярний світ / Сфери впливу

У своїй промові в Мюнхені в 2007 році президент Росії Володимир Путін висміяв однополярний світ під керівництвом США, заявивши: «Я вважаю, що однополюсна модель не тільки неприйнятна, але й неможлива в сучасному світі. І це не лише тому, що якби існувало індивідуальне керівництво у сьогоднішньому – і саме в сучасному світі, тоді військових, політичних та економічних ресурсів було б недостатньо. Ще важливо те, що сама модель є недосконалою, оскільки в її основі лежать моральні принципи сучасної цивілізації».

Слова Путіна демонструють розвинене на той час російське мислення про те, як мають бути структуровані геополітика та світовий порядок. Концепція однополярного світу на чолі зі Сполученими Штатами прямо кидала виклик будь-яким іншим державам відігравати роль у міжнародній політиці.

В умовах багатосторонності кожна окрема країна вважається суверенною та не підпорядковується жодній державі. Ось чому міжнародне право також так важливо для багатосторонності. Однак у багатополярній світовій концепції вплив на країни має перевагу над порядком, заснованим на правилах. Отже, Російська Федерація вважала себе виправданою для здійснення агресивних дій в Грузії та Україні, оскільки вважала, що вона має «право» наві'язувати свою волю цим країнам. Для країн Центральної Європи ця концепція створює серйозні виклики. Прийняття багатополярного світу означало б відмову від суверенітету частково або повністю. Слід також обережно порівнювати інтеграційну політику, керовану Росією, та європейську, оскільки вона не є аналогічною, хоча обидві вимагають зменшення певного суверенітету. Нарешті, такий порядок приносить більший рівень нестабільності, оскільки регіональні держави, швидше за все, намагатимуться розширити свій вплив, що призведе до зіткнення з іншими державами. Це було видно в 2015 році, коли Туреччина збила російський винишувач над своїм повітряним простором, посилюючи напруження у відносинах між двома регіональними державами.

Китайська ініціатива «Пояс і дорога»

Ще однією важливою геополітичною концепцією, яка просувається Китаєм і має вплив в регіоні Центральної Європи, є Ініціатива пояса і шляху (BRI). Цю концепцію, очолювану Китаєм, яку не завжди розглядають через прицил геополітики, її прихильники описують як проект сприяння міжнародному співробітництву шляхом інвестування в інфраструктуру та економічну зв'язок. В рамках BRI передбачається, що країни Центральної Європи відіграватимуть певну роль, особливо у залізничному транспорті вантажів з Китаю до ширшої Європи. Зокрема, Польща вже запровадила деякі важливі залізничні сполучення. Перший в історії прямиий вантажний потяг з Китаю (Сіань) прибув до Польщі (Гданськ) у листопаді 2019 року.

Основний формат відносин між Китаєм та країнами Центральної Європи можна розглянути в ініціативі 17 + 1 (раніше 16 + 1), тоді як Китай бере участь

у відносинах з країнами Центральної та Східної Європи (як блок, що включає Китай плюс 17 країн Албанії, Боснії та Герцеговини, Болгарії, Хорватії, Чехії, Естонії, Греції, Угорщини, Латвії, Литви, Північної Македонії, Чорногорії, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини та Словенії). Цей формат в основному зосереджений на інфраструктурі, інвестиціях та торгівлі, але існують також сфери культурного обміну за допомогою різних діалогів.

Міжмор'я

Нарешті, варто охарактеризувати геополітичну концепцію, коріння якої сягає цього регіону. Це концепція Інтермарію. Це ініціатива 12 країн (усі члени східної частини Європейського Союзу), яка зараз реалізується, стала насамперед засобом економічних інвестицій в інфраструктурні та енергетичні проекти для кращого зв'язку країн. Хоча коріння ініціативи трьох морів чітко пов'язані з геополітичною концепцією Інтермаріум, сам проєкт не є таким політичним. Отже, він має менший потенціал для зіткнення з іншими геополітичними концепціями, викладеними вище, оскільки це скоріше механізм співпраці та такий, що не є геополітично конкурентоспроможним. Тим не менше, ініціатива трьох морів, безумовно, вплине на зміцнення позицій країн Центральної Європи загалом.

Висновки

Як зазначалося вище, існує потреба визнати той факт, що численні концепції відіграють різну роль у геополітиці Центральної Європи та за її межами. Знання динаміки між цими концепціями є критично важливим для розуміння того, як вони впливають на міжнародні відносини, безпеку та внутрішню політику в країнах регіону та його сусідньому регіоні. Очевидно, що Центральна Європа відіграє значну геополітичну роль у цій частині світу. Як ілюструють наведені вище концепції, розвиток подій у регіоні Центральної Європи слід ретельно контролювати, оскільки вони можуть задавати тон, якому концепції можуть мати більший прецедент над іншими.

Список використаних джерел:

1. Bornio, Jakub. Will China's facemask diplomacy pay off? *New Eastern Europe*. Issue 5 (XLIII). 2020.
2. Agnew, J. And Corbridge, S. (1989) «The new geopolitics: The dynamics of geopolitical disorder», in R. J. Johnston and P. J. Taylor (eds.) *A World in Crisis?: Geographical Perspectives*, Oxford: Blackwell, 266–288.
3. Calleo, D. P. (2009). *Follies of power: America's unipolar fantasy*. Cambridge University Press.

С. І. Шкірчак,
старший викладач кафедри політичних наук
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ПОЛІТИЗАЦІЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВИКЛИК ДЛЯ ДЕМОКРАТІЇ

У роботі політизація інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні розглядається у контексті врахування вітчизняного історичного досвіду першої третини ХХ століття. Окреслюються негативні моменти процесу політизації та шляхи їх мінімізації у контексті трансформаційних демократичних процесів.

Ключові слова: громадянське суспільство, політизація, громадянська освіта, політична освіта, історичний досвід.

Після визначальної ролі організацій громадянського суспільства у перемозі Революції гідності громадськість почала сприймати як належне політизацію громадянського суспільства в Україні. Проте тут є ряд застережень, на які варто звернути увагу, перш за все у контексті історичного досвіду. Адже цей досвід підказує, що надмірна політизація інститутів громадянського суспільства часом несе у собі серйозні виклики для розбудови демократичної системи суспільства.

Насамперед варто відмітити, що під «політизацією інститутів громадянського суспільства» розуміється ситуація, коли задоволення потреб та реалізація інтересів громадських об'єднань бачиться ними зазвичай через призму прийняття політико-владних рішень. Здебільшого така ситуація має об'єктивний характер – природнє прагнення громадян вирішити певну проблему шляхом самодіяльності та самоорганізації наштовхується на ті чи інші перепони політичного характеру (відсутність нормативно-правового забезпечення, пряма протидія органів влади громадській ініціативі, чи неконтрольоване втручання в діяльність громадських об'єднань) або ж навпаки – бажання громадян вирішити проблему не шляхом самоорганізації та самодіяльності, а шляхом тиску на органи влади у той чи інший спосіб.

Досить часто теза про те, що наявність у державі розгалуженої системи громадських об'єднань обов'язково призводить до посилення демократичних цінностей та інституцій у державі, сприймається як ствердно вірна, а позитивний досвід боротьби інституцій громадянського суспільства з авторитарними соціалістичними диктатурами у Східній Європі лише посилює цю думку. Проте, не завжди у період політичних трансформацій та криз у державі громадянське суспільство відіграє позитивну роль. Так, Ш. Берман у статті «Громадянське

суспільство і колапс Веймарської республіки» [10] та Д. Райлі у роботі «Громадянська основа фашизму в Європі: Італія, Іспанія та Румунія в 1870–1945 роках» [11] детально показують як із розквітом громадянського суспільства в кінці XIX – на початку XX століть у Європі підносилися нацистські й фашистські організації та яка доля спіткала демократичні трансформації у подальшому.

Поруч з вищенаведеним слід відмітити також наступне: з одного боку відомі дослідники громадянського суспільства Дж. Коен, Е. Арато умовно поділивши суспільні взаємовідносини на сфери політичну, економічну та сферу громадянського суспільства безумовно відмічали їх взаємовплив та взаємопроникність [3, с. 7–9]; з іншого боку у статті «Демократія поза балансом. Громадянське суспільство не може замінити політичні партії» [2] А. Догерті наводить достатню кількість прикладів щодо того, що політичні інститути та інститути громадянського суспільства хоч і є дотичними та все ж не є взаємозамінними.

Історичний досвід розбудови української держави у першій третині XX століття дає нам можливість поглянути на недоліки, які випливають з надмірної політизації організацій громадянського суспільства.

Перший недолік пов'язаний з тим, що надмірна включність інституцій громадянського суспільства у політичне життя призводить до виконання ними невластивих функцій, втрати своєї первинної сутності.

Другий недолік проявляється у тому, що надмірна політизація громадянського суспільства призвела, з рештою, до використання органами влади розгалуженої мережі громадських організацій у процесі формування тоталітарних систем (наприклад, використання задля цього більшовицькою владою мережі кооперативів проілюстровано у роботах І. Витановича [див.: 1] і В. Марочко [див.: 5]).

Варто відмітити, що всі ці аспекти характеризувалися суспільно-політичними діями того часу. Ситуація з політизацією інститутів громадянського суспільства чудово може бути проілюстрована на кооперативних організаціях того часу.

Наприклад, М. Туган-Барановський відстоював принцип політичного нейтралітету, виступаючи проти об'єднання кооперативів з політичними партіями, оскільки недоліків від такого об'єднання значно більше, ніж позитивних моментів. Єдина умова, за якої кооперація може та повинна брати участь у політичному житті, на його думку – цивілізований лобізм (як би це зараз назвали). У роботі «Соціальні основи кооперації» М. Туган-Барановський підсумовує, що «усунення політики з кооперації ґрунтується не на зневазі до політики зі сторони кооперації, а на усвідомленні відмінності між цими сферами суспільного життя» [8, с. 516].

Натомість представники українського націонал-комунізму традиційно закликали кооперативи до активної політичної участі (найкраща ілюстрація цієї позиції подана у роботі Г. Піддубного «Комунізм і кооперація» [див.: 6]),

оскільки, як вони вважали, заклики опонентів до політичної нейтральності кооперативів у буремні для країни часи не є щирими. Навіть більше, родоначальники українського націонал-комунізму С. Мазлах та В. Шахрай відмітили, що політизація українських кооперативів вже стала дійсністю, адже у березні – квітні 1917 року «в нетрях всяких кооперативів і спілок формується українське національне обличчя, вилізає на світ Божий Рада [мається на увазі Центральна Рада – С. Ш.]...» [4, с. 159].

Більш детально про «боротьбу за політизацію» кооперативного руху автор вів мову в одній зі статей [див.: 9]. Зрештою, з перемогою більшовизму, заклики до політизації набули нового змісту – політизованим стали всі сфери суспільно-го життя.

Наче не витримавши цих дискусій, влучно висловився представник українського консерватизму С. Томашівський, який певним чином засуджував подібну «політизацію» суспільства представниками інтелігенції зазначаючи, що «одним із жерел сучасного нещастя вважаємо політичну гіпертрофію народів, чи сказати просто розполітикування мас, хворобливе політиканство, яке прибило або й убило всі інші прориви, кращі і благородніші... Менше політики, більше культурних інтересів!» [7, с. 74–75].

Інший аспект, про який варто пам'ятати, полягає у тому, що аби політизація організацій громадянського несла у собі якнайменше негативних наслідків для розбудови та подальшого функціонування демократичної системи, необхідною умовою є належний рівень громадянської та політичної освіти громадян. Ця теза не раз простежується у вітчизняному суспільно-політичному дискурсі першої третини ХХ століття, особливо у контексті аналізу причин поразки української національної революції.

Останнім часом для розбудови української держави ми схильні черпати приклади з сучасних держав Європи. Проте особливо цінним є вітчизняний досвід – у першій третині ХХ століття український народ так само стикався як із внутрішніми, так із зовнішніми викликами. Один із таких викликів – надмірна політизація інститутів громадянського суспільства – притаманний і нинішньому українському суспільству. В результаті можна помітити схожість причин такої політизації – трансформаційні процеси та виклики перед державністю змусили активізуватися усе суспільство. Але, безумовно, слід винести цінний урок – політична активність організацій громадянського суспільства має спиратися на гідний рівень громадянської та політичної освіти, надмірна апеляція до так званого «народного розуму» має потенціал до зовнішніх маніпулятивних впливів.

Список використаних джерел:

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Нью-Йорк: Товариство української кооперації, 1964. 624 с.
2. Догерті А. Демократія поза балансом. Громадянське суспільство не може змінити політичні партії. *Часопис Парламент*. 2001 № 5. URL: <https://parliament.org.ua/2015/08/15/chasopis-parlament-52001/>.
3. Коэн Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. Пер. с англ. / Общ. ред. И.И. Мюрберг. Москва : Издательство «Весь Мир», 2003. 784 с.
4. Мазлах С., Шахрай В. До хвили: Що діється на Україні і з Україною. Нью-Йорк: Пролог, 1967. 304 с.
5. Марочко В. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). Київ : М. Р. Kots Publishing, 1995. 217 с.
6. Піддубний Г. Комунізм і кооперація. Відень: Видання Української секції Комуністичної партії Австрії, 1921. 45 с.
7. Томашівський С. Під колесами історії. Нариси і статті. Берлін: Видавництво «Українське слово», 1922. 103 с.
8. Тугань-Барановский М. Социальные основы кооперации: Издание второе. Берлин: Книгоиздательство «Слово», 1921. 521 с.
9. Шкірчак С. Кооперативний рух як елемент громадянського суспільства в історії української суспільно-політичної думки першої чверті ХХ ст.. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: збірник наукових праць*. Випуск 25. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2013. С. 49–54.
10. Berman Sh. Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic. *World Politics*. 1997. № 49:3. P. 401–429.
11. Riley D. The Civic Foundations of Fascism in Europe: Italy, Spain, and Romania, 1870–1945. Johns Hopkins University Press, 2010. 280 p.

Б.Б. Богнарук,
політолог, політичний оглядач міжнародник

КІБЕРАТАКИ ЯК ПОВНОЦІННИЙ ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИКИ

Останні декілька років, починаючи з скандалу зі взломом приватного листування Клінтон в період позаминулих виборів президента США, кібератаки почали демонструвати потенціал для того, щоб стати повноцінним інструментом геополітики. Проте, аж до літньо-осіннього періоду минулого року кіберагресія не сприймалася світовим співтовариством як серйозний засіб зовнішньополітичного взаємовпливу. Вже на початку цього року наступальні дії в кіберпросторі набули ще більшої популярності. Головним чином до такого роду втручання в чужі справи вдавалися РФ та Китай.. Зважаючи на це, необхідно розглянути кібератаку, як комплексний інструмент зовнішньої політики, який повинен в майбутньому замінити собою такі традиційні інструменти як: санкційний тиск, та військова сила.

Ключові слова: кібератака, геополітика, кібердипломатія, кіберпростір, інструмент геополітики, РФ, Китай, ЄС, США.

Проте, вже в березні, коли в ЄС представили нову концепцію кібербезпекової доктрини, стало зрозуміло, що представники цієї спільності держав також розглядають кібератаки як інструмент, який в їхньому розумінні покликаний захистити демократію. Схоже, що початок другого десятиліття в поточному столітті слід уважати початком ери кіберидипломатії.

Серед українських науковців дослідженням проблематики тісно пов'язаної із кіберпростором і кібератаками як засобами впливу слід виділити Д. В. Дубова. Пан Дубов у своїй монографії «Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва» зазначає, що в майбутньому найбільшими гравцями в кіберпросторі будуть США та КНР. І перейшовши в формат неунікненної (як можемо бачити вже зараз) Холодної війни, використовуватимуть кібератаки як один з основних методів потужного руйнівного обоюдного впливу. Від себе додаю, що Дубов у цьому контексті оминув цілком реальну можливість доєднання Росії до цього клубу агресивної кібердипломатії. За станом на зараз бачимо, що антагоністичні зносини, зокрема й у кіберпросторі і справді складаються у тристоронньому форматі.

Стосовно зарубіжних дослідників і їхнього вкладу у вивчення кібератаки як інструменту впливу, хочеться виокремити роботу А. Баріні та Т. Ренарда під назвою «Кібердипломатія: створення міжнародного суспільства в цифрову добу». Автори описують кібератаки, як невід'ємну складову кібердипломатії

майбутнього, зазначаючи при цьому, що до такого різновиду тиску на сусідів слід вдаватися тільки в крайніх випадках. Тільки тоді коли інші форми взаємовпливів відкидаються однією зі сторін.

Мета: Показати кібератаки як повноцінний, самостійний інструмент геополітики

Для швидкого та ефективного досягнення поставленої мети нам необхідно виконати наступні завдання:

1. Розтлумачити значення поняття «кібератака».
2. Навести приклади застосування кібератак як інструменту геополітично-го впливу(на прикладі дій РФ, США та Китаю).
3. Описати механізм завдання превентивних кіберударів, що передбачений у тексті нової кібербезпекової доктрини ЄС.

Перш ніж перейти до суті слід визначити зміст терміну **кібератака**.

Кібератака – це дії кібер-зловмисників (хакерів) або шкідливих програм, які спрямовані на захоплення інформаційних даних віддаленого комп'ютера, отримання повного контролю над ресурсами комп'ютера або на виведення системи з ладу.[1]

Давши раду термінам, переходимо до викладу основної частини матеріалу.

Минулого року в жовтні відділ моніторингу активності у кіберпросторі в структурі «Microsoft» опублікував звіт, згідно з яким за період останніх двох років фахівцями було зареєстровано понад 13 тисяч випадків застосування хакерських атак в міжнародному просторі. Це більше аніж будь коли до цього. Головними ініціаторами таких протиправних втручань в чужий цифровий простір стали Росія, КНР та Іран. [2]

Найпопулярнішими мішенями для завдання ударів торік були медичні корпорації, що займалися дослідженнями способів побороти ковід і штаб тоді ще кандидата в президенти США – Джо Байдена. Рішення ретельно стежити за кіберсередовищем було зовсім не випадковою ініціативою з боку «Microsoft», адже саме влітку того таки року європейський політикум вперше вирішує задіяти санкційне покарання за агресію в мереж проти комп'ютерних систем Бундестагу. Також не варто забувати про вторгнення у кібернетичну екосистему «ОЗХЗ». Цього разу фігурантами окрім «чорних хакерів» Кремля стали представники кібервійськ КНР. До того ж літо минулого року особливе й тим, що після збройного зіткнення сил Індії та Китаю в результаті провокативних дій останнього у китайсько-індійському прикордонні, індійські спеціалісти з протидії цифровим загрозам зафіксували 62 тисячі одночасних втручань у системи цифрового захисту ВПК власної країни з боку Китаю, як це пізніше вдалося з'ясувати.

Доречно буде згадати про «найбільшу кібератаку в історії», як її охрестили американські фахівці з кіберпростору, за безпосередньої участі в тому числі й сил кіберспецназу Кремля. Мова про так званий «Сонячний вибух» або ж «Solar Burst» мовою оригіналу. Ця вражаюча за масштабами зловмисна

акція проти міжнародної енергетичної компанії «Solar Winds» ще й досі повною мірою не розслідувана, поставила під загрозу дані сотень тисяч корпоративних користувачів асоційованих із зазначеним енергогігантом. За проміжними підсумками слідчих дій, зловмисники використовували масовані фішингові атаки як основний засіб завдання шкоди системам на яких було інстальовано спеціалізоване пз створене представниками відділу ІТ в середовищі постраждалої енергокомпанії.[3]

Минулого місяця апелюючи до тих таки попередніх висновків експертів у галузі кібербезпеки, новообраний господар Білого Дому Дж. Байден оголосив про адекватну відповідь на шкідливі дії з боку США. І вже 8-го березня журналісти «NYT», посилаючись на анонімні джерела в президентській адміністрації, повідомили про підготовку цифрової контратаки проти російських мереж. В цьому повідомленні ідеться про те, що звинувачення на адресу Москви базуються на лютевих інформаційних зведеннях опублікованих вже згаданю компанією «Microsoft»[4].

Зауважу, що це не єдиний випадок американських контрзаходів проти мережевих агресорів. У жовтні торік, ще за попередньої, трампівської адміністрації Штати провели спецоперацію проти Ірану. Основним завданням цієї інтервенції в іранський сегмент глобального кіберпростору було з'ясувати чи іранська влада часом не веде роботу в напрямку нарощування власного ядерного потенціалу.

Бачачи, що кібератаки набувають статусу самостійного важеля впливу на політичній карті світу, та орієнтуючись на США, ЄС у квітні представляє нову доктрину кібербезпеки для співдружності.

Нам варто загострити увагу на механізмові завдання превентивних кіберударів потенційним вороже налаштованим гравцям. Відповідно до тексту доктрини, грати на випередження можна буде після узгодження таких дій із центром оцінки та протидії ризикам у європейському кіберпросторі. Представництва центру будуть розташовані за принципом мережі на території всіх країн євроальянсу. Вони проводитимуть попередню оцінку потенційно можливих загроз та обмінюватимуться інформацією на основі якої прийматимуться рішення про завдання чи не завдання удару зловмиснику ще до того як останній зважиться реалізує заплановані протиправні дії. Програма зі створення мережі таких опорних безпекових пунктів має бути створена за 7 наступних років. Бюджет цього проекту складатиме 4.5 мільярди євро.

Для України своєю чергою важливо напрацювати механізми співпраці з ЄС в сфері кібербезпеки з огляду на ухвалену Європою стратегію. Наша країна регулярно потерпає від кібератак Кремля. Тож доцільно було б сподіватися на взаємодію із західними партнерами на цьому новітньому напрямку. Тим більше, що такий шанс тепер створений самими європейцями, які передбачили можливість розширення ареалу колективної захисної кіберпарасольки в тому таки новому доктринальному документі. Основною метою його є захист демократії в найширшому розумінні цього суспільно-політичного ладу.[5]

Підсумовуючи скажемо, що використання кібератак в якості самостійного геополітичного інструменту з урахуванням реалій сьогодення є цілком виправданим. Кібератаки за своїм потенціалом цілком собі здатні замінити збройні сили та економічні обмеження, які є набагато більш старосвітськими засобами стримування. Агресивний стиль ведення кібердипломатичних взаємовідносин за потреби можна застосувати для завдання набагато більш значної шкоди ніж армія чи будь які санкційні заходи.

Список використаних джерел:

1. Кібератака. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0
2. Росія опинилася в одному ряду з Іраном, Китаєм та Північною Кореєю. URL: <https://www.unian.ua/science/rosiyski-hakeri-microsoft-opublikovala-zvit-pro-kiberataki-novini-11165063.html>
3. SolarWinds: Why the Sunburst hack is so serious. URL: <https://www.bbc.com/news/technology-55321643>
4. Preparing for Retaliation Against Russia, U.S. Confronts Hacking by China. URL: <https://www.nytimes.com/2021/03/07/us/politics/microsoft-solarwinds-hack-russia-china.html?action=click&module=Top%20Stories&pgtype=Homepage>
5. The Cybersecurity Strategy. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/cybersecurity-strategy>

УДК 111.1:316.32

А.В. Найчук,

кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ТРАНСГРЕСИВНИЙ ВИМІР СУСПІЛЬСТВА ПОСТМОДЕРНУ

У статті розкривається конфліктногенність буття суспільства постмодерну в контексті трансгресивних процесів. Аналізуються характерні риси постмодерну, через призму «безперервності і перервності як двох образів заплутаного взаємовідношення теперішнього соціального стану».

Ключові слова: *буття, глобалізація, суспільство постмодерну, сингулярність, трансгресія.*

Визначення сучасного етапу цивілізаційного розвитку безпосередньо пов'язується з ідеями постмодернізму та глобалізації – сукупності змін, які відбулися в другій половині ХХ ст. [1, с. 675].

Проблема трансформацій суспільства постмодерну була й залишається у центрі уваги науковців, зокрема З. Баумана, Ж.-Ф. Ліотара, У. Бека, Р. Інглхарта, В. Горбатенко та інших.

Метою нашого дослідження виступають трансгресивні процеси трансформації суспільних відносин.

Щодо поняття «постмодернізм», З. Бауман у праці «Соціологічна теорія постмодерну» характеризує останній як термін, що досить достеменно відтворює риси соціального стану, що розгортався в багатьох країнах Європи і європейського походження протягом ХХ ст. і набув свою сьогоденну форму в другій половині цього сторіччя. Термін – достеменний, оскільки привертає увагу до безперервності й перервності як двох образів заплутаного взаємовідношення теперішнього соціального стану та того порядку, який йому передував і його випестив. В той же час термін вказує на набуття характеристик такого порядку, «відсутність яких уже не дозволяє адекватно описувати соціальний стан «модерном» – в тому значенні, який наданий цьому поняттю в ортодоксальній (модерній) соціальній теорії» [2, с. 255].

Основні характеристики суспільства постмодерну З. Бауман розглядає таким чином:

1. У стані постмодерну суспільство є досить складною системою для якої властиво: по-перше, бути не передбачуваною; по-друге, бути неконтрольованою статично значущими факторами. Відповідно, наслідки дії даного явища для розуміння суспільства «воістину революційні». «Системність» постмодерного простору більше не пристосовується до органічної метагри і вказує на те, що діючі в заданій просторі спільноти не можуть бути розцінені в термінах функціональності й дисфункціональності. Вдале розташування місця перебування виявляється невмотивовано, в межах позапримусової детермінічної логіки. Найбільш значущий з розвинутих модерном принципів розвитку – статистичний аналіз – більше не придатний для вивчення соціальних явищ.

2. Постмодерний простір співжиття виступає складною (не механічною) системою, в основі якої лежать дві взаємозв'язані причини:

- перша побудована на тому, що не має такого «цілого» суспільства із максимально загальними керуючими і координуючими здібностями та амбіціями, чия присутність забезпечила би привілейовану позицію, з якої об'єднання діючих агентів виглядає «тотальністю», яку можна усвідомлювати організацією;
- друга причина випливає з того, що місце співжиття заселено значною кількістю суспільств, більшість з яких одноцільові, суспільств малих або великих, але недостатньо значущих для того, щоб підпорядкувати собі або детермінувати певним чином поведінку інших. В результаті сфокусованість на окремі цілі суттєво підвищує ефективність кожного суспільства в царині його діяльності й одночасно оберігає його місце життєдіяльності

від контролю з боку «єдиного джерела», оскільки царина діяльності всякого суспільства ніколи не вичерпує повністю ту сферу, де взагалі відбувається дія. Відповідно, діючи в різних царинах, нехай навіть не порушуючи спільну поділену сферу, суспільства частково залежать одне від одного, але лінії їхньої залежності не можуть бути зафіксовані і, таким чином, їх дії залишаються погано детермінованими, тобто автономними [2, с. 261].

3. Автономія означає, що агенти не тільки взагалі, але й частково не зазнають примусу у напрямі, який вони інституціоналізували як свою ціль. В певній мірі вони вільні прямувати своїм курсом до цілі, виходячи зі своєї влади над ресурсами та здатності до управління. Вони вільні розглядати простір, який залишився, з іншими агентами, як сукупність можливостей і «проблем», які необхідно вирішити або «зняти».

4. Для кожної спільноти місце проживання, куди «вписується» її діяльність, аж ніяк не рівнозначне обмеженому простору його власних автономних, підпорядкованих певній цілі занять. Воно визначається простором хаосу й хронічної індетермінації, територією, підпорядкованою конкуруючим, суперечливим, наділеною сенсом зазіхання і, отже, одвічно амбівалентною. Усі позиції, доступні місця перебування, виникають однаково випадково. Евристика прагматично корисних «наступальних кроків» мовби замінює пошук алгоритму, окреслюваного знання передбаченого руху. Жодне суспільство не може інтерпретувати успіх позицій, не включаючи в пояснення свої власні дії; суспільства не можуть усвідомлено розглядати ситуацію «об'єктивно», тобто таким чином, який дозволив б їм елімітувати або помістити в «дужки» власну активність [2, с. 262-263].

Відповідно, З. Бауман робить висновок, що соціальна світобудова постмодерну, на відмінну від сформованої Т. Парсонсом «сфери принципової координації», являє собою «моментальний знімок», що зветься суспільством і проявляється лише як момент процесу, який називається усупільненням, що однаково складає взаєморозуміння й співробітництво з антогонізмом і боротьбою, спільне узгодження зусилля і взаємні завади [3, с. 70-72].

Отже, в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. соціальна реальність характеризувалася виникненням третього рівня відносин. Традиційно суспільство поділялося на два рівні: мікросоціальне середовище (сім'я, малі групи, колективи тощо) і макросоціальне середовище («велике суспільство», кордони якого в більшості співпадали з кордонами держави). Сьогодні можна говорити про реальне виникнення наддержавної реальності: мікро-макросоціального середовища, що охоплює взаємовідносини малих груп та великих спільностей у планетарному масштабі, що знайшло своє вираження у понятті «глобалізація».

Відтак, на думку У. Бека, основною рисою постмодерну, виступає неможливість усунути «вже посталу глобальність», якій сприяють:

- розширення географії та ускладнення «цупкості» контактів у сфері між-

народної торгівлі, глобальне переплетіння фінансових ринків, збільшення могутності транснаціональних компаній;

- зростаючий потенціал інформаційної й комунікативно-технічної революції, повсюдне висування вимог втілення прав людини, тобто принципу демократії (на словах);
- охоплююча увесь світ індустрія культури;
- постінтернаціональна, поліцентрична світова політика;
- питання глобального зубожіння;
- проблеми глобального руйнування оточуючого середовища;
- проблеми транскультурних локальних конфліктів [4, с. 25-27].

Таким чином, проаналізувавши сутнісні основи постмодернізму та глобалізації, можна констатувати, що постмодернізм і глобалізація, «це дві сторони одного процесу». Постмодернізм завершив на сьогоднішній день інтелектуальний розвиток західної думки й уявляється своєрідною «завершеною філософією», в свою чергу глобалізація претендує на створення остаточного світового порядку в режимі неоліберального «кінця світу».

Дану ситуацію можна охарактеризувати як «будівничу руйнування», тобто, цивілізаційні процеси набувають трансгресивного виміру – подолання не тільки соціальних заборон, культурних традицій, моральних регуляторів, але й самих умов існування мислення й чуттєвості в досвіді «абсолютної негативності» [5; 6, с. 86-87]. Тобто, трансгресія – не буття всього суцього, що лежить в глибині, це перспектива буття, яке так необхідне суспільству постмодерну, що в свою чергу, трансформує суспільні процеси від конфлікту до консенсусу.

Список використаних джерел:

1. Философский словарь / [И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Липецкий, А.В. Шуба]. Киев: А.С.К. 2006. 1056 с.
2. Бауман З. Социологическая теория постмодерна / Человек и общество: хрестоматия. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. С. 254-267.
3. Бауман З. Спор о постмодернизме // Социологический журнал. 1994. № 4. С. 70-79.
4. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек; [пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника; общ. ред. и послеслов. А. Филиппова]. Москва, Прогресс-Традиции, 2001. 304 с.
5. Можейко М.А. Трансгрессия // Энциклопедия постмодернизма / Составители и научные редакторы А.А. Грицанов, М.А. Можейко. [http:// culture/piv.ru](http://culture/piv.ru)
6. Горбунова Л. Лімінальність як концепт філософії // Філософія освіти. 2015. № 2 (17). С. 66-92.

М.П.Плахтій,

кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПОСТМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена розгляду особливостей постмодерної філософії та її можливостям у вирішенні освітніх проблем. Аналізуються проблеми освітньої взаємодії поколінь в умовах зміни освітньої парадигми. Розглянуті головні підходи до розуміння покоління «Z» як прояву постмодерних тенденцій, їх психологічні особливості та освітні можливості, а також проблеми освітньої взаємодії під час пандемії.

Ключові слова: *постмодерн, «Теорія поколінь», класична освітня парадигма, нова освітня парадигма, освіта покоління «Z», пандемія.*

Освіта завжди була й залишається основним способом розвитку людини та суспільства. Зарубіжні та вітчизняні вчені відзначають, що система освіти не задовольняє сучасні вимоги й внаслідок цього перебуває в стані кризи. Класична освітня модель із орієнтацією на засвоєння великого об'єму всіх можливих наук більше не є ефективною у сучасних умовах. Нова парадигма освіти повинна враховувати усі виклики цивілізації, зокрема й наявність безперервного потоку інформації, освітні та психологічні особливості здобувачів освіти.

Перехід до нового типу цивілізації – «інформаційного суспільства» спричинив зміни у всіх сферах життя, не залишилась осторонь й освіта, як вагомий соціальний інститут. Втім у 2020 році доєдналась проблема пандемії, що спричинила значні зміни у освітній діяльності. Не дослідженим на разі є питання впливу пандемії на освітні особливості сучасних здобувачів освіти.

Класична освітня парадигма була створена під впливом філософських і педагогічних ідей кінця XXIII – початку XIX ст. Я.А. Коменського, Й.Г. Песталлоці, А. Дістервега, Дж. Дьюї та інших мислителів. Проте, вважає професорка І. Предборська, ця парадигма себе вичерпала і не відповідає вимогам сучасного суспільства. Тому необхідним є перехід до нової освітньої парадигми «під якою розуміється сукупність принципів, ціннісних настанов і способів організації освітньої діяльності, які визначають кут зору на освіту: її мету, модель та освітній ідеал, адекватний антропологічним та соціокультурним запитам суспільства» [1, с. 38].

Перш за все потрібно розглянути питання: хто здійснює освітній вплив, хто навчає. Сьогодні немає аналітичних публікацій, які б давали уявлення про те,

чи зрозумілими та прийнятними є вимоги нової освітньої парадигми для сучасних вітчизняних педагогів. Більша частина педагогів які навчають зараз – це випускники радянських вузів, із величезним віковим розривом із сучасною молоддю. Інакше кажучи, сьогодні це представники нашого соціуму народжені в період з 1954 по 1984 роки. Американські вчені Нейл Хоув і Вільям Штраус виділяють шість поколінь: покоління переможців або «G1» (народилися в 1901-1922); мовчазне покоління (1923 – 1942); покоління «бумерів» або «бебі-бумери» (1943 – 1963); покоління «X» (1963 – 1983); покоління «Y» (1983 – 2003); покоління «Z» (2003 – 2023) [2, с. 37].

Відповідно до даних «Теорії Поколінь», ці категорії відповідають поколінням «Бебі-бумерів» та «X». «Бебі-бумери» вміють гарно планувати й бачити ситуацію стратегічно, оскільки вони хочуть жити довго та активно, особливою цінністю для них є успіх у кар'єрі, вони вміють формувати хороші команди, щоб досягти мети й виконати роботу, цінують персональний розвиток. Покоління «X» вірять, що блискучу кар'єру можна побудувати тільки наполегливою працею, вони звикли поступово підніматися кар'єрними сходами.

Покоління «Z» (роки народження – 2003-2023). А.Б.Єрмоленко розглядає це покоління як дітей батьків з покоління «X». «Z» народжуються з Інтернетом в руках. Те, що попередні покоління називали «новими технологіями» або «технологіями майбутнього», для покоління «Z» вже дійсність. Головними цінностями для них є сім'я, дружба, любов, кар'єра та гроші. «Z» – перше покоління, яке повністю народилося в часи глобалізації та постмодернізму [3, с.86].

Сучасне покоління дітей чимало відрізняється від батьків та прабабків. Їхня унікальність формується за рахунок того, що вони живуть у в умовах цифрового, інформаційного суспільства. Персональні комп'ютери, легкий та швидкий доступ до Інтернету, величезні можливості доступу до інформації є для них складовими повсякденного життя.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники звертають увагу на психологічні та фізіологічні особливості покоління «Z», які безсумнівно впливають і на їх освітні можливості.

Сьогодні діти сприймають Інтернет не як набір технологій, а як середовище проживання. Це вже не окрема віртуальна реальність, а частина їх життя. І цей спосіб життя відрізняється від способу життя батьків. Дослідження 2015 року показують: майже 80% школярів використовують Інтернет 3 години на добу. Кожен шостий проводить там близько 8 годин на добу [4].

Ці данні говорять про те, що виникає нова соціальна ситуація розвитку. Відбувається виникнення нових психологічних контекстів і феноменів, нових форм взаємовідносин, зміна прийнятих в культурі соціальних практик.

Якщо раніше психічний стан та розвиток залежав від навколишнього середовища, батьків, книг і т.д., то зараз Інтернет має безпосередній вплив. У дітей починає видозмінюватись пам'ять, виникає проблема концентрації уваги,

набуває значення не запам'ятовування інформації, а швидкий пошук та оцінка її достовірності. Середня тривалість концентрації уваги значно зменшилася у порівнянні з тим, що було 10-15 років тому [5, с. 85].

Ця проблема стає особливо помітною, коли дітей намагаються вчити традиційними методами в школі. Далі цей процес може піти в двох напрямках: або буде посилюватися розсіювання уваги, коли людина стежить за всім відразу й мало на чому зосереджується, або діти будуть вчитись розподіляти свою увагу.

Варто зазначити, що поширення набуває явище сенсорної депривації. Коли діти проводять більшість свого вільного часу в Інтернеті, відсоток отримання сенсорних сигналів із навколишнього середовища помітно зменшується, тому відчуття світу може стати менш чутливим. Може притуплятися сприйняття запахів, звуків реального світу. Дитина може боятися дотиків. Це може призвести до складнощів у сприйнятті власного тіла, його можливостей, складнощів у сприйнятті себе як окремої фізичної сутності, що важливо для формування ідентичності. Зараз надзвичайно гостро постає проблема самооцінки дитини, напряду зв'язаної із її фізіологічною ідентичністю. Крім того, сприйняття людей та їх оцінка часто ґрунтуються на невербальній інформації. Дитина не вчиться зчитувати ці сигнали [6, с. 6].

Стрімка діджиталізація безсумнівно впливає на самоідентифікацію сучасних дітей. Слушно зазначає М. Бойченко: «Така ситуація, звісно, породжує і певні негативні прояви – ігрову залежність, залежність від заохочення з віртуального світу, тролінг, булінг, кліпова свідомість тощо вже доволі широко досліджені не лише сучасними психологами і соціологами, але й філософами. Однак, така діджиталізація повсякденності все ж має значно більше позитивних проявів, роблячи сучасне суспільство більш відкритим, інклюзивним, доступним і варіативним [3, с. 24].

Як стверджує у своїй науковій роботі Б.Л.Гривнак: «Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів стало розв'язанням, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу, потребу в радикальній модернізації галузі; ставлять перед державою, суспільством завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки, першочерговість розв'язання їх нагальних проблем» [7, с. 13].

Світ змінюється – діти народжуються та формуються в інноваційних для старших поколінь умовах. Ці умови для них є нормальним середовищем і закладають в дітях перспективи до майбуття.

У 2020 р. сталося непередбачуване, що змусило увесь світ спрямувати зусилля до пошуку нових способів навчатися. Саме пандемія пришвидшила перехід сучасної освіти з платформи класно-урочної системи (або лекційно-семінарської у випадку університетів) на ґрунт навчального фрілансерства. Глобальна пандемія, безсумнівно, позначиться на освіті нинішнього покоління «Z»,

найстаршому представнику якого зараз 25 років, оскільки багато людей зіштовхуються зі скасованими іспитами та культурними заходами, що змушує сферу освіти переносити на простори віртуального світу. Відтак, нині генерація «Z» формується завдяки технологіям, де поняття FOBA (страх бути самотнім) та FOMO (синдром втрачених можливостей) означають очікування миттєвої комунікації та зворотного зв'язку, які здійснюються завдяки таким популярним серед юзерів програмам як Instagram, Twitter, Snapchat та ін. [8].

На перший погляд, така інтерактивність освіти щоразу має сприяти кількісному підвищенню рівня знань, однак дуже часто здобувачі освіти не можуть оптимально розподілити свій час, що, у свою чергу, призводить до помітного винищення одних галузей знань на шкоду іншим.

Багато вчених вважають, що система дистанційної освіти підвищує ефективність і якість навчання за допомогою додаткових можливостей пізнання навколишньої дійсності й самопізнання. Проте, з іншого боку, не слід забувати про низку проблем, які потребують вирішення та негативний вплив дистанційної освіти. Окремо слід зазначити про особливості спілкування, адже дистанційне спілкування часто сприймається користувачем як «знеособлене», що вимагає дещо більшого самоконтролю, ніж при спілкуванні віч-на-віч, але, на жаль, може «знямати» ряд соціально-прийнятних обмежень, які ми називаємо «етикою спілкування». Будь-яке, навіть найжвавіше, спілкування через глобальну мережу – це лише опосередковане спілкування. Особисте, живе спілкування залишається поза кадром. Воно стає короткочасним, поверховим, збіднюється його емоційний компонент.

Накопичення інформації починає займати більше часу, ніж її обговорення, знижується культура письмової мови, скорочується час, коли людина в спілкуванні може проявити себе як індивідуальність, збільшується час рольового, офіційного спілкування, а також зростає конфліктність.

Підсумовуючи, слід зазначити, що нинішні процеси освітньої взаємодії мають бути кардинально змінені, адже сучасне покоління дітей – це особливі учні, які потребують відповідних умов здобування освіти, методів навчання, комунікації. Освітній заклад, створений у XXI столітті без інтеграції в сучасні реалії та врахування перспектив розвитку суспільства, не здатен підготувати підростаюче покоління до життя.

Список використаних джерел:

1. Філософія освіти: Навчальний посібник / За заг. ред. В.Андрущенка, І.Передборської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
2. Матвійчук О. Е. Теорія поколінь: чому ми різні та як порозумітися одне з одним. Практика управління дошкільним закладом: щомісячний спеціалізований журнал. 2018. №7. с. 36-42. URI: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25576>

3. Бойченко М. Завдання для філософії освіти в Україні у світлі теорії поколінь. Філософія освіти. Philosophy of Education : науковий часопис / Інститут вищої освіти НАПН України, НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2019. № 2 (25). С.8-34.
4. Солдатова Г. Покоління Z: психолог розповіла, як Інтернет змінив сучасних дітей [Електронний ресурс] URI: <https://ukr.media/science/272956/>
5. Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії. Електронне наукове фахове видання «Народна освіта». 2018. Випуск №1(34). С.82-88.
6. Дмитріюк Н.С. Особистісний розвиток дитини в умовах психічної дери-вації. Технології розвитку інтелекту. 2014. Вип. 5. URI: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2014_5_16
7. Гривнак Б.Л. Модернізація системи освіти України як чинник ціннісно-сві-тоглядної визначеності суспільства : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.10. Київ. 2016. 20 с.
8. Лисиця Н. М. Студенти у соціальних мережах / Н. М. Лисиця, Ю. В. Беліко-ва // Студент у сучасному комунікативному просторі : колективна моно-граф. / за ред. В. С. Бакірова. Харків : Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2020. URI: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23774>

УДК 327

В.В. Тручок,

студент 1 курсу магістратури
спеціальності «Політологія» Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті досліджується проблема появи та використання кіберпростору як нового геополітичного простору. Зазначається, що в XXI ст. до традиційних просторових матриць (суходолу, водного, повітряного та космічного простору) в результаті цифровізації був створений кіберпростір. На прикладі «торговельних воєн» між США та Китаєм аналізується важливість кіберпростору, який став не тільки новим геополітичним обширом протистояння світових держав, але й викликом та загрозою для системи підтримання міжнародного миру та безпеки.

Ключові слова: геополітичний простір, протистояння, кіберпростір, США, Китай.

Сучасна геополітична картина світу надзвичайно різноманітна та характеризується постійною зміною її контурів, а географічні кордони держав вже

давно не є перешкодою для активізації політичного впливу, розширення політичного простору сильних світових геополітичних гравців. Супердержави – США, Китай, РФ, структурують геополітичний простір відносно своїх стратегій, амбіцій і застосовуючи науково-технічні інновації (інтернет-мережеве середовище, робототехніку, штучний інтелект тощо) створюють нову матрицю кіберпростору/інформаційного простору, посилюючи ефективність своїх геополітичних пріоритетів у глобальному вимірі.

Якщо традиційно, до XXI ст. міжнародні актори вели протиборство на чотирьох геополітичних просторах: землі/суходолі, водному просторі, у повітряному просторі й у ближньому космосі, то з початком нашого століття їх змагання розгорнулися ще й у кіберпросторі (його ще називають глобальним інформаційним простором), що став п'ятим геополітичним виміром світового суперництва.

Кіберпростір – арена для кібервоєн, ідеологічного тиску на населення, елемент гібридної/нелінійної війни, новий вид просторового протистояння. Арсенал кіберзброї є значним: мережева (доступ до комп'ютерних програм суперника), комунікативна (блокує сигнали між оператором і бойовою технікою), встановлена (виробник закладає в обладнання «кібербомбу», що виводить його з ладу), проникаюча (модифікує сигнали), електромагнітна (виводить з ладу бойову техніку) [1].

Одночасно, трансформуючись у результаті глобальної цифровізації кіберпростір формує інформаційно-психологічний вимір, що діє безпосередньо на внутрішній світ людини через різноманітні ЗМІ, соціальні мережі тощо, все більше заглиблюючи її у віртуальну матрицю. Саме тому геопросторові відносини все більше переміщуються у кіберпростір.

Науковці стверджують, що держави почали активно використовувати кіберпростір з 2010 р., коли вірус Stuxnet атакував комп'ютерні системи заводу із збагачення урану в Натанзі (Іран) та ще 14 інших промислових об'єктів. Слід зауважити, що в умовах бурхливої інформатизації та віртуалізації міжнародного політичного простору відбувається стрімка трансформація міжнародної політичної та поява так званої «кібервестфальської системи». Вона змінює базові поняття традиційної геополітики, що призводить до трансформації уявлень про територію, національний інтерес, державний суверенітет та недоторканість державних кордонів тощо. Тому у новому геополітичному протистоянні перемагає та держава, яка має високий кіберпотенціал та активно використовує цю перевагу для просування власних національних інтересів на світовій арені [2].

Ще з 60-х рр. XX ст. США стратегічно проводили цілеспрямовану політику нарощування ІТ-ресурсів: комп'ютери, операційні системи, мобільні пристрої, мова програмування тощо. Все це давало країні значну світову перевагу та, в цілому, сприяло утриманню США статусу світового лідера. Але в 2012 р. КНР очолив Сі Цзіньпін який вирішив активізувати поступ Китаю до світового лідерства. Саме під його керівництвом була зроблена ставка на швидкий розвиток

китайських ІТ-технологій, що означало диверсифікацію геополітичного інструментарію та залучення нового кіберпростору в перегони зі США.

Протягом останніх декілька років між США та Китаєм точиться «торговельна війна» у кіберпросторі. Американці намагаються не допустити на свій ринок китайську компанію Huawei, яка стала телекомунікаційним світовим лідером [торговельна війна], а відтак – потужним конкурентом. Натомість, Китай закритий свій внутрішній ринок для американських ІТ-компаній. Таким чином у Китаї сформувалася унікальна ситуація, яка дала змогу залучити у цю сферу нових національних ІТ-гравців, що, звичайно, тільки підсилило цю сферу.

Натомість Huawei створила свій магазин застосунків App Gallery для смартфонів, що може стати альтернативою Play Store від американської транснаціональної корпорації Google, а місячна аудиторія App Gallery складає більше 400 млн користувачів [3].

У вересні 2016 китайська компанія ByteDance запустила соцмедійний застосунок TikTok, що набув світової популярності, кількість користувачів сягнула понад 1 млрд із 170 країн світу. Американці використовували цей сервіс значно частіше, ніж інші (на нього припадало понад 40% у вересні 2018 р.). Це означало одне, що TikTok став монополістом у соціальних медіа та онлайн-розвагах.

Натомість, у липні 2020 р. президент США Д. Трамп заявив, що ця соцмережа може бути інструментом китайської розвідки та підписав розпорядження про припинення співпраці американських компаній з TikTok. Через місяць уряд США дав власнику мережі китайській холдинговій інтернет-компанії ByteDance Ltd термін три місяці, щоб відмовитися від усіх активів у США.

Таким чином кіберпросторове протистояння США та Китаю переросло у геополітичне суперництво на вищому рівні.

Отже, науково-технологічний розвиток сучасної цивілізації, її глобальна цифровізація (яка особливо потужно використовується у провідних світових країнах) призвели до появи нових викликів та загроз системі підтримання міжнародного миру й безпеки. Показовою в цьому контексті є проблема використання кіберпростору, який став новим геополітичним обширом протистояння світових держав.

Список використаний джерел:

1. Кефели И.Ф., Кузнецов Д.И. Евразийский вектор глобальной геополитики Санкт-Петербург: Изд-во Политехн. ун-та, 2018. 277 с.
2. Качинський А.Б., Стьопочкіна І.В. Інформаційний і кібернетичний простори як джерело сучасних загроз // Математичне моделювання в економіці №3 (16), 2019. С. 5-17.
3. Торговые войны на смартфонах, приложения как часть геополитики. URL: <https://mobile-review.com/articles/2020/war-on-software.shtml>.

Н.З. Кінграчук,
студентка 1 курсу магістратури
спеціальності «Політологія» Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка

ЗМІНА СВІТОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ: ВТІЛЕННЯ «КИТАЙСЬКОЇ МРІЇ»

У статті зображуються основні механізми втілення «китайської мрії» у внутрішній та зовнішній політиці КНР. Розглянуто аспекти формування владної вертикалі КПК та основні шляхи модернізації армії. Надається характеристика основним елементам політики «м'якої сили».

Ключові слова: «китайська мрія», КПК, Сі Цзіньпін, цифрова інфраструктура, «м'яка сила», геополітичні змагання.

Геополітична парадигма світу – американська гегемонія, сформована під егідою США ще на початку 90-х років ХХ ст., одразу після розпаду СРСР, в умовах сучасного турбулентного розвитку системи міжнародних відносин досить сильно трансформується через самоусунення американського патронажу над світовими політичними процесами (особливо це було очевидним за президента Д. Трампа) та в наслідок китайської експансії на різних континентах світу.

Китай, як один із світових лідерів початку ХХІ ст., активно розробляв стратегію світової гегемонії, а згодом розпочав і практичну реалізацію «китайської мрії», намагаючись потіснити зі світових позицій США.

Метою статті є характеристика основних тенденцій трансформації політики КНР та її особливостей щодо практичної реалізації «китайської мрії».

Втілення в життя стратегії світової гегемонії Китаю відбувається цілеспрямовано та одночасно у різних напрямках та регіонах. Насамперед, мова йде про розбудову потужного національного потенціалу під безпосереднім керівництвом КПК. Саме ця партія на чолі з Сі Цзіньпіном контролює усі суспільно-політичні процеси в країні.

Прийнявши владу в 2012 році, Сі Цзіньпін розпочав капітальні реформи партійних і державних структур, спрямовані на відновлення перспективи подальшого нероздільного правління КПК у Китаї. Суть змін, здійснених Сі Цзіньпіном, полягає у концентрації влади в руках керівництва КПК за рахунок галузевих груп інтересів у партії, місцевих активістів, а також державної та партійної бюрократичних структур центрального рівня. Це робиться шляхом безпрецедентної заміни партійних кадрів у рамках антикорупційної кампанії, розвитку неформальних партійних органів для контролю за процесом прийняття рішень та централізованих реформ державного управління. Водночас Сі Цзіньпін роз-

робляє розгалужену систему соціального контролю (соціальне рейтингування), засновану на сучасних технологіях наглядю та штучного інтелекту, спрямовану як на внутрішню ідеологічну дисципліну членів КПК, так і на запобігання будь-яким опозиційним установам у суспільстві [2].

Сходження до влади Сі Цзіньпіна не тільки сформувало потужну централізацію влади, але й дало поштовх до стрімкої розбудови інтелектуальних та ідеологічних інститутів, необхідних для виконання завдань майбутнього світового возвеличення Китаю. Яскравим свідченням налагодженої роботи всієї структури КПК є досить швидке подолання країною епідемії коронавірусу, коли за короткий проміжок часу були побудовані нові лікарні, взяті під військовий контроль цілі регіони. Паралельно з цими процесами відбувалася боротьба із нелояльними до КПК представниками китайського комсомолу.

Комуністичне керівництво Китаю також робить ставку на розвиток новітніх технологій, вважаючи що саме контроль над ними дасть КНР перевагу у світовій геополітичній боротьбі. Це простежується у тому як відбувається модернізація армії та освоєння космосу. КНР не намагається наздогнати світових лідерів у стратегічних озброєннях (за ядерним потенціалом Китай поступається РФ і США), проте будує армію, що має надзвичайно сучасні озброєння, приділяючи окрему увагу її технічній автономності та перевазі у надсучасних технологіях. Хоча у військовій доктрині Китаю не передбачено застосування НВАК за межами країни, але уряд щедро фінансує розробку озброєнь призначених для тривалого автономного застосування далеко за межами країни (підводні човни, авіаносці тощо). В арсеналі НВАК – надсучасні озброєння, найновіше забезпечення аеромобільних військ та кібер-загони які за потреби будуть мати перевагу над потенційним суперником, в першу чергу, в умовах обмеженої, гібридної війни [3].

Паралельно Китай активно реалізовує свою космічну програму: вже відбулося перше у світі дослідження темної сторони Місяця (2020) та були отримані зразки місячного ґрунту, сплановані спільні китайсько-європейські космічні проекти тощо.

Загалом можна сказати, що найбільших успіхів КНР досягла у розвитку технологій, що формують так звану «м'яку силу». Керівництво КПК не тільки живає протекціоністських заходів для підтримки фірм, що виробляють високотехнологічну продукцію, але й досить часто перебирають над ними прямий та непрямий контроль. Яскравий приклад – розвиток 5-G-технологій. КНР, яка імпортував технології перших трьох поколінь зв'язку та помітно відставав у розвитку 4-G технологій, перетворився, завдяки системній державній підтримці, на лідера в 5G-технологіях, що посилює його як світового геополітичного гравця [4].

Безпрецедентна державна підтримка новим ІТ-технологіям (протекціонізм, державне фінансування, включення до п'ятирічних планів) перетворили КНР на одного із світових лідерів у розвитку цифрової інфраструктури. Завдячуючи державній підтримці, китайські компанії не тільки отримали доступ до фінансових

ресурсів, але й були позбавлені будь-якої конкуренції на внутрішньому ринку. Зрозуміло, що подібну перевагу КНР вдало конвертує в засоби міжнародного впливу.

Йдеться насамперед, про ініціативи «Один пояс – один шлях» і «Цифровий шовковий шлях». У першому випадку Китай фінансує потужний інфраструктурний проект пов'язаний із будівництвом залізниць, транспортних магістралей, нафто- і газопроводів, а також модернізацією морських портів. Ініціатива «Один пояс – один шлях» покликана не тільки забезпечити китайським товарам легкий і безпечний шлях до ринків збуту в ЄС, але й є потужним важелем геополітичного впливу в євразійському регіоні [1, с. 51-57]. Будівництва фінансовані Китаєм в третій транзитних країнах, часто стають найбільшими вузловими й стратегічними національними інфраструктурними підприємствами цих держав. КНР в свою чергу, як головний інвестор, отримує над цими активами опосередкований або прямий контроль, посилюючи вплив Піднебесної у регіоні.

Проект «Цифровий шовковий шлях» також має міжнародний характер і передбачає агресивну експансію китайських ІТ-компаній на ринки Латинської Америки, Африки та Азії з витісненням звідти американських і європейських конкурентів.

Така експансія китайських проектів є успішною завдяки національній валюті – вільноконвертованому юаню. Вільноконвертований міцний юань стає також засобом ефективною «м'якої сили», що забезпечує зростання геополітичної ваги КНР. Саме від нього сьогодні залежать цілі світові регіони: Південна Африка, Латинська Америка, багато азійських країн, що стало можливим у наслідок реалізації Китаєм концепції «Нового шовкового шляху».

Таким чином, керівництво КПК взяло курс на побудову декількох перспективних міжнародних проектів, в яких під виглядом формально партнерських стосунків, утворюються торгівельно-технологічні мережі, де Піднебесна відіграє вирішальну роль.

Постіндустріальна КНР стає світовим лідером нового типу, чия потуга базується не на військовій, а технологічній та фінансовій перевазі.

Отже, швидкий постіндустріальний розвиток Китаю не тільки сформував його потужні позиції на світовій арені, а виводить країну у простір геополітичного змагання із визнаним світовим гегемоном – США. Саме ці геополітичні перегони і змінюють парадигму світового розвитку, відтісняючи США з усталених позицій та реалізуючи Піднебесною «китайську мрію».

Список використаних джерел:

1. Виноградов А. Европейское наступление Пекина – тактика или стратегия. *Проблемы Дальнего Востока*. 2014. № 5. С. 51-57.
2. Сі Цзіньпіна визнали «найвпливовішим китайським лідером» після Мао Цзедуна. *Українська служба ВВС*. 24.10.2017. URL: <https://www.bbc.com/>

ukrainian/news-41732409

3. Chinese Ground Forces. 4 November 2013. URL: <https://web.archive.org/web/20131104200224/http://www.sinodefence.com/army/default.asp>
4. Woyke E. China Is Racing Ahead In 5G. Here's What That Means. *MIT Technology Review*. 18 December 2018. URL: <https://www.technologyreview.com/s/61261>

УДК 327:17.022.1(1-4)

А.В. Мещерякова,

студентка 2 курсу магістратури, спеціальності
«Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії», Чорноморського національного
університету імені Петра Могили (Миколаїв, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СУЧАСНОЇ КРАЇНИ

Зовнішньополітичний імідж держави стає одним з основних чинників, що визначають її політичну та економічну конкурентоспроможність на міжнародній арені. Імідж держави можна охарактеризувати як комплексне явище, що включає в себе безліч різноманітних факторів, які змінюються під впливом певних реалій, що диктуються ззовні. Існують фактори, що можуть сформувати, або зіпсувати зовнішньополітичний імідж, а також ті, що роблять глибокий вплив на образ країни. Проаналізувано особливості, що формують образ держави, та фактори, які можуть змінити зовнішньополітичний імідж основних суб'єктів міжнародних відносин.

Ключові слова: зовнішньополітичний імідж, образ країни, іміджологія, іміджмейкінг, міжнародні відносини.

Один із найважливіших факторів формування ставлення до суб'єктів міжнародних відносин є саме зовнішньополітичний імідж. Під іміджем країни розуміється сукупність уявлень про країну [1, с.82-83]. Протягом всієї світової історії держави в усі часи прагнули якомога ліпше презентувати себе світові, за останні десятиліття зовнішньополітичний імідж набув ще більшого значення. Найбільший вплив мали економічні та культурні аспекти глобалізації: в сьогоденні державам необхідно конкурувати у таких аспектах, як залучення іноземних інвестицій, ринки експорту, туризм, в той час як збільшення глобальної культури визначає бажання зберегти культурну різноманітність і підкреслити своєрідність.

Цей феномен вивчався з точки зору бізнес-досліджень, соціальних досліджень, психології, політології та комунікації. До важливих факторів належить оцінка національної економіки, політична система, рівень освіти, компетенції населення та ступінь технологічного прогресу. У дослідженнях щодо брендування націй конструкція в основному визначається з точки зору загальних асоціацій з країною, наприклад визначні пам'ятки, кулінарні страви, популярні діячі спорту чи політики.

Імідж країни має неоціненний вплив на міждержавні відносини. Поряд з етнічними стереотипами в системі міжнародних відносин, міжкультурних комунікацій та міжнародному культурному обмеженні досить важливе місце займає зовнішньополітичний імідж держави. Привабливий імідж держави надає вагомий ряд конкурентних переваг, таких як: освіта та наука (і, як наслідок, покращення життя громадян), здатність знаходити контакти у всіх сферах культурного та суспільного життя, формування позитивного психологічного настрою громадян та суспільства в цілому [3].

Одним з найголовніших факторів, що визначають образ країни, є самоімідж – уявлення держави про себе. Саме ідентичність країни визначає зовнішню політику держави. Країна визначає самостійно свою ідентичність, формує самоімідж, який в подальшому поширюється по каналах інформації, доноситься до інших держав. Саме ці канали зв'язку й можна виділити як ще один компонент, який формує імідж країни. За допомогою ЗМІ можна не тільки цілеспрямовано сформувати інформаційні складові іміджу держави в певній цільовій аудиторії, а й завдати йому нищівного удару. Вони є стимулятором постійних змін зовнішнього й внутрішнього іміджу країни; наглядачем за діями держави як актора на глобальній арені й окремими представниками влади.

Шляхом аналізу ЗМІ кожен пересічний громадянин (або іноземець) має змогу проаналізувати зовнішньополітичну діяльність суб'єктів світового співтовариства. Двосторонні та багатосторонні угоди, участь держав у міжнародних організаціях, публічні виступи політичних акторів формують уявлення про країну.

За допомогою медіа також можна щоденно спостерігати за представниками тієї чи іншої країни. Внутрішньополітичні заходи державних службовців, конкретні дії та позиції громадян, що висвітлені у міжнародних медіа, можуть сформувати образ для країни у цілому. Цим же способом можна дізнатися про досягнення суб'єктів міжнародних відносин у різних сферах (починаючи від досягнень відомих людей, закінчуючи державними перемогами (наприклад у міжнародних змаганнях), а також висвітлення дій громадян за кордоном.

Саме безпосереднє уявлення про країну та її громадян створюється за рахунок спілкування, тому наступним фактором формування зовнішньополітичного іміджу автори називають сферу туризму. Туристично сприятлива держава вкладає велику кількість капіталу на розвиток сприятливих умов для іноземців, за рахунок яких можна поліпшити власний зовнішньополітичний імідж.

Однак дана галузь працює в обидва боки. Окрім поліпшення ставлення його можна докорінно змінити на негативне. Найчастіше, таке стається завдяки високому рівню злочинності. Щорічно у глобальному доступі публікуються звіти найнебезпечніших країн світу, які не варто відвідувати без необхідності.

При складанні звітів за Глобальним індексом світу враховуються конфлікти всередині країни, в регіоні, політична нестабільність в державі, кількість вбивств, обороти зброї, інфляція, стан в сфері прав людини.

Відповідно до даних щорічних звітів можна сформулювати уявлення про найбезпечніші та найнебезпечніші країни, що корелює формування іміджу країни на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

Такі країни, як Гватемала, Чад, Мексика, Зімбабве, Колумбія, Венесуела заробили собі негативний імідж країн, які не тільки мають низький рівень туризму, а і збудували собі імідж найнебезпечніших країн у світі. Образ держав сформувався через рівень злочинності. Деякі країни заявили про себе як небезпечні, чим зменшили обсяг туристів, надходження іноземного капіталу, та погіршили відношення світової спільноти до себе у цілому [2, с. 30-33].

Інші ж, такі як Швеція, Нова Зеландія, Ватикан, Ліхтенштейн зарекомендували себе як такі, що можна назвати безпечними. Ці країни стали провідними лідерами у сфері туризму через низький рівень злочинності, збільшили обсяг іноземного капіталу, та залучилися підтримкою та партнерськими відносинами з іншими провідними державами світу [2, с. 33-35].

Таким чином, можна дійти висновку, що зовнішньополітичний імідж держав надзвичайно важливий фактор, що сприяє розвитку зовнішніх відносин на міжнародній арені. Тим часом, низький зовнішньополітичний імідж погіршує ставлення світової спільноти до держави відповідно. Основними факторами, що впливають на зміну ставлення до суб'єкта міжнародних відносин є: самоідентифікація держав, висвітлення у медіапросторі, сфера туризму та рівень злочинності. Улагодження даних галузей дає можливість побудувати, або налагодити високий зовнішньополітичний імідж, що в свою чергу дасть велику кількість зовнішньополітичних переваг.

Список використаних джерел:

1. Осмоловська А. О. Чинники формування образу країни на міжнародній арені. //«Політичне життя» 2018, 2. С.82-85.
2. Anholt S. The importance of national reputation. In J. Welsh & D. Fearn (Eds.), *Engagement: Public diplomacy in a globalized world*. London: Foreign and Commonwealth Office. 2008. P. 30-43.
3. Carroll C. E. How the mass media influence perceptions of corporate reputation: Exploring agenda-setting effects within business news coverage. (Unpublished doctoral dissertation). The University of Texas, Austin. 2004. URL: <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstream/handle/2152/2153/carrollce30855.pdf>

А. Піглісна,
студентка 4 курсу спеціальності «Політологія»
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

У статті розглянуто та проаналізовано поняття «глобалізації». Визначено вплив глобалізаційних процесів на функції держави та обґрунтовано зміну цих функцій на міжнародній арені.

Ключові слова: функції, функції держави, глобалізація, глобалізаційні процеси.

Глобалізаційні процеси в сучасному світі охоплюють усі сфери суспільного життя, включаючи державу, як політичний інститут. Відтак, можна констатувати, що питання трансформації функцій держави в глобалізаційному світі є нагальним і потребує наукового аналізу.

Проблема дослідження ролі держави в сучасному світі відображена у працях таких сучасників: В. Венцель («Соціальна функція держави в умовах трансформації процесів») [1], А. Дунська («Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на рівень економічного розвитку України») [2], М. Дзвелюк («Номенклатура функції сучасної держави») [3], О. Джураєв («Класифікація функцій сучасної держави») [4], С. Кухтик («Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект)» [6] та інших.

Мета дослідження полягає у визначенні основних функцій держави в сучасному, глобальному та техногенному світі.

До трактування «глобалізаційних хвиль» є різні підходи. У нашому дослідженні, ми підтримуємо думку С. Кухтика, та вважаємо, що процес глобалізації бере свій початок в кінці XIX – початку XX ст. Зумовлено це наступними чинниками:

- у цей період створюється міжнародна система телеграфного зв'язку;
- було введено міжнародну лінію зміни дат, світ був поділений на часові пояси;
- значних зусиль міжнародні організації докладають для розвитку транспорту та зв'язку тощо [6, с. 34].

Трактування поняття «глобалізація» також має декілька підходів:

1. Глобалізація – загальносвітовий соціальний процес, що містить потоки ідей, капіталів, товарів, науково-технічних досягнень, політичних норм і стандартів, законодавства, котрі зумовлюють розвиток світової спільноти як цілісної економічної, міжнародно-правової, політичної, соціокультурної суперсистеми [5].

2. Глобалізація – це процес, що долає територіальні й культурні кордони країн [2, с. 53].

3. Глобалізація – складний процес, пов'язаний зі стрімко зростаючим рухом ідей, капіталів, технологій, товарів та послуг у всьому світі [7, с. 66].

В загальному, кожне трактування в певній мірі є вірним, проте, на нашу думку глобалізація – це трансформаційний процес на місцевому, регіональному та локальному рівнях, що охоплює усі сфери життя в економічній, політичній, культурній площинах.

В даному контексті державна організація життя суспільства набуває нового сенсу та нових рис. Глобалізація відкриває не тільки фізичні кордони між державами, вона лібералізує рух капіталів і товарів, культурних цінностей, інформаційних потоків, що певною мірою ускладнює роль держави як регулятора й координатора всіх процесів життєдіяльності суспільства.

В. Венцель виділяє наступні функції держави [1, с. 42]:

- держава у своїй роботі здійснює політичне управління суспільством, скоординує його на вирішення життєво важливих проблем існування та розвитку;
- опікується питаннями безпеки, цілісності кордонів, збереженням економічної та політичної стабільності;
- вирішує соціальні проблеми суспільства.

Ми погоджуємося з такою класифікацією, якщо її трактувати у загальному вигляді. Адже головна мета, будь-якої держави сьогодні – це безпека та захист власної країни та власних кордонів.

Також В. Венцель зазначає, що управлінські функції держави піддаються постійним змінам під впливом зовнішніх умов та внутрішніх факторів. Наприклад, для таких держав, як Україна, актуальною є законодавча функція, яка має забезпечити формування умов для трансформації економічного та політичного середовища в контексті задекларованих напрямів щодо лібералізації економічних відносин та інтеграції до європейського суспільно-політичного середовища. Для економічно розвинених країн більшої актуальності набуває регулююча функція, яка має підтримувати стабільність і стійкість економіки, забезпечувати більш рівномірний розподіл матеріальних благ серед населення. На тлі зростання терористичних загроз для багатьох країн однією з першорядних функцій є забезпечення безпеки своїх громадян та захист об'єктів інфраструктури [1, с. 42].

Формування глобальних функцій сучасних держав в умовах їх взаємозалежності простежується у взаємозв'язку їх внутрішніх і зовнішніх напрямів в екологічній, демографічній, сировинній сферах, у сфері створення й використання ядерної та інформаційних технологій, захисту прав і свобод людини. Основна причина необхідності посилення ролі держави та трансформації її функцій – кризові наслідки активізації не завжди прогнозованих глобалізаційних викликів. Залежно від характеру їх впливу функції держави диференціюють на

антиглобалізаційні й нейтральні, що відображає праксіологічні, аксіологічні та телеологічні складові функцій сучасної держави. До антиглобалізаційної функції держави належать три складові, які регулюють: забезпечення стратегічного рівня національної економічної безпеки у сфері економіки за рахунок примноження технологічного потенціалу країни і реструктуризації економіки; підвищення якості людського капіталу, що передбачає активізацію дій урядів у галузі культури, впровадження сучасних освітніх програм і розвитку охорони здоров'я; формування сприятливого іміджу держави. Нейтральними стосовно процесів глобалізації функціями держави є створення та регулювання правової основи функціонування економіки; проведення політики макроекономічної стабілізації; вплив на розміщення ресурсів та діяльність у сфері розподілу доходів. Така класифікація не завершена й відображає лише підхід до поділу функцій держави на такі, що здатні нівелювати очевидні негативні наслідки впливу процесу глобалізації на національні системи, та функції, нейтральні відносно нього [9, с. 81].

Отже, до антиглобалізаційної функції держави відносять таких три складових:

- 1) визнані галузі, які сформувалися (екологічне, інформаційне, гуманітарне право та ін.);
- 2) інтегровані галузі, які інтенсивно формуються, перебувають на стадії визнання: право світу; право безпеки; міграційне право; право сталого розвитку та ін.;
- 3) галузі, які позначили загальні контури розвитку і тяжіють до універсалізації [9, с. 83].

Ми у свою чергу, вважаємо, що функції держави на міжнародній арені постійно змінюються під впливом динамічних змін та трансформацій у світі. Вони не змінюють свою роль та суть в політичному плані, проте, або інтегруються, або підтримують одна одну в необхідних ситуаціях та завданнях покладених на державу.

М. Дзевелюк виділяє п'ять груп функцій, кожна з яких має свою роль та специфіку на міжнародній арені [3, с. 172]:

У сучасній науковій літературі загальноприйнятим вважається розподіл функцій держави за соціальною значущістю: на основні й неосновні. Під основними функціями розуміють найзагальніші та найважливіші напрями діяльності держави щодо здійснення стратегічних завдань і цілей, які постають перед державою в конкретний історичний період. До неосновних функцій відносять здійснення державою конкретних завдань у другорядних сферах суспільного життя [3, с. 172].

Одна з поширених систем класифікації функцій держави базується на критерії – тривалості дії. Відповідно, пропонується виділяти функції постійні, що здійснюються на всіх етапах розвитку держави і тимчасові, що викликані певними специфічними умовами, зі зникненням яких дана функція відпадає [3, с. 173].

Поширеним у науці також є поділ функцій залежно від політичної спрямованості діяльності держави на внутрішні, що забезпечують внутрішню політику держави і зовнішні, що забезпечують діяльність поза її межами [3, с. 173].

Заслуговує на увагу класифікація функцій держави, що базується на принципі поділу влади. Відповідно поділяють функції на законодавчі (правотворчі), управлінські та судові. В дану класифікацію може включатися, як самостійна, функція державний нагляд. Проте, дана класифікація визнається не усіма науковцями. Наприклад, О. О. Джураєва вважає, що можна сумніватися у справедливості подібної класифікації функцій держави, тому що в такому підході ми маємо справу скорше з класифікацією форм здійснення державних функцій, а не самих функцій держави [4].

Найбільш обґрунтованою в сучасних умовах класифікацією функцій держави, на думку багатьох науковців, є класифікація за об'єктами державного впливу. Зазначена функція базується на критерії сфери діяльності держави. Функції держави, в даному випадку, виступають як основні напрями реалізації завдань і цілей, соціального призначення держави в процесі її діяльності в різних сферах суспільного життя [3, с. 175].

Проте, перелік функцій національної держави містить не всі, а лише основні напрями діяльності держави, котрі, своєю чергою, обумовлені такими чинниками:

- а) найбільш гострими проблемами, які стоять перед суспільством;
- б) розумінням необхідності зосередження організаційних зусиль держави на певних пріоритетах, що виходить із боку персонального субстрату державного апарату (передовсім політичної еліти) [8, с. 110].

Лемак О. та Лемак В. визначають три фактори, які впливають на зміну та інтеграцію функцій національних держав:

1. Функціями сучасної держави слід розуміти визначені внутрішнім і міжнародним правопорядком, які зумовлені на вирішення ключових проблем суспільства.

2. Вплив глобалізаційних процесів на зміну функцій держави простежується у ході співпраці країн та міжнародних організаціях.

3. Будь-яка держава зберігає власні стабільні функції, але інтерпретує під необхідні умови [8, с. 144].

Висновки. Таким чином, можна зазначити, що функції держави в сучасному світі є інтегровані та змінюють свою роль відповідно до трансформаційних процесів на міжнародній арені. Внутрішній зміст функцій, безумовно, змінюється залежно від конкретних політичних, економічних і соціально-культурних умов, але кожна держава так чи інакше здійснює ці функції, зумовлені самою її сутністю як універсальної політичної форми організації суспільства.

Список використаних джерел:

1. Венцель В. Т. Соціальна функція держави в умовах трансформації суспільних процесів. Київ, 2019. С. 40-46
2. Дунська А. Р. Вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на рівень економічного розвитку України / А. Р. Дунська, С. О. Костюк // Проблеми системного підходу в економіці. 2008. № 3.
3. Дзвелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. Одеса, 2016. С. 171-176
4. Джураєва О. О. Класифікація функцій сучасної держави // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. 2005. Вип. 25. 664 с.
5. Законотворчість : словник термінів і понять з міжнародного та європейського права / . К. : Укр. школа законотворчості Ін-ту законодавства Верховної Ради України, 2005. 160 с
6. Кухтик С. В. Трансформація держави під впливом глобалізації (теоретико-правовий аспект): дисертація. Київ, 2015. 199 с.
7. Коммюнике Саммитастран «Группы 8» в Кельне 1999 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.g8russia.ru/history/koln1999/index-print.html>.
8. Лемак В., Лемак О. Функції сучасної держави: новий зміст в умовах глобалізації. Київ, 2011. С. 108-115
9. Олейников С. М. Функції держави: методологічні складові і розвиток в умовах глобалізації. Київ, 2013. С. 75-87.

СЕКЦІЯ 2. ГІБРИДНА ВІЙНА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР

УДК 355.48(470:477)»2014/...»

В. Газін,

доктор історичних наук, доцент,
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

«ГІБРИДНА ВІЙНА» МОСКОВІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Сьогодні дедалі більше усвідомлюємо, що війна як надзвичайно складне суспільно-політичне явище, пов'язане з розв'язанням різного роду суперечностей між державами, національними й соціальними групами, аж ніяк не може обмежуватися лише конфліктом із застосуванням зброї тощо. Власне збройне протистояння є лише однією зі складових війни. Частіше всього арсенал засобів є значно ширшим та охоплює різні сфери суспільних відносин. Відтак, сьогодні маємо такі визначення як економічна війна, інформаційна війна, дипломатична війна тощо. Останнім часом у зв'язку з російською агресією стосовно України у вжитку з'явився термін «гібридна війна».

Ключові слова: гібридна війна, Московія, Україна, історичний аспект, війна.

Сам термін «гібридна війна» походить від латинського «hybrida» (перемішування) й означає війну, в ході якої відбувається поєднання принципово різних типів та способів ведення війни (використання традиційних форм війни, кібервійни, організованої злочинності, організація іррегулярних конфліктів, тероризм тощо), які скоординовано застосовуються задля досягнення основних цілей. Як відзначає Ю. Радковець, «...така війна виходить за рамки традиційних понять про неї, вона набуває комбінованого характеру, перетворюючись на клубок політичних інтриг, запеклої боротьби за політико-економічне домінування над країною» [6, с. 36].

Якщо говорити власне про складові гібридної війни, то це: створення внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду з її переходом у інформаційну війну; створення економічних проблем через економічне протистояння

з переходом в економічну війну та протидію зв'язкам країни-жертви з сусідніми країнами; підтримка сепаратизму та тероризму аж до актів державного тероризму; побудова псевдодержавних утворень як гібридного ідеал-проекту державотворення; сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (повстанців, партизан та ін.) та їх оснащення. Окрім цього, гібридна війна може включати залучення у конфлікт на своєму боці третіх країн. Врешті, на певному етапі гібридна війна може набути й форми неприхованої відкритої повномасштабної військової агресії [7, с. 68].

Виходячи з таких її складових, як інформаційна та кібервійна, «гібридна війна» бачиться виключно феноменом ХХІ ст. Однак є підстави вважати, що нинішня «гібридна війна» Кремля сягає своїм корінням у 50-ті роки ХVІІ ст., коли антиукраїнська політика Московського царства виявилася в різних формах тиску (політичного, економічного, адміністративного, силового тощо), активізації агентури, підбурюванні антиурядових настроїв з метою дестабілізації внутрішньої ситуації та створення негативного міжнародного іміджу української влади тощо. Кінцева мета всіх цих заходів була одна: знищення державності України.

Саме в середині ХVІІ ст., оговтавшись від смутних часів, Московія взяла курс на створення імперії коштом колишньої Руської держави, щоб об'єднати всі слов'янські та православні народи під скіпетром династії Романових.

У цьому сенсі Переяславський договір 1654 р. з козацькою Україною мав визначальне значення для посилення геополітичної ролі Московського царства, яке з провінційної східної деспотії (Московського князівства) поступово, але неухильно почало перетворюватися на імперію. Відомий британський історик Норман Дейвіс стисло і влучно цей процес сформулював так: «Московія + Україна = Росія» [5, с. 410]. У Москві договір 1654 р. сприйняли як нагоду посилити царство. Чи не вперше з'явилася можливість створити вигідний плацдарм не тільки для підпорядкування зазначених вище народів, а й для домінування держави Романових у регіоні Центрально-Східної Європи. Головні положення «Переяслава» – протекція і допомога Україні в боротьбі з Річчю Посполитою за наявності таких планів ставали другорядними, а насправді – камуфляжем імперських цілей Москви. Курс на використання договірних відносин з Україною виключно в руслі планів Кремля виявився дуже швидко.

Уже 1655 р. царський посланець Артамон Матвєєв повідомив Богдану Хмельницькому про плани царя Олексія Михайловича зробити Київ своєю резиденцією та сформувати в Україні 10-тисячне регулярне (солдатське) військо під орудою московських очільників, а також послати в українські міста царських воевод. У Москві розуміли, що без окупації території, усунення від влади гетьманської адміністрації (полковницько-сотницької системи управління) не зможуть захопити Україну [3, с.1033].

Дії наших північно-східних сусідів можна розглядати як фактичний початок тодішнього формату «гібридної війни» з метою поступової інкорпорації

України до складу Московського царства. Вони показали відмову царського уряду від дотримання умов угоди (зокрема щодо протекції) з козацькою Україною й засвідчили прагнення примусити Чигирин погодитися на ревізію переяславських статей в інтересах Москви. Б. Хмельницький рішуче відкинув вимоги царя й зажадав виконання всіх зобов'язань як протектора Війська Запорозького.

Наштовхнувшись на протидію, московське керівництво спочатку лише видозмінило прийоми ведення «гібридної війни». У 1656 р. за спиною Чигирини йде обговорення «українського питання» на сепаратних переговорах із Річчю Посполитою, наслідком чого стало підписання Віленської угоди про московсько-польське перемир'я, що було прямим порушенням договору з Україною. Наступним кроком стали спроби усунути від влади гетьмана, який бачився головною перешкодою на шляху ліквідації української незалежності. З метою розпалювання антигетьманських настроїв та насадження воеводського (московського) управління в українських містах Москва вдається до низки антиукраїнських акцій. Численні московські посланці, які прибували в Україну або проїжджали її, прямуючи в інші країни, як правило, отримували інструкції ведення інформаційно-пропагандистської кампанії проти гетьманської влади.

Після смерті Богдана Хмельницького 1657 р. «гібридна війна» проти України стала ще більш цілеспрямованою. Сумніву було піддано легітимність його наступників (сина Юрія, а потім й Івана Виговського), визнання яких ставилося в залежність від їхньої поступливості в питанні запровадження воеводського управління. Навколо цього розгорнулася масштабна інформаційно-пропагандистська кампанія. Розпочалася вона ще за життя Богдана Хмельницького. Так, у серпні 1657 р. до Чигирини прибув стольник Васілій Кікін, який мав завдання, проїжджаючи через українські міста, зав'язувати конфіденційні розмови з міщанами (війтами, бурмістрами, черню) і переконувати їх у доцільності розміщення задля спокою царських воевод із військами в Україні. Як аргументи використовувалося зубожіння внаслідок тривалої війни основної маси міського та сільського населення і невдоволення «високими» податками, що їх збирав гетьманський уряд. Потенційним об'єктом московського впливу було також рядове козацтво, яке часто висловлювало невдоволення через заборгованість уряду у виплатах та зловживання старшини, яка намагалася привласнити державні землі [3, с. 1381].

Набір інструментарію «гібридної війни», окрім уже згаданого, був досить широкий. Так, той-таки Кікін, прибувши до Чигирини, зустрівся спочатку з представниками старшини, а потім із гетьманом, що було очевидним порушенням дипломатичного етикету [2, с. 790-793, 797-798; 8, с. 30-31]. З одного боку, це демонструвало зневагу до української влади та прагнення таким чином примусити гетьмана задля легітимациї йти на поступки, а з другого – було спробою створити антигетьманську п'яту колону, яка, керуючись жадобою влади й милості царя, стала б слухняним знаряддям Москви. Своїх візаві Кікін переконував,

що воєводи – єдиний засіб «...проти всіляких сварок та бунтів» в Україні, і водночас погрожував окупацією України московським військом під орудою князя Трубецького [2, с. 21]. Все це делікатно прикривалося нібито наростанням небезпеки вторгнення поляків чи татар, а насправді було звичайною погрозою інтервенції в разі подальшого спротиву українців московським планам. Так готувалася окупація України царськими військами.

Ще однією складовою московської «гібридної війни» стало використання внутрішніх політичних суперечностей в українському суспільстві, роздмухування їх із метою окупації України. При цьому розігрувалася карта «справедливої» допомоги антигетьманській опозиції «у відповідь на воляння знедоленого народу, що потерпав від злочинної політики незаконної влади».

Слушна ситуація для реалізації планів Москви склалася внаслідок загострення внутрішньополітичної боротьби в Україні, коли проти уряду гетьмана Івана Виговського виступила опозиція на чолі з полтавським полковником Мартином Пушкарем та запорізьким кошовим Яковом Барабашем. Москва негайно вдалася до подвійної гри: в обмін на поступливість у питанні воєвод запропонувала допомогу гетьману і водночас таємно підтримувала опозицію, виторговуючи згоду черні та січовиків на призначення «справедливих та добрих» воєвод замість «зажерливих і свавільних» козацьких старшин, тобто на заміну української влади московською.

Цей план чітко висвітлюється під час прийому в Москві делегації від Січі, яка прибула, щоб переконати царських урядовців у зраді Виговського [1, с. 184-187]. Через три дні після прибуття делегація подала письмове звернення, явно надиктоване царськими дяками. У ньому, крім звинувачення на адресу гетьмана, містилося прохання надіслати до України царських воєвод і взяти під контроль процедуру обрання та усунення гетьманів. Московією, таким чином, запускала чітка програма обмеження суверенітету української державності, що подавалося як ініціатива українського народу, обуреного правлінням старшини [1, с. 191-194].

Паралельно через боярина Богдана Хітрово цар повідомляв Виговського, що для захисту українських міст від ворогів він «велів в значніших городах Малої Росії: в Чернігові, Ніжині, Переяславі та інших... бути своїм воєводам і ратним людям» [1, с. 191-194]. Гетьмана просто було поставлено перед фактом прийнятого рішення. Для його узаконення Москва вимагала укласти нову угоду замість підписаної 1654 р., яка б легітимізувала окупацію України. Як бачимо, наступ на українську суверенність ішов одночасно з усіх боків.

Слід віддати належне гетьману Виговському. В умовах грубого тиску з боку Москви та активізації антигетьманської опозиції він змушений був погодитися на підписання нової угоди, яка передбачала присутність московських воєвод і стрільців у ряді українських міст. Однак, щоб звести нанівець антиукраїнські устремління Москви, гетьман наказує полковникам завадити їх реалізації,

ініціює переговори з Польщею, які завершилися укладенням відомої Гадяцької угоди 16 вересня 1658 р.

Дії Чигирини царське керівництво сприйняло як перехід «червоної лінії». 22 червня 1658 р. белгородський воєвода Г. Ромодановській отримав царський наказ виступити в Україну «гамувати свавільників» [4, с. 250-251]. Під прикриттям допомоги гетьману в боротьбі з опозицією почалася звичайна агресія, яка на початку 1659 р. переросла в широкомасштабну військову кампанію в Україні. У лютому 1659 р. в Україну вторглося військо князя Алексея Трубецького, що ознаменувало кульмінацію «гібридної війни» Москви проти козацької України. А далі був Конотоп – розгром російського війська...

На жаль, «гібридна війна» (гадається, чистої війни взагалі не буває, будь-яка завжди має елементи гібридності) Московії за приєднання України не закінчилася. Вона надалі відбувалася в рамках загального протистояння Москви та Варшави за домінування в регіоні Центрально-Східної Європи. Хоча активні воєнні дії відбувалися і на інших театрах (Прибалтика, Білорусь), Україна й надалі залишалася вузловим пунктом польсько-московської боротьби. Війна на виснаження тривала до 1667 р., коли настав момент силової рівноваги. Знекровлена численними війнами та знесилена внутрішніми чварами Польща опустила до такого рівня, що нездатна була виграти війну. Московія, своєю чергою, ще не піднялася настільки, щоб святкувати перемогу. Україну просто розірвали на дві частини.

Аналіз розвитку україно-російських відносин із XVII ст. свідчить: Москва завжди розглядала Україну лише як об'єкт своєї політики, важливої складової імперського глобалізму. «Гібридна війна» в середині XVII ст. виявлялася не тільки у воєнних діях, а й у ревізії переяславського договору, в тиску на гетьманський уряд, підступній і поступовій окупації української території, агітаційно-пропагандистській кампанії розпалюванні внутрішньоукраїнських суперечностей, в обмеженні й кінцевій ліквідації української державної суверенності тощо. Ці жорсткі «братні обійми» вкупі з воєнним примусом і надалі були засобами створення обширної Російської імперії. Видозмінювався відповідно до часу лише набір форм і методів ведення «гібридної війни». Суть залишається незмінною й сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією. Санкт-Петербургъ. Тип. В. В. Пратц, 1873. Т. 7. 398 с.
2. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією. Санкт-Петербургъ. Тип. М. Этингера, 1879. Т. 11. 820 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / [Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1997. Т. IX-2. 776 с.

4. Грушевський М. С. Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. / [Редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1998. Т. X. 408 с.
5. Дэвис Н. История Европы / [пер. с англ. Т. Б. Менской]. Москва : АСТ: ХРАНИТЕЛЬ, 2007. 946 с.
6. Радковець Ю. І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України // Наука і оборона. 2014. №3. С. 36.
7. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві // Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 68.
8. Rawita-Gawroński F. R. Próba pojednania z Rosją. Poselstwo Bieniewskiego: od śmierci B.Chmielnickiego do umowy chadziackiej. – Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1907. 93 s.

УДК 321.7(100+477):616-036.21

В.В. Кривошеїн,

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара (м. Дніпро, Україна)

(ПОСТ)ПАНДЕМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ: СВІТОВІ ТРЕНДИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ГІБРИДНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку відбувається трансформація класичної (ліберальної) демократії в бік посилення неототалітарних тенденцій, що неминуче призводить до встановлення гібридного політичного режиму, у якому дивним чином поєднуються риси ліберально-демократичного й авторитарно-тоталітарного політичного режиму, що ускладнюється наслідками (пост)пандемічного періоду. Як результат, створюються передумови утвердження тоталітарних демократій, які викликають перенасичення інформацією (найчастіше сумнівного або навіть відверто брехливого характеру), соціальний інфантилізм і байдужість, правовий нігілізм та абсентеїзм.

Ключові слова: політичний режим, світові тренди, трансформація, пандемія, демократія.

У цілому тоталітарна демократія являє собою форму політичного режиму, при якій формально наявне демократичне законодавство та дотримання всіх виборчих правил та процедур, в той час як участь громадянського суспільства в управлінні державою та вплив суспільства на владу реально відсутній або

мінімальний. Тоталітарна демократія, як правило, має псевдоплюралістичну політичну систему, в якій домінуючою є правляча партія [2, с. 283].

Неототалітаризм (новий тоталітаризм) як специфічний світогляд являє собою «комплекс установок, заснований на посиленні крайніх правих та частково крайніх лівих тенденцій розвитку суспільства (у першу чергу західного, а також російського й українського), наляканого загрозами мігрантів, війною і невизначеністю» [1, с. 83]. При цьому радикалізована картина світу, притаманна неототалітарній свідомості, поєднує риси трьох цивілізаційних моделей – із моделі аграрного суспільства (премодерна) запозичений романтичний етноцентризм (націоналізм); із моделі індустріального суспільства (модерна) запозичений імперіалістичний ідеологічний дискурс (у русі панамериканізму, панславізму тощо); із моделі постіндустріального суспільства (постмодерну) привнесені такі риси, як плюральність, релятивність, розсіяність, фрагментація, автономізація. У такій політичній системі центр влади переходить від локальних політиків національних держав до глобального віртуального простору.

Анастасія Калиніна справедливо вважає, що неототалітарні тенденції у соціумі, в індивідуальній та колективній свідомості людей сприяє встановленню псевдodemократії [2, с. 286]. Останні являють собою суміш рис демократичних і недемократичних (авторитарних і тоталітарних) політичних режимів – збільшення впливу апарату та бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), що має призвести до повної однорідності, уніфікованості та однаковості усіх громадян держави, а для масового суспільства за умов псевдodemократії притаманні такі соціально-психологічні характеристики – прагнення самоусунути від розв'язання проблем, позбавитися необхідності нести відповідальність і ухвалювати рішення; конформність, некритичність тощо [4, с. 76].

У цьому контексті цікавою є позиція Леонардо Морліно [5], який виокремлює такі гібридні політичні режими:

- «захищена демократія», за якою політичними акторами встановлюються будь-які обмеження щодо виборчого права (активного чи пасивного) або на політичний плюралізм чи опозицію і на прозорість та чесність виборів;
- «обмежена демократія», яка характеризується наявністю загального виборчого права, формально правильними процедурами виборів посадовців, які отримують повноваження на основі виборів та наявність в країні багатопартійної системи, але громадянські права обмежуються поліцією або іншими державними органами;
- «демократія без закону», характерними рисами якої є відсутність будь-якої спадкової влади або потужних гравців вето, влада не посягає і гарантує громадянські прав і свободи, але держава знаходиться в ситуації беззаконня, в якій вона не може виконувати свої обов'язки належним чином через погане функціонування державних інститутів;

- «квазідемократія», до основних рис якої відносяться відсутність або слабкість виборчого процесу, обмеження політичного плюралізму та участі, відсутність або слабкість свободи висловлювання, об'єднання та організації, верховенства права та / або особистісної автономії, індивідуальних прав та свобод, слабкість функціонування держави.

Вищеперераховані варіації гібридного політичного режиму, без сумніву набувають ознак неототалітаризму. Незважаючи на свої регіональні особливості (наприклад, США, Китай, арабський світ, країни пострадянського простору), неототалітаризм характеризується: 1) редукцією загальнолюдських цінностей до корпоративної (взуськогрупової) аксіології; 2) «асиметричною взаємозалежністю» та несправедливим розподілом ресурсів, який є прямим наслідком співпраці з міжнародними кредитними організаціями (зокрема, МВФ); 3) активізацією діяльності реваншистські налаштованих етнокультурних рухів; 4) поширенням поп-культури та різноманітних симулятивних практик; 5) створенням гібридних культурних форм та кордонів країн, розмиванням і дифузією (феномен так званих «сірих зон»); 6) маніпулюванням масовою свідомістю за допомогою медіа при збереженні зовнішньо демократичного порядку [1, с. 83-84].

У зв'язку з цим Євгенія Більченко зауважує, що гібридність неототалітаризму, його синкретичність і розмитість значно ускладнюють процес його діагностування. Складність ідентифікації неототалітаризму полягає в тому, що сформований в індустріальну добу культурний код тоталітаризму зберігає його класичні патерни: наявність харизматичного вождя та єдиної партії в національній державі. Неототалітаризм як дітище постмодерну, мультикультуралізму та інформаційного буму зазнає суттєвих трансформацій, проте незмінною залишається головна риса тоталітарної свідомості – домінуюча модель ідентичності, нездатність сприймати Іншого, сприйняття незгоди (критики) як зради [1, с. 84].

По суті, неототалітаризм являє собою інформаційний або комунікаційний тоталітаризм, обумовленого головним чином руйнуванням традиційних комунікацій, які обмежують можливості маніпулятивного впливу ЗМІ та формуванням громадської думки навколо моральних і ціннісних полюсів, до яких відноситься споживацтво, прагнення досягнути високого соціального статусу (що дає багатство і влада) та успіху як підвищення соціального рангу, володіння престижними речами, презирство до невдах. Відповідно, на думку Віталія Снеткова, «соціально-політичною проекцією неототалітарних орієнтирів є вульгарний матеріалізм, бездуховність, індивідуалізм, егоїзм, що блокують формування колективних форм свідомості і масовий організований протест» [3, с. 474-475].

Таким чином, (пост)пандемічна трансформація демократії актуалізує неототалітарні тенденції, які становлять основу гібридного політичного режиму. Характерними ознаками цього політичного режиму є формування здебільшого недемократичних механізмів, замаскованих під демократичні стандарти, а можливості (інструменти) інформаційного суспільства обопільно посилюють

і власно демократичні (відкритість, плюралізм), і недемократичні (тотальний контроль) риси.

Список використаних джерел:

1. Більченко Є. Неототалітаризм як світоглядний феномен: культурологічний дискурс. Схід. 2017. № 2 (148), березень-квітень. С. 83-90.
2. Калиніна А.О. Від класичного тоталітаризму до тоталітарної демократії. Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 52. С. 281-288.
3. Снетков В. Особенности и проблемы информационного тоталитаризма. Гілея: науковий вісник. 2013. № 75. С. 474-476.
4. Соловйова А.С. Масове суспільство при тоталітарному і демократичному політичних режимах: порівняльний аспект. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2013. Т. 212, вип. 200. С. 73-77.
5. Morlino L. Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? European Political Science Review. 2009. Vol. 1, № 2. P. 273-296.

УДК 336.714

Т.В. Білецька,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ЗБРОЙНІ КОНФЛІКТИ ЯК ВИКЛИКИ Й ЗАГРОЗИ ДЛЯ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано природу, характер сучасних збройних конфліктів, визначено специфіку різних підходів до їх дефініції, виявлено особливості конфліктних протистоянь на прикордонних територіях. Окреслено нові виклики та загрози національній безпеці України на сучасному етапі загалом, та у сфері безпеки державного кордону зокрема.

Ключові слова: збройний конфлікт, регіональний збройний конфлікт, «гібридна війна», національна безпека.

Українська держава, маючи досвід збройного конфлікту на ділянці Луганської та Донецької областей, опинилася перед викликом загрози її територіальної цілісності. Недостатня вивченість природи сучасних збройних конфліктів, зміни їх характеру та трансформація у так звані локальні, «малі»

чи «гібридні» війни позначається на функціональній ефективності дій Державної прикордонної служби України в питаннях забезпечення прикордонної безпеки як складової національної безпеки України. У зв'язку з цим, потребує подальшого вивчення та більш глибокого аналізу сутність та характер сучасних збройних конфліктів, методів їх моніторингу, прогнозування, розробка системи заходів щодо їх врегулювання.

Сутність сучасних збройних конфліктів, їх особливості та характер аналізують у своїх наукових доробках західні науковці в сфері політології, філософії, міжнародного права, державного управління, зокрема З. Бжезінський, Г. Кіссінджер, Г. Маккіндер, П. Сорокін, Ф. Фукуяма, Е. Тофлер. Комплексні дослідження сучасних збройних конфліктів, зокрема так званої «гібридної війни» під час окупації АР Крим та збройного конфлікту на Донбасі здійснено вітчизняними дослідниками В. Горбуліним, Ю. Климчуком, М. Требіним, Г. Яворською та інш. Та, незважаючи на достатній доробок досліджень в сфері військової конфліктології, потребує подальшого вивчення питання трансформації сучасних збройних конфліктів, їх сутнісних характеристик, ретельний аналіз наслідків та розробка механізмів їх врегулювання.

Метою статті є осмислення природи сучасних збройних конфліктів як дестабілізуючих факторів порушення територіальної цілісності України.

Категорія «збройний конфлікт» у міжнародних відносинах вперше застосовується у Женевських конвенціях 1949 р. разом з терміном «війна», зокрема, вживається поняття «міжнародний збройний конфлікт» і «не міжнародний збройний конфлікт». Аналіз теоретико-методологічних підходів щодо збройних конфліктів дає підстави підкреслити, що досі не існує універсальної дефініції даного виду конфліктів.

Згідно нової редакції Воєнної доктрини України від 24 вересня 2015 р., збройний конфлікт визначено як збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [1].

Більшість дослідників розглядають даний феномен у розрізі його макро та мікро рівнів. Так, у широкому розумінні, під збройним конфліктом розглядають будь-яку військову акцію із застосуванням військової сили. У вузькому, він являє собою відкрите збройне протистояння, частіше за все на державному кордоні, пов'язане з його порушенням, утиском суверенітету тієї чи іншої держави або ж те, яке виникло на ґрунті політичних протиріч всередині держави [2, с. 253].

Досить часто у науковій літературі можна зустріти синонімічне використання поняття «війна» та «збройний конфлікт». Г. Луцишина підкреслює, що відмінності між ними доволі умовні, зокрема, вважається, що поняття «збройний конфлікт» є ширшим і охоплює поняття «війна». Однак не кожен збройний конфлікт можна називати війною, оскільки між ними існує суттєва відмінність,

зокрема, війна має такі ознаки, як: акт оголошення війни; розірвання дипломатичних відносин між воюючими державами, що є наслідком оголошення війни; анулювання двосторонніх договорів, особливо політичних та вживається для позначення збройного протистояння між двома або декількома суверенними державами. Натомість, коли відбувається громадянська війна або народ чи нація борються за незалежність, застосовують термін «збройний конфлікт». Війна спричиняє зміну усього суспільства, зокрема, державні інститути починають виконувати специфічні функції, зумовлені нею. Під час збройного конфлікту не відбувається докорінна зміна усього державного механізму на військовий лад. Збройний конфлікт – це збройна боротьба між державами або між державою та антиурядовими військовими формуваннями [3, с.129-130].

У випадку аналізу збройних конфліктів на ділянках державного кордону вважаємо доречним використання поняття регіональний збройний конфлікт, тобто збройний конфлікт між двома і більше державами, який стосується обстановки в конкретному регіоні та найчастіше відбувається з прямою або опосередкованою участю великих держав або залучення воєнно-політичних об'єднань міжнародного характеру. Розпочинається він, як правило раптово, без офіційного оголошення про військові дії, ведеться невеликими силами та засобами. Їх досить часто використовують для здійснення силового тиску на ймовірного та потенційного противника (як приклад, можемо навести дії Російської Федерації щодо впровадження так званого «руського мира») [2, с. 253-254].

Аналізуючи сучасні збройні конфлікти, відзначимо, що можливими районами їх виникнення є прикордонні території суміжних держав, окремі невеликі за територією, географічні пункти відносно їхньої приналежності. Характерними особливостями таких конфліктних протистоянь виступають:

- посилення інтернаціоналізації збройних конфліктів (залучення міжнародних терористичних чи злочинних організацій, що виступають воюючою стороною, найманців з третіх країн);
- виникнення незаконних збройних формувань;
- політичний (державний тероризм);
- залучення мирного населення до збройної боротьби, збільшення його жертв під час здійснення терористичних актів чи етнічних чисток;
- використання методів ведення «партизанської війни»;
- застосування широкого спектру озброєнь, зокрема, новітні технології;
- залучення до конфлікту угруповань кримінального характеру;
- трансформація методів управління конфліктами, що зумовлює різкі переходи від ескалації конфлікту до його деескалації, тощо.

На останню особливість збройних конфліктів сучасності звертає увагу інший дослідник Е. Гугнін та підкреслює, що глобалізація визначила їх нові особливості: насильство змістилося із між-кордонного простору на внутрішньо-соціальний та культурний простори, зокрема – інформаційний та кіберпростір.

Вони відбуваються всередині однієї держави з підключенням транснаціональних акторів та обставин розмивання відмінностей між внутрішніми і зовнішніми діями, між інтервенціями і контрінтервенціями, між національними і глобальними рівнями соціальної організації [4, с. 14]

При цьому варто враховувати нові виклики та загрози національній безпеці України на сучасному етапі загалом, та у сфері безпеки державного кордону зокрема. Серед таких:

- намагання деяких країн вирішити питання щодо зміни проходження лінії державного кордону або здійснення політики по відторгненню частини українських територій. Так, загрози з питань територіальних претензій існують не лише боку Російської Федерації, але і інших держав, зокрема Румунії, яка неодноразово декларувала територіальні претензії на Бессарабію та Північну Буковину, прагнення румунської влади обмежити судноплавство в українській частині гирла р. Дунай, конфлікти за острів Зміїний, намагання надати частині українського населення прикордонних районів України румунського громадянства з видачею румунського паспорта. Мають місце також приховані територіальні претензії до України з боку Угорщини на окремі райони Закарпатської області та Польщі на окремі райони Львівської та Волинської областей [5, с. 151]
- загроза виникнення прикордонного конфлікту із застосуванням сили або погроза застосування сили з метою вирішення територіальних претензій щодо України;
- ймовірність незаконного перетину державного кордону значною кількістю населення прикордонних територій або біженцями через виникнення регіональних або прикордонних конфліктів поблизу державного кордону України;
- створення злочинних угруповань, що здійснюють свою діяльність на державному кордоні і в межах прикордонних районів та спроби втягування персоналу ДПСУ у протиправну діяльність;
- озброєні та неозброєні провокації на державному кордоні, з метою втягнення України в регіональні конфлікти, тощо [5, с.148-149.]

Теоретико-методологічний аналіз сутності сучасних збройних конфліктів продемонстрував недостатню наукову оцінку даного феномену, особливо в контексті зміни його характеру, суб'єктів в умовах глобалізаційних процесів. Події, пов'язані із російською агресією, анексією АР Крим, тощо, засвідчили нагальну потребу в доопрацюванні механізмів захисту державного кордону та оцінки спроможностей підрозділів прикордонних загонів виконувати свої завдання.

Список використаних джерел:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : указ Президента України від 24 вересня 2015 року №555/2015 [Електронний ресурс].

Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>. Назва з екрана.

2. Трембовецький О.Г., Лазоренко О.В. Аналіз умов виникнення регіональних збройних конфліктів та завдання прикордонного відомства у разі їх виникнення. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Військові та технічні науки. № 4. 2015. С. 248-261.
3. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. Випуск 26. 2014 С. 128-133.
4. Гугнін Е. А. Гібридна війна як технологія зовнішнього впливу (на прикладі анексії Криму). *Грані*. Вип. 20.2020. С. 13-19.
5. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України : дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.05 : захищена 28.12.17 / Цевельов Олег Євгенович; Хмельницький університет управління та права, Хмельницький, 2017. 330 с.

УДК 88(470+571):341.32(470:477):324(477)

М. Бучин,

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ НА ВИБОРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Традиційно вибори розглядаються як атрибут, індикатор та каталізатор демократії та демократичних перетворень в будь-якій державі. Водночас слід пам'ятати, що вибори можуть бути інструментом в руках недемократичної влади задля легітимації власних авторитарних устремлень. У такому випадку інститут виборів має квазідемократичний характер, є своєрідною ширмою, яка приховує справжні мотиви політичної еліти та викривляє волю громадян.

Ключові слова: вибори, гібридна війна, влада, політична еліта, держава.

Однак певні проблеми є притаманними для виборів навіть у демократичних державах. Справа в тому, що інститут виборів має амбівалентне значення для розвитку демократії: попри ключову позитивну роль у демократичних країнах, інститут виборів є «слабким місцем» демократії. Вибори не тільки допускають можливість проходження до влади недемократичних антисистемних

політичних гравців, але й дають змогу таким гравцям здійснювати суттєвий вплив на електорат. Більше того, у випадку впливу на виборчий процес зовнішніх гравців це може становити загрозу суверенітету та національній безпеці держави. В умовах розвитку інформаційного суспільства та інформаційно-комунікативних технологій небезпека такого впливу лише зростає.

Проблема є вкрай актуальною і для нашої держави, яка веде гібридну війну з російським агресором. Для Росії, як свідчить електоральна практика США та низки європейських країн, намагання втрутитись у виборчий процес інших країн вже стало звичною практикою. Тому актуальним вбачається не тільки дослідження форм іноземного втручання у вибори, але й розгляд їх практичного втілення під час виборів в Україні.

Мета статті – дослідити форми впливу Російської Федерації на вибори в Україні.

У контексті досліджуваної проблематики в першу чергу варто наголосити на тому, що однією з головних цілей гібридної війни є намагання дестабілізувати ситуацію всередині країни-жертви, добитися вигідних агресорові змін її політичного режиму. Йдеться насамперед про намагання держави-агресора (яка, як правило, є репрезентантом недемократичного політичного режиму) зруйнувати демократичні засади суспільно-політичного ладу держави-жертви.

Варто погодитись із думкою помічника генерального секретаря НАТО з питань нових викликів безпеці А. Міссіролі, який наголошує на тому, що головними цілями гібридної війни були й залишатимуться демократичні вибори (які є головним механізмом формування влади, а, відтак, інструментом забезпечення функціонування демократичної політичної системи) та верховенство права. Як наголошує чиновник, це стає викликом не лише для окремо взятих країн, але й для цілих альянсів [3].

На нашу думку, можна виокремити такі можливі форми іноземного впливу на інститут виборів:

1. Підтримка вигідних державі-агресору кандидатів чи політичних партій з метою подальшого їхнього використання для дестабілізації країни-жертви, або ж для посилення через них впливу на ситуацію в країні, яка стала об'єктом гібридної війни.

2. Вплив на певні категорії населення, яке проживає в державі-жертві, з метою підштовхнути їх до голосування за потрібних агресорові політиків.

3. Інформаційна пропаганда з боку держави-агресора, спрямована на те, щоб дискредитувати інститут виборів та його результати в країні, яка стала об'єктом гібридної війни.

4. Використання інституту міжнародного спостереження за виборами задля досягнення цілей гібридної війни.

5. Прямі кібератаки на електронні та комунікаційні системи, які використовуються в державі-жертві для організації виборів та підрахунку голосів.

Враховуючи той факт, що Україна стала об'єктом гібридної агресії з боку Російської Федерації, стає очевидним, що Росія намагається дестабілізувати політичну ситуацію в Україні, втручаючись, в тому числі, й у виборчий процес нашої держави. Це можна пояснити, як мінімум, двома причинами: з одного боку, сама логіка гібридної війни передбачає використання інституту виборів у державі-жертві для своїх цілей; з іншого боку, не зумівши нас підкорити військовим способом, Росія тепер пробує нас послабити з середини, використовуючи для цього, зокрема, й інститут демократичних виборів.

Варто сказати, що небезпеку гібридного втручання Росії у виборчий процес нашої держави чітко усвідомлює й міжнародне співтовариство. В цьому контексті яскравим підтвердженням є інтерв'ю колишнього генерального секретаря НАТО А. Расмуссена. На його думку, є небезпека того, що Україна стане епіцентром російського втручання, адже для Російської Федерації в цій ситуації дуже багато стоїть на кону. Більше того, А. Расмуссен додає, що важко заздалегідь здогадатися, які гібридні технології використає Росія. Проте, на його думку, враховуючи винахідливість росіян, які завжди придумують все більш витончені гібридні атаки, необхідно пильно спостерігати за всіма діями Російської Федерації [4].

Варто сказати, що виборчий процес 2014 р. та 2019 р. в Україні у контексті російського втручання певною мірою відрізняється. Зокрема, у 2014 р. з боку Росії спостерігалися кібератаки на електронні системи ЦВК та інших органів влади. Цьому сприяли, в тому числі, й незадовільний стан інформаційної безпеки та інформаційного захисту. Незважаючи на численні кібератаки на сервер ЦВК, у 2014 р. українським спецслужбам вдалося успішно їх відбити та забезпечити штатний режим функціонування інформаційної системи «Вибори». Варто відзначити, що хоч пік атак припав на день виборів, однак схожі атаки відбувалися й раніше [1].

У 2019 р. втручання у вибори президента України з боку Російської Федерації не виправдало найбільших побоювань вітчизняної та міжнародної спільноти. Основною ознакою російського втручання у вибори були масштабна дезінформаційна кампанія з метою зниження довіри українців до результатів виборів 2019 р. та до інституту демократичних виборів загалом. Також метою гібридного втручання у вибори стало бажання Російської Федерації сформувані в очах міжнародної спільноти імідж України як держави, яка несамостійна, неефективна, неспроможна провести вибори відповідно до демократичних стандартів [2].

Як відзначають дослідники, під час виборів глави держави в Україні російські ЗМІ оприлюднювали більше 20 сюжетів про Україну впродовж тижня. Головними меседжами, які Росія поширювала про Україну, були такі:

- Україна повністю контролюється Заходом;
- томос є подарунком США;
- інститут виборів в Україні нелегітимний;
- вибори в Україні відбуваються під контролем США та низки країн ЄС;

- президентські вибори в Україні будуть сфальсифіковані на користь влади;
- в Україні відбувається хаос;
- Україна є несuverенною та нестабільною державою, яку чекає третій майдан та громадянська війна [2].

Також однією з форм російського впливу було намагання використати військовий конфлікт з Україною задля того, щоб вплинути на уподобання українського електорату. Зокрема, йдеться про військовий конфлікт в Керчинській протоці, акумуляція російських військ на кордоні з Україною, ескалація бойових дій на фронті тощо [4].

Такими діями, на наше переконання, Російська Федерація натякала українським виборцям, що перемога чинної української влади не сприятиме встановленню миру на Донбасі і, навпаки, проголосувавши за потрібних політиків, українці можуть отримати довгоочікуваний мир.

Окрім вже переліченого, також варто згадати про зустріч напередодні президентських виборів українських політиків Ю. Бойка та В. Медведчука з російською владою, під час якої Кремль активно демонстрував їм свою підтримку та лояльне ставлення. Також прозвучали приховані натяки на те, що у випадку «правильного» вибору та приходу до влади в нашій державі вигідних Росії політиків Україна може отримати вигідну ціну на російський газ [5].

На думку директора Євразійського центру Атлантичної ради та колишнього посла США в Україні Д. Гербста, такі дії з боку Росії були продиктовані її прагненням добитися таких цілей:

- підтримка на президентських виборах в Україні більш лояльних до себе політичних сил та забезпечення політичної поразки чинного глави держави П. Порошенка;
- створення картини нестабільності та хаосу в Україні;
- збільшення прихильності українського електорату до проросійських сил з метою збільшення їхньої майбутньої представленості в українському парламенті [5].

Невелика успішність гібридних атак Росії на вибори в Україні, на думку експертів, зумовлена низкою причин. Зокрема, йдеться про підвищену увагу української влади та громадянського суспільства до проблеми безпеки виборів та загроз іноземного втручання в цей інститут. Крім того, фахівці відзначають кращий рівень підготовленості ЦВК до можливих гібридних загроз. Зокрема, у ЦВК було все необхідне для цього обладнання, оновлене програмне забезпечення. Також всі члени ЦВК та допоміжний персонал завчасно пройшли потрібні тренінги та навчання [2].

Підсумовуючи, варто відзначити, що визначити реальні масштаби та ефективність втручання Росії у хід та результати виборів в Україні доволі важко. Проте активізація уваги до цієї проблематики як з боку вітчизняної, так і з боку міжнародної спільноти, дає сподівання, що можливості Росії для гібридної агресії на демократичні інститути в Україні буде поступово знижуватися.

Список використаних джерел:

1. Атаки на сайт ЦВК тривають, але їх відбивають [Електронний ресурс] / Українська правда. 2014. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/05/26/7026691/>
2. «Втручання Росії в українські вибори було явним» – міжнародні експерти [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 2019. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-vybory-rosiya-vtruchannya-eksperty/29941777.html>
3. Нові технології і методи гібридної війни – це виклик міжнародній безпеці [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 2018. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29591806.html>
4. Нові форми втручання Росії в українські вибори [Електронний ресурс] // The Washington Post. 2019. Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/novi-formy-vtruchannia-rosii-v-ukrainski-vybory-483935.html>
5. ЦВК закидали фішинговими листами, а медіа – дезінформацією. Як Росія втручалась у вибори президента України [Електронний ресурс] // Детектор медіа. 2019. Режим доступу: https://ms.detector.media/ethics/manipulation/tsvk_zakidali_fishingovimi_listami_a_media_dezinformatsieyu_yak_rosiya_vtruchalas_u_vibori_prezidenta_ukraini/

УДК 32.091.51(470+571)»2012/2021»

П.М. Лаврієнко,

менеджер проектів громадської організації
«Центр перспективних досліджень і регіонального розвитку»

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ «ПУТІНСЬКОГО РЕЖИМУ»

У статті описано трансформацію російської пропаганди за останні двадцять років, наведені приклади її поширення, об'єкти та суб'єкти впливу пропаганди. Акцентується увага на нових методах пропаганди, а також наративів, які активно просуває Кремль.

Ключові слова: *пропаганда, наративи, політика, Україна, Росія.*

Російська пропаганда й загрози, які вона несе, вже стали головним боєм для багатьох країн. Кремль використовує пропагандистські інструменти для досягнення своїх імперських цілей у пострадянському регіоні та за його межами. Кінцевою метою цієї пропаганди є розділити країни, змусити їх відмовитися від західного курсу та повернутися до проросійського шляху розвитку.

Саме тому основні методи російської пропаганди – демонізувати Захід, прищепити громадськості євроскептицизм та страх перед Заходом шляхом маніпулювання громадською думкою та розпалювання антизахідних настроїв.

Пропагандна форма комунікації, під час якої систематично й цілеспрямовано просуваються погляди, бачення, позиція та наративи російської влади. Пропаганда використовується як інструмент інформаційної війни з іншими країнами та Україною зокрема. Кремлівська пропаганда працює із затвердженими російською владою наративами.

Наративи – це група тверджень та меседжів, які спрямовані на формування в аудиторії хибної думки або уявлення.

Рання путінська пропаганда базувалась на необхідності «наведення порядку» для забезпечення цивілізаційного просування Росії на міжнародній арені. Ідеологічним забезпеченням виступало зростання впливу Росії в клубі розвинутих країн, проведення на території Росії значимих політичних та культурних заходів тощо.

Сучасна пропаганда базується на необхідності ствердження Росії як одного з центрів «багатополярного світу» з намаганням відродження політичного статусу, втраченого СРСР (відродження СРСР). Також, вона характеризується певними особливостями: наявністю великої кількості каналів і повідомлень, поширенням напівправди чи відвертої брехні, є гнучкою, постійною та нелогічною, а також використовується принцип багаторазового повторення.

Об'єктами її впливу виступають внутрішня (російську) та зовнішня (українську та західну) аудиторія.

Після військового вторгнення з боку Росії до Грузії у 2008 році, в Кремлі дали новий поштовх інформаційним кампаніям з дезінформації та пропаганди. Можливість продемонструвати весь арсенал нових методів з'явилась в 2014 році в ході окупації Кримського півострова.

Соціальні мережі («Facebook», «Twitter»), відеохостинги («Youtube», «Tik-tok»), спільнота професійної та любительської журналістики, а також різноманітні канали ЗМІ є впливовими інструментами пропаганди.

Якщо говорити про найпоширеніші наративи російської пропаганди на українському напрямку, то ними виступають:

1. «Україна не виконує Мінських угод і порушує домовленості»

Тема війни на Сході України завжди перебувала в центрі уваги російської пропаганди та є сталим наративом.

Головний акцент у повідомленнях робився на тому, що Україна не дотримується Мінських угод та порушує домовленості. А також наголошується на випадках порушень з боку українських військових режиму тиші («Украинские силовики обстреляли в понедельник подконтрольный самопровозглашенной Луганской народной республике поселок Голубовское в Донбассе»). Частина публікацій також присвячувалася критиці українських представників у ТКГ

(«По мнению дипломата, офис президента Украины продемонстрировал «просто ошеломительный уровень лицемерия и полной оторванности от реально существующей действительности», RT; «Кравчук стал использовать свою затасканную, но излюбленную им тактику манипуляций «между капельками». Когда тема подходила к неудобному для Кравчука вопросу – а в этот раз это была тема, связанная с нарушением Радой минских соглашений», РИА Новости).

2. «Крим російський» та водопостачання з України

Не сходить з порядку денного російських державних видань тема легітимізації окупованого Криму. Традиційно пропагандистські медіа продовжують просувати тему «легітимності анексії Криму» («В России неоднократно заявляли, что жители Крыма демократическим путем в полном соответствии с международным правом и Уставом ООН проголосовали за воссоединение с Россией. По словам российского президента Владимира Путина, вопрос Крыма «закрыт окончательно», РИА Новости),

Новий аспект у контексті цієї теми, пов'язаний з питанням водопостачання до Криму. Російські ЗМІ, посилаючись на ООН, просують ідею, що Україна разом з Росією є відповідальною за водопостачання Криму («Украина и Россия совместно отвечают за обеспечение жителей Крыма чистой питьевой водой», РЕН.ТВ; «В ООН заявили, что поставка воды в Крым – забота и России, и Украины», Life.ru).

3. Втручання України в справі Білорусії

Це новий наратив, який виник у контексті теми протестів у Білорусії внаслідок президентських виборів 9 серпня 2020 року. Фейкова інформація про те, що до протестних рухів причетні нібито українські екстремісти й націоналісти, просувається в Росії на найвищому рівні та активно поширюється в російських ЗМІ.

Російські видання публікували новини на цю тему, посилаючись виключно на російські та білоруські (офіційні) джерела, маніпулювали заголовками та використовували неправдиву або непідтверджену інформацію.

4. Екстремізм / націоналізм в Україні

«Україна – фашистська держава» є однією з найпоширеніших тем, яку просують російські ЗМІ з 2014 року. У центрі повідомлень лежить висловлювання представника Росії при ОБСЄ Олександра Лукашевича, який зазначив, що український уряд нібито фінансує «військово-патріотичні» табори для молоді під егідою ультраправих угруповань. Це висловлювання поширили видання RT, МК, РИА Новости. Також низку публікацій у російських ЗМІ присвячено нібито підготовці арештів та репресій опозиції, з посиланням на представника.

Підсумовуючи цей матеріал, слід зазначити, що Росії вдається досягати певних результатів в рамках гнучкої пропагандистської моделі або шляхом прямого переконання та впливу, або за рахунок дезінформації, перекручування фактів, а також підриву та дискредитації правдивих і об'єктивних репортажів та повідомлень.

Список використаних джерел:

1. Російська пропаганда в українських інтернет-ЗМІ. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/viyana-vybory-i-tserkva-osnovni-temy-rosiys-koi-propahandyv-ukrains-kykh-internet-zmi-doslidzhennia-i28315>.
2. Світовий конгрес українців здійснює медіамоніторинг у 28 країнах світу на наявність дезінформації про Україну в період виборчого процесу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2688115-sku-vidstezue-dezinformaciu-pro-ukrainu-u-28-krainah.html>.
3. Фейки, спростовані проєктом StopFake у 2014–2017 роках: наративи та джерела URL: <https://www.stopfake.org/uk/fejky-sprostovani-proektom-stopfake-v-2014-2017-rokah-narratyvy-ta-dzherela/>.
4. Наративи фейків у часи президентських виборів: як гібридна війна змінює порядок денний українського телебачення. URL: <https://www.stopfake.org/uk/naratyvy-fejkiv-u-chasy-prezydentskyh-vyboriv-yak-gibrydna-vijna-zminyuye-poryadok-dennyj-ukrayinskogo-telebachennya/>.

УДК 316.334.3:324

О.С. Зубченко,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету

ЕЛЕКТОРАТ ПРОРОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ (РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Доповідь присвячено аналізу кількісного та якісного складу електорату проросійських політичних сил на місцевих виборах 2015 та 2020 років. Робиться висновок про його високу неоднорідність, диференціацію за просторовими, соціально-демографічними та психогRAFІчними ознаками.

Ключові слова: проросійські політичні сили, електорат, електоральна поведінка, електоральний розкол.

Процеси децентралізації в Україні ознаменували глибокі зміни в організації державної влади та розподілу повноважень між центром та регіонами. Формування об'єднаних територіальних громад та зростання ролі місцевого самоврядування сприяло збільшенню політичної ролі місцевих виборів. У той же час у 2014 році у Криму та на Донбасі саме місцеві ради, контрольовані Партією регіонів та комуністами, приймали протизаконні рішення про непокору центральній владі, створення парамілітарних угруповань, призначення псевдореферендумів тощо.

Майже всі роки незалежності Запорізька область була електоральною базою для політиків, що орієнтувалися на Москву. Зокрема, у 2006 та 2007 роках за Партію регіонів голосували 51 та 55% виборців відповідно, у другому турі президентських виборів 2010 року В. Януковича підтримали 71,5%, а у 2012 році за «біло-синіх» та комуністів віддали голоси майже 63% жителів регіону.

Місцеве самоврядування повністю було під контролем «регіоналів». У січні-лютому 2014 року місцеві ради брали активну участь у боротьбі проти Майдану, приймали звернення щодо придушення народних протестів військовою силою, посилення репресій проти учасників Революції, заборони діяльності партіотичних партій та громадських організацій тощо.

Після провалу «російської весни» представники кремлівських інтересів тимчасово пішли в тінь. Але вже на місцевих виборах 2015 та 2020 років вони продовжували отримувати, а подекуди – навіть розширювати представництво у локальних легіслатурах. До проросійських сил ми віднесли політичні суб'єкти, що відповідали хоча б одній із таких ознак: невизнання Росії державою-агресором; риторика про необхідність відновлення «добросусідських відносин» із РФ; вимоги про надання офіційного статусу російській мові, засудження Майдану, декомунізації та відновлення національної пам'яті; наявність значної кількості колишніх членів ПР.

За цими критеріями у 2015 році до проросійських сил ми віднесли «Опозиційний блок», «Відродження», «Наш край», «Соціалісти» та «Нова політика», у 2020 році це були «Опозиційна платформа «За життя», «Опозиційний блок», «Наш край», «Нова політика», «Порядок» та партія Шарія.

Таблиця 1.
Підтримка проросійських сил до Запорізької обласної ради
(у відсотках від тих, хто голосував за всі партії)

Виборчий округ	2015*		2020	
	тис. голосів	%	тис. голосів	%
1	29694	45,6	15740	38,9
2	29941	43,4	14524	34,6
3	32114	43,8	14878	34,0
4	49315	51,1	30661	43,9
5	38252	53,3	31914	57,4
6	35659	55,7	25163	49,5
7	44263	49,6	39482	56,3

Продовження таблиці 1

8	25898	41	19237	43,4
В цілому	285136	48,1	191599	45,9

* розраховано автором у межах адміністративно-територіальних одиниць, що існували до 16.07.2020.

Отже, кількість голосів за проросійських електоральних акторів зменшилась майже на третину. Основні причини – зниження явки (з 49 до 34%) та поява партії запорізького мера В.Буряка «Єднання». Ця політсила орієнтувалася на людей похилого віку, що складають левову частку виборців ОПЗЖ та Опоблоку [1, с.13]. Відсотки симпатиків північно-східного сусіда збільшилися у двох великих містах області – Бердянську та Мелітополі. Це досить небезпечна тенденція, адже обидва міста мають стратегічне значення, а навесні 2014 року тут відбувалися численні проросійські акції, були спроби захоплення адмінбудівель та підняття трикоколорів.

Суттєві змін зазнала структура проросійського електорату, який розділився на міський та сільський кластери. Перший представлений прибічниками партії Шарія та «Нової політики», а другий – «Нашим краєм» та Опоблоком.

Побачити соціально-демографічний портрет проросійського електорату дозволяють результати регіонального екзит-полу 25.10.2020, проведеного за методичної координації автора [1, с.15-22].

Таблиця 2.
Соціально-демографічні характеристики прихильників проросійських партій (у відсотках)

Партія	Чоловіки	Жінки	18-29	30-44	45-54	55 і старше
ОПЗЖ	45	55	4	14	13	69
Опоблок	42	58	10	24	19	47
Партія Шарія	62	39	11	44	17	28
Наш край	34	66	11	33	15	40
Нова політика	44	56	9	30	20	41

Найбільші гендерні перекоси відзначаються серед електорального корпусу партії Шарія та «Нашого краю». Така локалізація підтримки стала одним із чинників їхньої поразки на виборах. Разом з цим старші вікові групи переважали серед симпатиків ОПЗЖ та Опоблоку, а партія Шарія закріпилася у середньовіковій ніші.

Важливим індикатором «проросійськості» є зовнішньополітичні орієнтації громадян.

Таблиця 3.
Зовнішньополітичний вибір прихильників різних партій (у відсотках)

Партія	НАТО	Росія	Позаблоковий статус	Важко відповісти
ОПЗЖ	8	41	37	14
Опоблок	16	30	34	20
Партія Шарія	11	24	57	8
Наш край	22	17	36	25
Нова політика	26	10	36	29
Загалом по масиву	30	18	34	18

Найвищий градус пропутінських настроїв – серед прибічників ОПЗЖ та Опоблоку. Саме ці політсили можна називати ідейними спадкоємцями Партії регіонів. Разом з тим прихильники А.Шарія схильні керуватися принципом «Моя хата – з краю», а електорат «Нашого краю» та «Нової політики» взагалі не надає значної уваги зовнішній проблематиці.

Дослідниками доведено, що у пострадянських суспільствах важливий вплив на волевиявлення громадян має рівень життя, що проявляється через економічне голосування та споживацьку модель виборця [2].

Таблиця 4.
Самооцінка рівня життя прихильниками різних партій (у відсотках)

Партія	Дуже бідні	Бідні	Нижче середнього	Середній	Вище середнього
ОПЗЖ	18	42	27	11	2
Опоблок	17	25	34	19	4
Партія Шарія	11	31	24	31	2
Наш край	14	31	31	19	4
Нова політика	10	31	30	22	7

Найгірше свої статки оцінювали виборці ОПЗЖ, а прихильники Шарія та «Нової політики» за рівнем доходів майже не відрізнялись від симпатиків проукраїнських партій.

Таким чином, ми дійшли наступних висновків. По-перше, проросійській електорат у Запорізькому регіоні є структурно та ідейно неоднорідним. По-друге, проросійські партії поділяються на «базові» (ОПЗЖ, Опоблок) та «нішеві» («Порядок», «Нова політика», партія Шарія, «Відродження»). По-третє, помітна тенденція до певного зниження підтримки проросійських сил через високу активність брендкових регіональних партій.

Список використаних джерел:

1. Отчет о результатах регионального экзит-полла 25.10.2020 / Под. ред. А.Ашурбекова и Ф.Хрусталева. Запорожье: IRG, 2020. 29 с.
2. Мелешкина Е.Ю. Исследования электорального поведения: теоретические модели и возможности их применения. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovaniya-elektoralnogo-povedeniya-teoreticheskie-modeli-i-problemy-ih-primeneniya/viewer> (дата обращения 09.05.2021)
3. Zubchenko O.S. Electorate of pro-Russian political parties at local elections (regional aspect)

УДК 327(477+478)

И. Гырля,

независимый политический эксперт
(Республика Молдова)

А. Найчук,

кандидат политических наук,
директор Фонда общественной дипломатии

АНАЛИЗ УКРАИНСКО-МОЛДАВСКИХ ОТНОШЕНИЙ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОАТЛАНТИЧЕСКИХ ПЕРСПЕКТИВ И УГРОЗ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье анализируется структура отношений между Украиной и Молдовой, перспективы двустороннего партнёрства, общие трудности, направления экономической и политической безопасности сотрудничества.

Ключевые слова: региональное партнёрство, безопасность, европейская интеграция, экономическое сотрудничество.

Актуальность работы. Исследование украинско-молдавских отношений в современных конфигурациях регионального партнерства и учитывая общий блок проблем, приобретает все большую актуальность. С учетом похожих вызовов в сфере безопасности, политические проблемы в обоих государствах

и стремление присоединиться к ЕС и НАТО – налаживание более тесных международных отношений между Украиной и Молдовой является необходимостью, которую диктуют внутренние и внешнеполитические обстоятельства.

Отдельно стоит отметить, что исследование взаимоотношений между Украиной и Молдовой обусловлено общим историческим прошлым, географическим расположением, культурными связями и общими стратегическими интересами в контексте внешней политики. В частности, евроинтеграция и локальные конфликты, созданные Россией, делают Украину и Молдову естественными союзниками.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы сотрудничества Украины и Республики Молдова в связи с провозглашенными государствами намерениями присоединиться к ЕС и НАТО, стало одним из актуальных для исследователей. Исследование украинско-молдавских отношений занимался Ляшенко Т. [1], который изучал евроинтеграционные процессы стран. Отдельно стоит отметить Парахонского Б. [2], исследовавшего системный кризис международной безопасности в Ближневосточном-Черноморском пространстве. Внешнюю политику Украины в отношениях с Молдовой изучали Чекаленко Л. [5]., Влах В., Ковтун Е. и др.

Новизна исследования. Новизной исследования является освещение наиболее чувствительных вопросов в двусторонних отношениях между Украиной и Молдовой учитывая внешнеполитические изменения, которые происходили в странах с начала украино-российского конфликта и с учетом исторического опыта. Отдельно проанализированы перспективы развития отношений между государствами в контексте евроинтеграционных процессов с учетом возможностей применения взаимовыгодных подходов и стратегий внешней политики.

Изложение основного материала. Необходимость налаживания более тесных международных отношений Украины с Молдовой обусловлено рядом факторов, среди которых особое место занимает сотрудничество стран с евроатлантическими структурами и курс государств на ЕС и НАТО. Более всего на развитие украинско-молдавских отношений существенно влияет желание обеих стран присоединиться к общеевропейским и евроатлантическим интеграционным процессам. Однако, подобные стремления Украины и Молдовы не разделяла Российская Федерация, которая, после распада СССР стремилась сохранить влияние на постсоветском пространстве.

Дипломатические отношения между Украиной и Молдовой были установлены 10 марта 1992. Посольства стран начали свою работу в 1993 году. Это способствовало налаживанию более тесных контактов между странами и развитию добрососедских связей [5, с. 111].

23 мая 2006 Азербайджанской Республикой, Грузией, Республикой Молдова и Украиной была основана международная региональная организация за демократию и экономическое развитие – ГУАМ. На сайте Министерства

иностранних дел Украины говорится: «Основными целями ГУАМ является утверждение демократических ценностей, обеспечение верховенства права и уважения прав человека, обеспечения устойчивого развития, укрепления международной и региональной безопасности и стабильности, расширения экономического и гуманитарного сотрудничества, развитие социально-экономического, транспортного, энергетического, научно-технического и гуманитарного потенциала, активизация взаимодействия в сферах, представляющих общий интерес» [4]. Однако, данный международный проект оказался не таким результативным, как того ожидалось в начале. С практической точки зрения, усиление субъектности и углубления влияния на международной арене потребует от государств дополнительных усилий.

Нужно отметить, что сотрудничество Украины и Молдовы охватывает ряд вопросов общеевропейского направления, среди которых:

- введение совместного пограничного и таможенного контроля (в частности на границе с так называемым «Приднестровьем»);
- перспективы создания необходимой инфраструктуры для осуществления такого контроля;
- процесс демаркации украинской-молдавской государственной границы;
- энергетическая независимость от РФ.

Нужно отметить и попытку создать и установить межпарламентскую платформу (Парламентскую Ассамблею) для координации интеграционного процесса Украины, Молдовы и Грузии в ЕС. Парламентская Ассамблея этих трех стран была создана на второй встрече председателей парламентов, которая проводилась 8-10 июня 2018 года, в Киеве. Несмотря на то, что данная платформа позволяла странам координировать свои усилия в процессе интеграции в ЕС и евроатлантической зоны, из-за изменчивости внешней политики в результате политических изменений на государственном уровне, данная платформа практически не использовалась впредь.

Если раньше развитие эффективной коммуникации было затруднено, в большинстве случаев, внутривнутриполитическими обстоятельствами в обеих странах, в 2020 году политическая ситуация начала меняться в направлении улучшения. На президентских выборах победила Мая Санду, которая имеет проевропейские взгляды и после этого диалог между Украиной и Молдовой по ряду актуальных проблем был активизирован. В частности, Украина стала первым государством которую посетила Мая Санду в статусе Президента. Во время визита было достигнуто ряд договоренностей:

- образование президентского совета – совместного координирующего органа на уровне лидеров стран;
- взаимная поддержка в вопросах региональной безопасности;
- открытие между Киевом и Кишиневом новой полноценной магистрали;
- экспорт электроэнергии в Молдову из Украины;

• языковой вопрос и вопрос национальных меньшинств в обоих государствах [3].

Особое внимание в контексте украинско-молдавских отношений занимает вопрос границы с так-называется «Приднестровской Молдавской Республикой», которая является непризнанной и с которой у Украины 386 км. общей границы. Стоит отметить, что транзит грузов из Приднестровья к странам СНГ через территорию Украины составляет более 80 млн. долларов без учета транзита электроносителей. Отдельно, более 80% всех импортных товаров так-называется «Приднестровской Молдавской Республики» ввозится из Украины, в большинстве случаев, в обход законодательству Молдовы [2, с. 25]. Этот вопрос в особенности важен для двухсторонних отношений, в контексте военных действий на востоке Украины, в которых, по всем прогнозам, РФ планирует создать формирование, похожее с «ПМР», для того, чтобы удержать Украину от евроинтеграции.

Итак, развитие экономических и политических связей между Украиной и Молдовой обусловлено общими стратегическими целями и внешнеполитическими угрозами стоящими перед государствами. Молдова выступает естественным союзником для Украины, тесное сотрудничество с которой является необходимым. Несмотря на то, что сотрудничество Украины и Молдовы охватывает ряд вопросов общеевропейского направления и смену власти в странах с ориентацией на ЕС и НАТО, необходимо выходить на качественно новый уровень в развитие двусторонних отношений между странами. Требуется дальнейшего, более глубокого исследования, учитывая общее историческое прошлое, угрозы со стороны РФ и перспективы новых региональных проектов в сфере экономики и безопасности.

Список литературы:

1. Ляшенко Т. Молдова на шляху євроінтеграції: взаємовідносини влади та опозиції / Т. Ляшенко // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. Вип.4 (78). С. 361-376.
2. Парахонський Б. Системна криза міжнародної безпеки: Близькосхідно-Чорноморський простір : аналіт. доп. / Б.Парахонський, Г.Яворська. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2016, Сер. «Національна безпека», вип. 11. 52 с.
3. Перший закордонний візит Президента Молдови Майї Санду в Україну. Посольство України в Республіці Молдова. Київ, 2021. URL: <https://moldova.mfa.gov.ua/news/pershij-zakordonnij-vizit-prezidenta-moldovi-majyi-sandu-v-ukrainu> (дата звернення 05.05.2021)
4. Співробітництво в рамках Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Міністерство закордонних справ України. Київ URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/guam> (дата звернення 05.05.2021)

5. Чекаленко Л. Зовнішня політика України : підруч. для студ. ВНЗ. Київ: Либідь, 2006. 355 с.

УДК 354(477):355.45

О.В. Рищун,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОБОРОНИ: ЕТАПИ, ЦІЛІ, ПІДСУМКИ

Історія вітчизняного війська новітньої доби сповнена героїкою і водночас є надзвичайно драматичною, а подекуди – то й трагічною. Впродовж останніх трьох десятиліть віднаходимо періоди гійсного становлення й розвитку Збройних Сил України, аж до коротких етапів, коли українське військо стало ледь не стрижневою опорою українського державотворення; але водночас зустрічаємо етапи крайнього занепаду, підступу й зради військових, коли руйнація армії виявилася елементом системної деконструкції української незалежності та політики її тотального ослаблення.

Ключові слова: оборона, державна політика, армія, військове майно, євроатлантична спрямованість.

Наразі, в умовах неоголошеної війни, яку розв'язала проти України Російська Федерація, складовою якої є масштабна пропагандистська кампанія з метою викривлення об'єктивної інформації щодо оборонного потенціалу України, нагальною є потреба максимально чіткої й неупередженої оцінки дійсного стану речей. Джерельною базою подальшого огляду стали нормативні й фактологічні масиви органів державної влади України (закони, парламентські й урядові постанови, президентські розпорядження і т.п.; «Білі книги Збройних Сил України» за різні роки тощо), а також, у частині, що стосується підриву оборонних спроможностей України – матеріали парламентських тимчасових слідчих комісій.

На кін. 1991 р., після розвалу СРСР, на території України залишилося стратегічне угруповання військ (сил) у складі 3-х військових округів та Чорноморського флоту. Тут дислокувались 5 армій (3 загальновійськові і 2 танкові) та окремий армійський корпус, 4 повітряні армії, окрема армія протиповітряної оборони (у складі 9 бригад ППО), 43-я ракетна армія стратегічних ядерних сил СРСР, Чорноморський флот з корабельним складом у понад 850 суден (бойові кораблі, катери, судна забезпечення), 2 вузли системи попередження про ракетний

напад і ряд інших військових формувань. Загальна чисельність особового складу сягала понад 800 тис. осіб. На озброєнні частин і підрозділів перебувало понад 9 тис. танків, 11 тис. броньованих машин піхоти і десанту. Авіапарк налічував близько 3 тис. літальних апаратів, у т.ч. 1090 бойових літаків (винищувачі Су-27, МіГ-29, бомбардувальники Су-24М, штурмовики Су-25, стратегічні важкі бомбардувальники Ту-95МС, Ту-160, розвідувальні Су-24МР) та 900 вертольотів (з них 330 бойових: ударні Мі-24, багатоцільові Мі-8, інші).

На базах зберігання й відповідних складах непорушних запасів зберігались товарно-матеріальні цінності за всією номенклатурою військового майна, закладені на 10-млн. армію.

Як ядерна держава Україна володіла третім (після США і РФ) ядерним арсеналом, основу якого складали 6 дивізій 43-ї ракетної армії.

Загальна вартість військового майна станом на 1991 р. складала близько 89 млрд. \$ США.

Як бачимо, «радянський спадок» був цілком достатнім для того, щоб на його основі розпочинати системну роботу по його нормативному оформленню і водночас – системну розбудову Збройних Сил України та, у більш комплексному вимірі – систему безпеки та оборони молодій Українській державі.

За таких умов розпочинається перший (ранній) етап становлення ЗСУ – період концептуального та інституційного оформлення вітчизняного війська **(1991-1997)**.

Одним із перших кроків тут стала розробка першої редакції Концепції оборони й будівництва Збройних Сил України [18], згідно якої Україна поступово, з урахуванням усіх факторів національної безпеки, реалізуватиме намір стати в майбутньому нейтральною, без'ядерною державою, яка не братиме участі у військових блоках, натомість дотримуватиметься усіх договорів і угод щодо не-застосування ядерної зброї. Структура Збройних Сил України передбачалася з 3-х видів: Сухопутні війська (Війська наземної оборони), Військово-Повітряні Сили та Сили Протиповітряної оборони (Війська повітряної оборони), Військово-Морські Сили. Було декларовано, що ЗСУ будуються за принципом розумної достатності: фінансово-економічні можливості держави й повне фінансування ЗСУ з держбюджету обумовлюють загальну чисельність усіх військ на рівні 0,8-0,9% чисельності населення країни – 400-420 тис. осіб. Законодавче регулювання в галузі оборони, національної безпеки та військового будівництва здійснює парламент; Президент (до його обрання – Голова Верховної Ради) є Головнокомандувачем ЗСУ; вищим державним органом керівництва обороною та безпекою держави, який розробляє напрямки воєнної політики й військового будівництва, є РНБО; визначено місце в органах військового управління МОУ і ГШ ЗСУ.

Водночас приймаються закони «Про оборону України» [8], «Про Збройні Сили України» [7], розробляється Тимчасове положення про Міністерство оборони України [19].

Разом з тим, вже у цей ранній період Україна постає перед першими в икликами безпекового характеру. Так, на поч. 1992р. розпочинається приведення дислокованих на українській території військ до добровільної присяги на вірність народові України. Синхронно здійснюється спроба сформувати на базі сил Чорноморського флоту органів управління ВМС України [24]. Проте одразу ж, вже 10.04.1992 р. вищеозначений процес призупинено до розподілу флоту між РФ і Україною.

В подальшому, впродовж усього раннього періоду, через відсутність чіткого управління та належної системи контролю, в умовах інституційного й правового переформатування радянських структур частими є випадки неконтрольованого та незаконного переміщення військового майна.

Незабаром приймається ще одне доленосне рішення, негативні наслідки якого стануть відчутні у сер. 2010-х рр., коли РФ розпочне проти України збройну агресію. У сер. червня 1992р. Україною ратифіковано Договір про звичайні збройні сили в Європі, яким визначено максимальні рівні озброєння та військової техніки для України, з чого підлягали суттєвим скороченням парки вітчизняної бронетехніки й авіації.

Особливо критичною склалася ситуація із торгівлею зброєю. Вже на поч. 1992 р. через нормативне неузгодження ситуація стала фактично неконтрольованою: командуючі округів, командири частин, начальники установ самостійно визначали переліки передбаченого на продаж / оренду військового майна й техніки, укладаючи при цьому прямі угоди між представниками військових частин і громадянами та організаціями. Попри окремі спроби врегулювати ситуацію [23], тенденції набувають загрозливого для національної безпеки характеру. В подальшому процес неконтрольованого продажу й експорту зброї, військової техніки й товарів військового призначення вдалося частково врегулювати лише впродовж 1997-2004 рр. шляхом нормативно-правового врегулювання та визначення системи спецекспорту під жорстким державним наглядом.

У 1993 р. приймається перша редакція Военної доктрини [20], згідно якої Україна проголошувалась миролюбивою, без потенційних противників державою; виступала проти розміщення іноземних військ на своїй території; проголошувався її позаблоковий статус; Україна зобов'язувалась взяти активну участь у скороченні військ і звичайних озброєнь на основі відповідних міжнародних угод та декларувала намір у майбутньому стати без'ядерною державою; при цьому виступала за створення всеохоплюючих систем універсальної іта загальноєвропейської безпеки, участь у яких розглядала як важливий компонент своєї національної безпеки.

В цілому головними процесам та тенденціями періоду стають:

- відбувається скорочення чисельності ЗСУ за рахунок розформування окремих частин;
- здійснюються масштабні міждержавні переміщення військових кадрів;

- означилась недостатня системність і послідовність процесу військового будівництва:
 - надмірним навантаженням ЗСУ стає вирішення соціальних завдань (перетворюється на одну із головних проблем);
 - орієнтація на відсутність реальних воєнних загроз не відповідає тенденціям розвитку воєнно-політичної обстановки (в т.ч. територіальним претензіям РФ щодо Севастополя і Криму);
 - відсутність обґрунтованої програми реформування ЗСУ (відсутність чітких завдань розвитку; невідповідність структури, чисельності, характеру підготовки, дислокації геополітичним реаліям, внутрішнім соціально-політичним і економічним умовам)
 - прийнято рішення та проведено заходи ядерного роззброєння (в т.ч. відмова від стратегічної та тактичної ядерної зброї);
 - Україна приєдналася до договору про звичайні збройні сили в Європі, що призвело до недостатньо контролюваного процесу розпродажу військової техніки і майна ЗСУ з баз, складів, арсеналів; вилучення, передачі в оренду і продажу нерухомого майна;
 - прийнято рішення про поділ колишнього Чорноморського флоту СРСР між Україною і РФ на умовах 50:50; подальше рішення про передачу для РФ 50% частки флоту України в рахунок погашення економічної заборгованості перед РФ (в основному – за поставки природного газу), що призвело до втрати найбільш боєздатної частини флоту і фактичної втрати контролю над ЧФ;
 - прийнято рішення про поділ з РФ військової техніки й майна військових частин;
 - відбувається значне зниження виконання оборонних замовлень, значне обмеження фінансування створення нових видів озброєння та військової техніки;
 - розпочинається широка програма конверсії оборонної промисловості, перепрофілювання військово-промислового потенціалу на потреби економічного й соціального розвитку, що призвело до фактичної втрати державою більшості із таких підприємств.

1997-2004.

Визначальними процесами, які визначають розвиток ЗСУ впродовж цього періоду, були: удосконалення нормативно-правової бази у сфері забезпечення національної безпеки; формування нової структури ЗСУ; врегулювання проблеми хаотичного та неконтрольованого продажу зброї. Водночас мало місце не-об'єктивне визначення загроз безпеці України у військовій сфері; продовжилися заходи з подальшого скорочення чисельності ЗСУ; посилюється процес системного зниження рівня боєздатності ЗСУ.

У січні 1997 р. Президентом України затверджено Державну програму будівництва та розвитку ЗСУ на період до 2005 р. [26], якою передбачаються подальші заходи щодо оптимізації структури й чисельності ЗСУ (реорганізація

військових округів у оперативні командування; перебудова систем управління, оперативного, тилового та медичного забезпечення військ (сил) тощо). Метою нової реформи проголошується створення за принципами оборонної достатності ЗСУ нової сучасної моделі – оптимальних за чисельністю, мобільних, добре озброєних, всебічно забезпечених і навчених військ (сил), спроможних виконувати завдання за призначенням і не надто обтяжливих для держави. Щоправда, вже у 2000 р. виходить президентський указ про затвердження рішення РНБО щодо коригування цієї програми (до того моменту виконувалась не повно у зв'язку з фінансово-економічними проблемами).

З 2001 р. на уряд покладаються завдання забезпечити цільове фінансування в мінімальному обсязі заходів, передбачених Державною програмою; спрямувати на потреби МОУ 50% коштів, отриманих від реалізації озброєння й військової техніки. Проте на практиці це призвело до формування системи, коли вище військово-політичне керівництво утримання та розвиток ЗСУ здійснювало за рахунок скорочення військових частин і з'єднань, за результатами чого відбувалося накопичення й реалізація надлишкового майна. Кошти з реалізації розподілялися за пропорцією: 50% на озброєння, 50% на утримання ЗСУ.

У цей же час відбувається серія конструктивних реформ. Зокрема, у 1997 р., розмежовуються повноваження МОУ та ГШ ЗСУ, уточнюються їх функції та повноваження [21; 25]. У 1997 р. вперше в новітній історії проведено цикл стратегічного планування оборони України, за результатами якого затверджено Стратегічне рішення на застосування ЗСУ.

В 1998 р. впроваджується нова система військово-адміністративного розподілу території України: замість військових округів – оперативні командування, призначення яких: виконання оперативних, мобілізаційних завдань, завдань територіальної оборони у встановлених межах (у мирний і воєнний час); технічне, тилове, медичне та інші види забезпечення військ (сил), які розміщені на їх територіях, незалежно від відомчої підпорядкованості.

В цьому ж 1998 р. створено нові функціональні структури ЗСУ: сили стримування, мобільні сили (сили швидкого реагування), військові частини прикриття державного кордону.

Водночас вкотре оновлюється гранична чисельність ЗСУ: на 31.12.1998 – 420 тис. (з них 320 тис. військових); на 31.12.1999 – 400 тис. (з них 310 тис. військових). Іншими законодавчо-нормативними актами заплановано граничну чисельність ЗСУ на 2005 р. у 245 тис. (з них 180 тис. військових).

При цьому триває законодавче й нормативно-правове врегулювання інших проблемних аспектів сфери безпеки та оборони. Зокрема, навесні 1999 р. ВРУ затверджує Статути ЗСУ. У 2001 р. Указом Президента затверджені положення про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців (навчання курсантів, служба офіцерів, прапорщиків, мічманів, солдат строкової служби, солдат служби за контрактом) [27]. Приймаються закони «Про розві-

дувальні органи України» [9], «Про військову службу правопорядку ЗСУ» [10], «Про основи національної безпеки України» [12]; «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [11], «Про організацію оборонного планування» [13] та ін.

У 2004 р. приймається нова редакція «Воєнної доктрини України» [28], у якій:

- більш чітко й реалістично визначаються загрози національній безпеці України у воєнній сфері, відповідні завдання ЗСУ та інших військових формувань;
- прописується положення про проведення Україною політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО (але вже 15.07.2004 публікується президентський указ №800/2004: кінцевою метою євроатлантичної інтеграції є лише поглиблення співпраці з НАТО);
- метою оборони України є підготовка держави до збройного захисту, її захист у разі збройної агресії чи збройного конфлікту; у найближчій перспективі можливість широкомасштабного застосування воєнної сили проти України є малоімовірною, хоча не виключається.

2004 року МО проводить стройовий огляд ЗСУ, за результатом якого готується Стратегічний оборонний бюлетень України, на основі якого врешті розробляється Державна програма розвитку ЗСУ на 2006-2011 рр.

В цілому за 2001-2005 відмічаємо:

- суттєві зміни у структурі ЗСУ та системі їх управління;
- розпочато процес оборонного планування;
- у процес реформування ЗСУ запроваджено функціональний принцип їх побудови і застосування;
- здійснено розподіл повноважень між МОУ і ГШ ЗСУ;
- функціональними структурами ЗСУ стали Об'єднані сили швидкого реагування, основні сили оборони, Стратегічні резерви;
- пріоритет у формуванні надано Об'єднаним силам швидкого реагування
- тривають значні скорочення ЗСУ: з 455 тис. осіб у 1997р. до 245 тис. (з них 180 тис. в/сл.) у 2005р.
- відбувається масова передача військового майна до сфери управління інших органів (в т.ч. приватних суб'єктів господарювання); його втрата;
- завершується розподіл ЧФ СРСР між РФ і Україною з передачею майже всієї частки флоту України в рахунок погашення заборгованості за поставлені енергоносії;
- рештки флоту української частки масово списуються як непридатні;
- велика частина військового майна реалізується за схемою: включення у переліки надлишкового майна, яке підлягає реалізації з подальшою реалізацією за залишковою вартістю та перепродажем новими власниками за ринковими цінами;
- непоодинокі випадки використання військового майна як розрахункового у погашеннях боргів перед РФ за надані кредити та поставлені енергоносії;

- загострюються проблеми в оборонно-промисловому комплексі України через недофінансування ЗСУ і, як наслідок, нерозміщення оборонних замовлень на підприємствах;

- зміст положення Воєнної доктрини України про відсутність реальних загроз національній безпеці України у воєнній сфері не відповідав реальній воєнно-політичній (воєнно-стратегічній) обстановці (особливо в Криму).

Окрім цього, важливо відмітити, що частина рішень, прийнятих вищим військово-політичним керівництвом України, суперечили національним інтересам і призвели до суттєвих (в т.ч. економічних) збитків.

2005-2009.

Нове політичне керівництво, декларуючи проєвропейський курс і євроатлантичну спрямованість робить серію кроків щодо корекції зовнішньополітичної та безпекової політики. Так, вже у квітні 2005 р. оновлюються положення Воєнної доктрини щодо стратегічної мети України: повноправне членство в НАТО і ЄС. При цьому більш чітко та об'єктивно визначаються воєнно-політичні ризики та виклики, що підвищують рівень загрози застосування воєнної сили проти України; проте загроза збройної агресії проти України у найближчій і середньостроковій перспективі все ще декларується як малоймовірна.

При цьому, триває процес скорочення чисельності ЗСУ. Так, у 2005р. гранична чисельність визначена на рівні 245 тис. (з них 180 тис. військовослужбовців) – 0,52% загальної чисельності населення [14]. У наступному, 2006 р. законопроектом «Про чисельність ЗСУ на 2007-2011 рр.» пропонується скоротити чисельність ЗСУ до 143 тис. (з них 116 тис. військовослужбовців), проте парламент цю ініціативу не підтримує, натомість чисельність ЗСУ скорочується до 200 тис.

В цілому за період відмічаємо:

- скорочення чисельності ЗСУ з 245 тис. у 2005р. до 200 тис. у 2010 р. (при цьому реальна чисельність на вересень 2009 р. становила лише 186 тис.);
- перегляд розмірів грошового забезпечення для різних категорій військовослужбовців у бік їх збільшення;
- незначне підвищення рівня підготовки ЗСУ у 2005-2006 рр.; з 2007 р. тенденція пішла донизу (на 2009р. фінансування заходів на підготовку здійснювалося на рівні 2-3%);
- незначне відновлення озброєння й військової техніки, яке через обмежене фінансування (на рівні 10%) не призвело до суттєвих змін у питанні забезпечення ЗСУ оновленою технікою і озброєнням;
- перехід ЗСУ на комплектування на контрактній основі (вже на 2009 р. стало зрозумілим передчасність рішення при відсутності належних для його виконання умов);
- формування і розміщення на оборонних підприємствах державних оборонних замовлень нових зразків озброєння і військової техніки:

- спроби відновити ракетний щит України шляхом розробки оперативно-тактичних ракет (проект «Сапсан»);
- спроби створення високоточної зброї (проект «Квітник»; ПТРК «Стугна»);
- прийняття на озброєння основного бойового танку «Оплот»;
- проектування і закладка багатопільового бойового корабля типу корвет (пр. 58250 корвет «Володимир Великий»)
- серія управлінських рішень, на підставі яких МО зазнає втрат у особливо великих розмірах:
 - визначення порядку розрахунків військовим майном за надані послуги (при цьому військове майно оцінюється за заниженими вартостями);
 - масова передача земель оборони приватним суб'єктам господарювання під інвестиційне будівництво на умовах, які не відповідали інтересу держави;
 - масове вивільнення військових містечок і передача їх фондів до інших органів державної влади та місцевого самоврядування;
 - масове включення озброєнь і військової техніки до переліків надлишкового майна для подальшої реалізації за критеріями наявного попиту на відповідне майно й озброєння (в т.ч. зразки із переліків критичної номенклатури); продаж його за залишковими вартостями для посередницьких організацій;
 - зняття з бойового складу окремих зразків озброєння та військової техніки без належних підстав з подальшою їх передачею/продажем за кордон (танки Т-72, ЗРК «Бук», ЗРК С300ПС).

При цьому керівні документи (насамперед Воєнна доктрина України) не відповідали реальній воєнно-політичній (воєнно-стратегічній) обстановці; рішення й дії військово-політичного керівництва країни здебільшого приймалися без належної об'єктивної оцінки та за відсутності достатніх заходів щодо зміцнення боєздатності ЗСУ; водночас військово-політичне керівництво країни володіло інформацією щодо загрози застосування порти України збройної сили з боку РФ для повернення України до сфери свого переважаючого впливу з ймовірними варіантами розвитку воєнного конфлікту.

Окремі заходи безпосередньо спричинили суттєве зниження боєздатності ЗСУ. Зокрема, до таких варто віднести:

- заміна екстериторіального принципу комплектування ЗСУ територіальним після переведення ЗСУ на контрактну основу комплектування;
- масові скорочення чисельності ЗСУ, безсистемне скорочення наявного озброєння та воєнної техніки з подальшою їх комерційною реалізацією за схемами залишкової вартості;
- скорочення системи тилового забезпечення, військової освіти (кількість військових вишів скоротилася з 60 до 31), інші заходи, за результатами яких питома вага бойових з'єднань і військових частин доведена до 47%;
- масове знищення об'єктів інфраструктури стратегічного значення для оборони. Для прикладу: військовий аеродром у м.Стрий, Львівська обл.; військовий аеродром у м.Чортків, Тернопільська обл.

2010 – поч. 2014

У політичній історії України цей період став добою реваншу проросійських політичних сил, у яку відбувається радикальний перегляд євроінтеграційних ініціатив попереднього режиму. При цьому, у безпековому секторі за цей час впроваджується серія ініціатив, які варто означити як критично деструктивні, що у своїх наслідках суттєво підірвали оборонний потенціал України.

Однією із перших таких ініціатив стала Угода між Україною та РФ з питань перебування ЧФ РФ на території України від 21.04.2010 [15], за якою:

- термін перебування ЧФ РФ продовжено з 2017 до 2042 р. з автоматичним продовженням на 5 років, якщо будь-яка сторона не висловить заперечення;
- орендна плата залишається на попередньому рівні: 97 млн. \$/рік, які списувались в рахунок держборгу України за поставлені енергоносії;
- перспективне оновлення формули розрахунку вартості російських енергоносіїв як комплексна складова угоди.

Показово, що угода, яка була ратифікована ВР України, вже за кілька років, у дні фактичної окупації АРК, була в односторонньому порядку денонсована Державною РФ.

Надалі впроваджується серія нормативних актів, якими суттєво змінено раніше досягнуті результати реформування ЗС і закладено основи, що призвели до суттєвого зниження їх боєздатності:

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 [16]:

- основним принципом зовнішньої політики є дотримання Україною політики позаблоковості;
- необхідність внесення змін до ЗУ «Про основи національної безпеки» в частині визначення пріоритетів національних інтересів: виключення норми щодо інтеграції України в євроатлантичний простір безпеки та норми про набуття Україною членства в НАТО як напрямку державної політики.

Зміни до Державної програми розвитку ЗСУ на 2006-2011 рр.:

- згортаються напрацьовані напрямки розвитку та будівництва ЗСУ в контексті інтеграції України до системи колективної безпеки НАТО. Зокрема, розформовано Об'єднане оперативне командування;
- розформовано територіальне управління «Північ», створюються нові міжвидові оперативні командування «Південь» і «Захід»;
- розформовано Центр морських операцій;
- високомобільні десантні війська виведені з підпорядкування Сухопутних військ і безпосередньо підпорядковані Генеральному штабу.

Указом Президента України введено рішення РНБО від 08.06.2012 «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» [30], згідно якої:

- збройна агресія проти України в середньостроковій перспективі малоімовірна;

- Україна дотримується політики позаблоковості, яка є важливим фактором зниження напруженості воєнно-політичної обстановки в регіоні.

Указом Президента України введено рішення РНБО від 08.06.2012 «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» [29]:

- акцентовано на дотриманні Україною політики позаблоковості;
- - ключове завдання – формування невеликих за чисельністю, ефективних, професійних ЗСУ, спроможних виконувати завдання оборони держави в умовах проведення політики позаблоковості.

Указом Президента України затверджено Стратегічний оборонний бюлетень України [31]:

- прийнятий із запізненням (на його основі мають базуватися положення військової доктрини і стратегії нацбезпеки);
- збройна агресія проти України в середньостроковій перспективі малоймовірна;
- стратегічними цілями державної політики у сфері нацбезпеки та оборони в середньостроковій перспективі є створення сприятливих зовнішніх і внутрішніх умов для забезпечення Україною політики позаблоковості.

Указом Президента України введено рішення РНБО «Про Державну комплексну програму реформування і розвитку ЗСУ на період до 2017р.» [32]:

- впродовж 5 років скорочення чисельності ЗСУ більше, ніж у 2 рази з одночасним скороченням усіх видів озброєння й військової техніки у відповідних пропорціях;
- до 2017р. – повне скасування строкової служби та перехід до комплектування ЗСУ виключно на контрактній основі;
- радикальне переозброєння ЗСУ починаючи з 2014р.;
- реформування системи військового управління;
- рівень витрат на оборону – заплановано у розмірі 1,4% ВВП.

В цілому за період:

- продовжується скорочення чисельності ЗСУ:
 - 2010 – 200 тис. (з них 159 тис. військовослужбовців);
 - 2011 – 192 тис. (144 тис.);
 - 2012 – 184 тис. (139 тис.).
- на керівні посади у вищих державних органах, в т.ч. у органах забезпечення національної безпеки та оборони призначаються проросійські чиновники, які проводять свідому політику ослаблення обороноздатності держави:
 - міністерство оборони очолюють громадяни РФ, дії яких спрямовані на руйнування структури армії й свідомий підрив обороноздатності країни;
 - у підрозділах управління ЗСУ активно розвивається агентурна мережа РФ;
 - режим доступу до відомостей, що становлять державну таємницю з грифом «таємно», «цілком таємно» і пов'язані з обороноздатністю країни порушено.

- розгорнуто широку кампанію зі скорочення найбільш боєздатних військових частин Сухопутних військ, розвідувальних частин, частин зв'язку, інженерного забезпечення, ремонтно-відновлювальних, авіаційних, розформування зенітно-ракетних дивізіонів (озброєних ракетними комплексами С-300);
- командуванню ВМС передані військові частини Повітряних сил ЗСУ, що на поч. 2014 р. фактично позбавило Україну належно організованої протиповітряної оборони;
- рішення ГШ ЗСУ, спрямовані на руйнування системи залучення на військову службу та підготовки військовослужбовців за контрактом:
 - щодо ліквідації територіальних центрів комплектування;
 - щодо ліквідації навчальних центрів і коледжів ЗСУ (підлягали розформуванню 169-й НЦ СВ (Десна), 179-й НЦ зв'язку (Полтава), ліквідовані центри підготовки сержантів (Полтава, Харків);
 - щодо скорочення державного замовлення на підготовку військових спеціалістів
- рішення ГШ ЗСУ, спрямовані на знищення системи військових комісаріатів:
 - з поч. 2012р. скорочується кількість і штатна чисельність військових комісаріатів;
 - запроваджується процес автоматизованого обліку мобілізаційних ресурсів (через критичне недофінансування практично не впроваджувався);
 - на поч. 2014р. значна частина районних (міських) військових комісаріатів залишились із штатом 1 особа (військовий комісар), що унеможливило виконувати завдання за призначенням: облік та оповіщення мобілізаційних ресурсів на території району (міста); підготовка бази мобілізаційного розгортання; підготовка адміністрації та документації дільниць (штабів) оповіщення, пунктів збору;
 - відсутність заходів контролю й підтримання військ (сил) у постійній бойовій та мобілізаційній готовності:
 - більшість військової техніки, ракет, боєприпасів вичерпали технічний ресурс і потребували модернізації, капітального ремонту й регламентного технічного обслуговування;
 - забезпечення військ (сил) справними зразками озброєння та військової техніки були критично низькими. Так, за основними видами ОВТ:
 - бойові літаки – на рівні 20%;
 - ЗРК протиповітряної оборони – 40%;
 - бойові вертольоти – 30%;
 - бойові кораблі та катери – 15%;
 - забезпечення військ матеріальними засобами тилу за основними номенклатурами – від 10 до 20% від потреби.

- триває процес масової реалізації надлишкового майна за заниженими цінами, більшість якого складало краще й справне майно критичної номенклатури. Для прикладу:

- розпорядження КМУ №1022-р від 14.08.2013 – переліки військового майна, що може бути відчужено, залишковою вартістю на суму 7,43 млрд. грн.;
- розпорядження КМУ №687-р – переліки військового майна, що може бути відчужено, залишковою вартістю на суму 0,55 млрд. грн.

- у грудні 2010р. утворено Концерн «Укроборонпром», в який включаються підприємства (заводи), що входили в систему МОУ та забезпечували здійснення капітального ремонту ОВТ для потреб ЗСУ. При цьому не врегульовано питання обліку військового майна МО, яке перебувало на цих підприємствах і підлягало належного контролю та інвентаризації. Як наслідок – значні втрати (за проміжними відомостями інвентаризаційної комісії 2018-2019 рр.: втрати і розкрадання на понад 100 млн. грн. за цінами залишкової вартості)

- критичне недофінансування потреб ЗСУ (видатки менше 1% ВВП), що призвело:

- зниження загальної боєготовності та боєздатності ЗСУ;
- зупинку заходів переоснащення сучасними зразками ОВТ, ремонту наявного озброєння, підготовки особового складу;
- спрямування більшості коштів, у т.ч. від реалізації військового майна на утримання ЗСУ, а не на їх розвиток;
- практичне зупинення Державної програми розвитку ОВТ ЗСУ; Державної цільової оборонної програми створення для потреб ЗСУ багатофункціонального ракетного комплексу у складі розвідувально-ударної системи за державним оборонним замовленням на 2011-2015 рр.; зупинено фінансування переоснащення бронетанковим озброєнням тощо;

- до переліку надлишкового військового майна з подальшою реалізацією включаються стратегічні засоби протиповітряної оборони системи протиракетного захисту України (такі комплекси не розробляються і не виготовляються в Україні).

На поч. 2014 р. боєздатність ЗСУ обмежувалась 8-ма батальйонами, 3-ма авіаційними ескадрильями, 8-ма кораблями, загальною чисельністю близько 5 тис. військовослужбовців.

19.02.2014 – сер. 2019р.

1. В цілому за період [1-6]:

- - намагання керівництва держави, в т.ч. МОУ та ГШ ЗСУ невідкладно організувати підготовку держави до оборони одночасно з веденням бойових дій проти збройних формувань і регулярних військ РФ;

- нарощування чисельності бойового складу ЗСУ, відновлення строкової служби. Чисельність ЗСУ з 2015р. – 250 тис. (з них 204 тис. військовослужбовців). На особливий період – коригується в більшу сторону згідно мобілізаційних планів. З поч. особливого періоду було вже проведено 6 хвиль мобілізації (по 3 у 2014 і 2015 рр.), під час яких було призвано понад 200 тис. військовозобов'язаних;
- формування нових бойових частин і з'єднань:
 - у 2014 р. – 4 нові бригади і 29 батальйонів територіальної оборони, які пізніше переформовані у окремі мотопіхотні батальйони;
 - за увесь період:
 - 15 бригад; 1 полк; 5 батальйонів;
 - оперативне (бойове), тилове та технічне забезпечення: 1 бригада; 6 полків; 11 батальйонів.
- організація системи бойового забезпечення військ (розвідка, охорона, маскування, радіопротидія, протиповітряна оборона, РХБ захист); системи тилового забезпечення;
- комплекс заходів на відновлення системи військових комісаріатів:
 - штатне укомплектування (з 2 тис. до 18 тис. працівників);
 - додаткове відновлення 137 районних (міських) військкомісаріатів, де вони були скорочені впродовж 2010-2013 рр.
- підвищення спроможностей системи ОПК щодо модернізації та відновлення ОВТ; розміщення й виконання державних оборонних замовлень на підприємствах ОПК;
- повернення до складу ЗСУ частини військового майна, яке було заплановане на реалізацію як надлишкове. Так, лише впродовж 2014-2018 рр. – 18862 одиниці ОВТ;
- припинення практики масового безконтрольного скорочення ОВТ;
- скасування позаблокового статусу України й повернення до політичного курсу на інтеграцію до Європейського безпекового простору і та набуття членства в НАТО;
- оновлення нормативно-правової бази з питань забезпечення національної безпеки та оборони [17; 22; 33];
- підвищення рівня підготовки військ;
- мали місце факти привласнення й розтрати військового майна, грошових коштів, земель оборони, розміщення та виконання державних оборонних замовлень на підприємствах «Укроборонпрому».

3 другої пол. 2019 року в Україні вкотре оновлюється політичний режим, який в цілому продовжує євроінтеграційний курс. Ініціативи нової влади у сфері безпеки й оборони носять коректуючий характер без суттєвих структурних змін. Усвідомлюючи реальний стан загроз і викликів національній безпеці та дійсні спроможності ЗСУ, наразі взято курс на тривале позиційне протистояння

з російським агресором з паралельним нарощуванням оборонного потенціалу України та її прискореного включення у західні військово-політичні асоціації.

Висновки

В цілому, можемо констатувати, що у новітній історії вітчизняного війська чітко відмітні кілька самостійних періодів, для кожного з яких характерні власні тенденції і причини, що їх зумовлювали. Розвиток ЗСУ при цьому навряд чи можна вважати лінійно-поступальним, а декларовані реформи та окремі ініціативи – корисними й конструктивними. Натомість маємо змогу означити цілі періоди, коли переважали деструктивні процеси, що подекуди призводили до кризових, а у 2013-2014 рр. – катастрофічних наслідків для національної безпеки і оборони.

Список використаних джерел:

1. Біла книга – 2014. Збройні Сили України / Міністерство оборони України. К., 2015. 83 с.
2. Біла книга – 2015. Збройні Сили України / Міністерство оборони України. К., 2016. 103 с.
3. Біла книга – 2016. Збройні Сили України / Міністерство оборони України. К., 2017. 111 с.
4. Біла книга – 2017. Збройні Сили України / Міністерство оборони України. К., 2018. 152 с.
5. Біла книга – 2018. Збройні Сили України / Міністерство оборони України. К., 2019. 170 с.
6. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014-2016) / МО України; НУО України ім. Івана Черняхівського. К., 2017. 161 с.
7. Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
8. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
9. Закон України №2331-III від 22.03.2001 «Про розвідувальні органи України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14#Text>
10. Закон України №3099-III від 07.03.2002 «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>
11. (Закон України №975-IV від 19.06.2003 «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text>
12. Закон України №964-IV від 19.06.2003 «Про основи національної безпеки України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
13. Закон України №2198-IV від 18.11.2004 «Про організацію оборонного планування» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-15#Text>

14. Закон України №2489-IV від 17.03.2005 «Про чисельність Збройних Сил України на 2005 рік» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2489-IV#Text>
15. Закон України №2153-VI від 27.04.2010 «Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту на території України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-17#Text>
16. Закон України №2411-VI від 01.07.2010 «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
17. Закон України №2469 від 21.06.2018 «Про національну безпеку України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
18. Постанова Верховної Ради України 1659-XII від 11.10.1991 «Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text>
19. Постанова Кабінету Міністрів України 321-91-п від 20.11.1991 «Питання Міністерства оборони України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-91-%D0%BF#Text>
20. Постанова Верховної Ради України №3529-XII від 19.10.1993 «Про Воєнну доктрину України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3529-12#Text>
21. Постанова Кабінету Міністрів України №1080 від 03.08.2006 «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1080-2006-%D0%BF#Text>
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України №442-р від 20.06.2018 «Про схвалення Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-%D1%80#Text>
23. Указ Президента України №28 від 31.12.1991 «Про порядок реалізації військами Збройних Сил на території України матеріальних засобів, техніки, озброєння і нерухомості» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28/91#Text>
24. Указ Президента України від 05.04.1992 №209/92 «Про невідкладні заходи по будівництву Збройних Сил України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209/92#Text>
25. Указ Президента України №888/97 від 21.08.1997 «Про затвердження положень про Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888/97#Text>
26. Указ Президента України №234/2001 від 05.04.2001 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2000 року «Про хід виконання у 1997 – 2000 роках Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000#Text>
27. Указ Президента України №1053/2001 від 07.11.2001 «Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військово-

- службовців» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053/2001#Text>
28. Указ Президента України №648 від 15.06.2004 «Про Воєнну доктрину України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text>
29. Указ Президента України №389/2012 від 08.06.2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/2012#n5>
30. Указ Президента України №390/2012 від 08.06.2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390/2012#n5>
31. Указ Президента України №771/2012 від 29.12.2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/2012#n5>
32. Указ Президента України №479/2013 від 02.09.2013 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2013 року «Про Державну комплексну програму реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2013#Text>
33. Указ Президента України №555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>

А.С. Петросян,

Армения, город Ереван
Общественный деятель, полит-Эксперт

УКРАИНО-АРМЯНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕГРАЦИЙ

Интеграционные процессы и налаживания экономического сотрудничества Украины в сферах межгосударственных отношений является характерным признаком современных тенденций мирового экономического развития. Осуществление указанных процессов положительно влияет на укрепление геополитической и экономической безопасности, а также на повышение конкурентоспособности субъектов международных экономических и политических отношений. Именно поэтому для Украины является важным сохранять и развивать экономические связи со странами привлеченными к интенсивным внешнеполитическим изменениям в своем регионе. Одним из таких государств является Армения.

Ключевые слова: интеграция, экономические отношения, мир, стабильность, целостность.

Налаживание межгосударственного сотрудничества является одним из ключевых путей рыночной структурно-инновационной трансформации экономики Украины, необходимым и обязательным средством для организационно-экономического обеспечения устойчивого экономического роста национального хозяйства. Необходимость активизации развития межгосударственного сотрудничества Украины с другими государствами, получившими независимость после распада СССР, в том числе и Армения, обуславливается также наличием сложного комплекса межотраслевых и внутриотраслевых связей, преимущественно сформированных по нерыночным условиям административного регулирования экономики, между отечественными и зарубежными суб объектами хозяйствования.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические и методологические основы организации и управления международным сотрудничеством Украины с другими государствами рассматривались в работах таких отечественных ученых, как В. Андрейчук, А. Белорус, В. Гец, А. Голиков, А. Кредисов, Г. Клишко, И. Лукинов, Д. Лукьяненко, Ю. Макогон, П. Маковеев, Ю. Пахомов, И. Поддубный, А. Поручик, Е. Савельев, А. Филиппенко, А. Шнырков и др.

Новизна исследования.

Новизной исследования является анализ и освещение политических и экономических отношений Украины с Арменией в контексте интеграционных мировых процессов с учетом последних внешнеполитических изменений.

Изложение основного материала.

18 декабря 1991 Армения признала независимость Украины. Дипломатические отношения между государствами были установлены 25 декабря 1991 года. Главным политическим документом, заложившим основы двусторонних отношений, является Договор о дружбе и сотрудничестве между Украиной и Республикой Армения, подписанный 14 мая 1996 года.

Республика Армения является 9-м торговым партнером Украины в СНГ. В свою очередь, по итогам 2009 года Украина является четвертым торговым партнером Армении (после России, Германии и Китая) [1]. Но, до последнего времени основным партнером Киева был Баку, и поэтому украинские-армянские отношения развивались в контексте Украины-азербайджанских [2].

10-11 февраля 2011 года министр иностранных дел Украины Константин Грищенко посетил с официальным визитом Республику Армения, в ходе которого состоялись украинские-армянские переговоры на уровне глав внешнеполитических ведомств двух стран. Министра иностранных дел Украины принял Президент Республики Армения С.А.Саргсян. По итогам переговоров глав внешнеполитических ведомств были подписаны Программа украинского-армянского сотрудничества на 2011-2012 годы и Меморандум о взаимопонимании по сотрудничеству между Дипломатической академией Украины при Министерстве иностранных дел Украины и Дипломатической школой Министерства иностранных дел Республики Армения.

18-19 апреля 2012 года в Киеве состоялись политические консультации между внешнеполитическими ведомствами Украины и Армении. В повестку дня этого мероприятия были включены вопросы двустороннего сотрудничества в политической, торгово-экономической и культурно-гуманитарной сферах, определенных Программой украинского-армянского сотрудничества на 2011-2012 годы, а также актуальных международных и региональных вопросов. Мероприятие помогло наметить двусторонние обмены на ожидаемую перспективу.

В течение 2014 года политических контактов между Украиной и Арменией не происходило.

Это было связано с голосованием Армении 27 марта 2014 в ГА ООН «Об территориальной целостности Украины». Как известно, Армения поддержала Россию в этом вопросе. 14 января 2015 Посол Украины в Республике Армения провел встречу с вице-спикером, руководителем парламентской делегации Республики Армения в ПАСЕ Е.Нагдалян. По ходу встречи стороны обсудили политико-экономические связи Армении и Украины, их взаимодействие в различных сферах, дальнейшее развитие межпарламентских отношений и сотрудничество в международных структурах. Стороны коснулись также предстоящей сессии ПАСЕ и особенностей работы национальных делегаций в этой структуре. 31 марта 2016 в Ереване, были проведены политические консультации

на уровне директоров департаментов внешнеполитических ведомств обоих государств и продолжена работа по заключению двусторонних договоров.

11 ноября 2016 в рамках сохранения и развития политического диалога состоялся телефонный разговор президента Украины П. Порошенко с президентом Республики Армения С. Саргсяном. Президенты отметили обоюдную настроенность развивать двустороннее сотрудничество во всех сферах, представляющих взаимный интерес. Была подчеркнута важность углубления торгово-экономической составляющей сотрудничества между Украиной и Арменией. В этом контексте было договорено рассмотреть сроки проведения очередного заседания Совместной межправительственной украинской-армянской комиссии по вопросам экономического сотрудничества. Обсуждалось также сотрудничество в гуманитарной сфере.

27 июня 2018 Временный поверенный в делах Украины в Республике Армения Денис Автономов во главе украинской делегации принял участие в 38-м заседании Совета министров иностранных дел стран-членов Организации Черноморского Экономического Сотрудничества (ОЧЭС), которое проходило в Ереване под председательством Министра иностранных дел Армении Зограб Мнацаканян. В своем выступлении Глава украинской делегации отметил, что только восстановление мира и стабильности в регионе, суверенитета и территориальной целостности стран-членов Организации в пределах международно определенных границ может обеспечить прочную основу для развития сотрудничества стран ОЧЭС.

Стоит отметить, что товарооборот товарами и услугами между Украиной и Республикой Арменией 2020 года составил 134 700 000 долларов и уменьшился по сравнению с 2019 годом, примерно на 21%. Украинский экспорт в Армению составил 116 900 000 долларов и уменьшился по сравнению с 2019 годом на 20%. Армянский импорт в Украину составил 179000000 долларов и уменьшился по сравнению с 2019 годом на 30%. Сальдо торговли товарами и услугами для Украины положительное – 98700000. По данным Государственной службы статистики Украины, в 2020 году объем торговли товарами между Украиной и РО равна 129600000. (Уменьшение на 14,5% по сравнению с 2019 годом), экспорт – 112200000 долл. В общем 2020 год по сравнению с 2019 годом внешнеторговый оборот услугами между Украиной и Арменией уменьшился на 52,4% и составил 6900000 долларов.

Итак, украинско-армянские отношения имели положительную динамику. Однако, несмотря на тесные производственные связи во времена единого хозяйственного комплекса СССР Украина и Армения до сих пор не смогли восстановить уровень внутриотраслевой торговли. В товарной структуре внешней торговли стран перевесят продукты низкой степени обработки, что свидетельствует о сырьевом характере торговли со значительным дисбалансом экспорта и импорта.

Особенности украинского-армянских отношений заключаются в том, что существенное влияние на них имеет российский фактор. Сложное геополитическое положение Армении, находящейся в основном в окружении мусульманских стран, побуждает ее в поисках сильных союзников и к укреплению отношений с Россией в военно-политической и экономической сферах. Однако последние политические события могут перевернуть вектор армянской внешней политики в Украине при соответствующих шагах с украинской стороны.

Список использованной литературы:

1. Географическая структура внешней торговли Украины товарами. [Электронный ресурс] // Государственный комитет статистики Украины. – 2010. Режим доступа <http://ukrstat.gov.ua/>. – Название с экрана.

УДК 355.48(470:477)»2014/...»

В.В. Галатир,

кандидат історичних наук, головний науковий співробітник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Відображено вплив російсько-української війни на історико-культурну спадщину України, визначено її наслідки на тимчасово окупованих територіях, розглянуто ймовірні шляхи вирішення та визначено подальші перспективи проблеми.

Ключові слова: російсько-українська війна, Кримська платформа, архіви, пам'ятки культури.

Уже 7 рік триває гібридна російсько-українська війна, яка є жахливим прикладом нової форми агресії та інтервенції у XXI ст. Станом на січень 2021 р., за даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, загальна кількість людських втрат становила 42-44 тисяч осіб, з яких загинуло 13100-13300 осіб, а було поранено 29500-33500. Це число включає 3375 загиблих і 7000-9000 поранених цивільних осіб, приблизно 4150 загиблих і 9700-10700 поранених українських військових. До цього числа входять як загиблі безпосередньо від бойових дій, так і внаслідок необережного поводження зі зброєю та вибухівкою, ДТП, хвороб під час служби в зоні конфлікту, а також убивств і самогубств [1].

Хоча, безперечно, найвищою цінністю є життя та здоров'я громадян України, проте, не потрібно забувати, що із-поміж людських втрат російська агресія завдала непоправних наслідків також історично-культурній спадщині. Тривала агресія та окупація українських територій призвела до руйнівного впливу на історичне надбання української нації – частину Національного архівного фонду України. У 2014 р. на початку російсько-української війни, приміщення архівних установ Донецької та Луганської областей були захоплені. Державний архів Донецької області згодом переміщено у м. Костянтинівку, а Державний архів Луганської області в м. Сєвєродонецьк, на територію підконтрольну органам державної влади України. Проте архівні документи залишились на непідконтрольній території, й сьогодні невідомим є становище та реальна збереженість документів національного архівного фонду в тимчасово окупованих областях. Також війна та її наслідки здійснили негативний вплив на частину об'єктів культурної спадщини України. Особливо гостро сьогодні питання стоїть в АРК Крим. Так, на круглому столі за темою «Стан культурної спадщини в окупованому Криму», А. Іванець – координатор Таврійської гуманітарної платформи зазначив: «Проблемою сьогодні є політика країни-окупанта щодо матеріальної культурної спадщини Криму. За ці п'ять років ми бачимо масові приклади переміщення культурних цінностей з Криму в Росію. Ми бачимо безпрецедентний бум незаконних археологічних розкопок і десятки тисяч артефактів, знайдених в Криму російськими та іншими археологами. Ми бачимо руйнування надзвичайно цінних музейних об'єктів, наприклад Хан Сарая (ханського палацу в Бахчисарая – ред.) і багато інших прикладів варварського ставлення країни-агресора до культурної спадщини Криму» [2]. Тут варто відзначити, що протягом семи років окупації українська влада систематично намагається знайти механізми, що змусять Росію залишити Крим та дадуть змогу повернути півострів до складу України. 23 вересня 2020 р. під час дебатів на 75-й сесії Генеральної асамблеї ООН було представлено концепцію Кримської платформи та запропоновано міжнародним партнерам приєднатися до цієї ініціативи, щоб об'єднати зусилля для деокупації Криму [3]. Сьогодні – Кримська платформа – новий консультативний та координаційний формат, ініційований Україною з метою підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим викликам, посилення міжнародного тиску на Росію, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні [4].

Виправдовуючи свої дії по «варварському» ставленню до історико-культурної спадщини «кремль» продовжує проводити антиукраїнські інформаційні кампанії, спрямовуючи свої зусилля на дискредитацію офіційного Києва та формування позиції міжнародної спільноти щодо розуміння збройного конфлікту на Донбасі, як виключно внутрішньої громадянської війни без втручання Росії. Нажаль, в найближчому майбутньому не варто сподіватись на зрушення, адже

на територіях, підконтрольних російській окупаційній адміністрації, на сьогодні молодь є одним із основних об'єктів пропагандистського впливу з боку численних парамілітарних громадських організацій, незаконних збройних формувань та навчальних закладів, які виконують особливу роль у створенні «нового покоління так званих республік».

Відбувається й переписування підручників з історії, в яких Росія знову намагається представити своє військове втручання в Україну як громадянський конфлікт, що був викликаний, крім іншого й мовним питанням. Проте, слід відмітити, що в Україні жодним чином не порушуються права російськомовних громадян України. Росія втручається у внутрішні справи України через вступ в дію Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», наголошуючи на тому, що мовне питання, нібито було однією з основних причин, які призвели до втрати Україною Криму та конфлікту на Донбасі. Ухвалення цього закону, жодним чином не порушує прав інших національностей. Корінні народи та національні меншини України залишають за собою право на дошкільну та початкову освіту рідною мовою поряд із державною, а також подальше вивчення рідної мови як окремої дисципліни. Передбачається використання мов корінних народів та національних меншин під час культурно-мистецьких, розважальних та видовищних, театральних заходів, кінематографії, на телебаченні, радіомовленні у сфері друкованих засобів масової інформації, у сфері обслуговування та ін. [5].

На територіях, підконтрольних російській окупаційній адміністрації, діти різного віку є одним із основних об'єктів пропагандистського впливу на штучно нав'язаних ідеях: поділ України та Схід і Захід; ненависть до всього українського – мови, історії, ідеї євроатлантичного спрямування України; ототожнення східної України із російською землею, нав'язування міфу приналежності до єдиного народу, який необхідно захищати від Заходу, зокрема від Західної України.

Проблема з імплементацією Мінських угод полягає у триваючій російській окупації східної України та триваючими там боями. Саме від Росії залежить припинення вогню, виведення військ, які перебувають на території України, розпуск незаконних збройних формувань, які там є, розпуск «народних республік» яким немає місця в складі нашої держави згідно з Конституцією України, і які не є частиною Мінських угод.

Таким чином, зберегти українські надбання в історико-культурній площині та повернути до складу України окуповані території мають допомогти створені міжнародні майданчики, на кшталт «Кримської платформи», для дискусії щодо деокупації українських територій, консолідації міжнародної спільноти, об'єднню зусиль в міжурядовому, міжпарламентському й експертному рівнях. А також спільний міжнародний тиск й жорсткі санкції на Росію.

Список використаних джерел:

1. ООН підрахувала кількість жертв бойових дій на Донбасі. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-kst-gertv-boyovyyh-donbas/31110937.html> (дата звернення: 26.04.2021).
2. Стан культурної спадщини України в окупованому Криму. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2709539-stan-kulturnoi-spadsini-ukraini-v-okupovanomu-krimu.html>. (дата звернення: 26.04.2021).
3. Тарасенко Н. Перспективи «Кримської платформи» в наближенні деокупації Криму: думки експертів. Україна: події, факти, коментарі. 2021. № 4. С. 20-35
4. Кримська платформа дозволить розробити механізми реагування й на інші агресії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3210775-krimaska-platforma-dozvolit-rozrobiti-mehanizm-reaguvanna-na-insi-agresii-zelenskij.html> (дата звернення: 26.04.2021).
5. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 27.04.2020).

УДК 141.319.8:355.01

О.А. Ткаченко,

кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії імені професора В.Г. Скотного Дрогобицького
державного педагогічного університету імені Івана Франка

У ВІЙНІ НЕМАЄ ПЕРЕМОЖЦІВ

Пропонується розуміння війни як антропологічної катастрофи. Наголошується, що в ході військових конфліктів неможливо зберегти міру людяності, не перейти ту межу, за якою закінчується людська природа, тобто здатність і готовність називатися й бути людиною. Акцентується увага на необхідності критичного відношення до теорії справедливих воєн.

Ключові слова: антропологічна катастрофа, війна, втрачене покоління, людина, людяність.

На превеликий жаль війна, локальні конфлікти, насильство є хронічною хворобою людства. І якщо тверезо подивитись в майбутнє, то навряд чи ми побачимо на горизонті голуба, який несе оливкову гілку вічного миру... Велика трагедія з її forte і piano, очевидно, буде продовжуватись (П.Сорокін).

Таку фатальну присутність воєн в історії намагались зрозуміти й виправдати деякі відомі філософи. Згадаємо хоча б Геракліта, який писав про війну як про «батька і царя всіх речей» або Г.Гегеля [1], який стверджував, що власне війна як об'єктивація форм права і свободи – це вияв боротьби та єдності протилежностей, засіб прогресивного розвитку, за допомогою якого держави стверджують свій суверенітет.

Разом з цим, у нас, як і багатьох людей «присутнє відчуття належного: належно для людини соромитися рабства тваринної природи, належно жаліти інших, належно схилитися перед Божеством – в цих почуттях і нашій совісті присутнє це триєдине підґрунтя морального вдосконалення...» [5, с. 24]. Отже, будь-яке насильство повинне викликати в нормальній людини почуття, які притаманні людській природі та які утворюють її природні доброчесності: огидності, сорому, жалю й милосердя і, нарешті, в релігійному почутті, в якому виявляється визнання вищого Добра.

Але, на жаль, таке покликання залишається тільки покликанням, а ідея І.Канта про вічний мир як конкретизація категоричного імперативу стосовно міжнародних справ має трансцендентний характер, вказуючи лише на те, «яким повинно бути відношення між людьми і державою» [4, с. 408].

Навіть більше, свідомість і воля людини під час війни зводиться до рівня засобів тих темних сил, біологічних потягів, проти яких вони повинні боротися. «Почуття моральної нудоти та огидливості досягає в нас найвищої межі, коли ми бачимо, що, всупереч покликанню, життя людства в цілому напрочуд схоже на те, що можна побачити на дні акваріуму (*поідання один одного – О.Т.*). В мирний час така рокова подібність прихована, замальована культурою; навпаки, в дні збройної боротьби народів вона виступає з цинічною відкритістю; мало того, вона не затемнюється, а, навпаки, *підкреслюється* культурою, тому що в дні війни сама культура стає зброєю злого, хижого життя, утилізується переважно для тієї ж ролі, що щелепи водяного жука» [7].

В процесі військових конфліктів неможливо зберегти міру людяності, не перейти ту межу, за якою закінчується людська природа й виникає трагічна відмінність між людиною як біологічним фактом та її здатністю й готовністю називатися та бути людиною. Так, розмірковуючи про громадянську війну, І.О.Льїн писав, що вона подібна до епідемії, це – «психоз ненависті, який поступово розповсюджуючись, охоплює усі сфери суспільного устрою. Щоб правильно зрозуміти цей психоз, потрібно повернутись в середньовіччя, в період чуми, гарцювання святого Віта і т. д. Складається враження, що люди так затрують один одного ненавистю і жагою помсти, що всі моральні і суспільні порядки поступово паралізуються або взагалі відкидаються. Тоді тріумфує зла воля. Ніхто більше не думає про примирення» [2].

Власне таку міру, коли на війні руйнується людська природа ми називаємо *антропологічною катастрофою*, яка зберігається також в післявоєнний час.

«Замість поваги до особистості, вона (війна) проповідує та вимагає вбивства, замість поваги чужих прав – повне їх порушення, замість любові – прищеплює лютість, замість мирної праці – вимагає руйнування. Все це так просто не минеться ні для народу, ні для влади, тому, що кожен наш вчинок рикошетом відбивається на нас самих і поступово змінює нас» [6, с. 358].

Наслідком війни стає так званий феномен втраченого покоління. Термін «втрачене покоління» вперше зустрічаємо в епіграфі до роману Е.Хемінгуей «Фієста». Сам Хемінгуей почув його від американської письменниці Гертруди Стайн. Одного разу вона сказала своєму водію: «Ви, молодь, яка пройшла війну – втрачене покоління. Ви нікого і нічого не поважаєте». Колишні солдати, які повертаються з бойових дій сприймають всіх і все з ворожістю, навіть своїх рідних. Тривалі розлади психіки, які формуються в умовах воєнних конфліктів, сьогодні називають посттравматичними стресовими розладами. Згідно з оцінками останніх років від 50 до 70 % учасників воєнних дій мають прояви цього синдрому. На думку українського психолога Аліни Котенко в Україні подібних досліджень проводиться дуже мало, «але американські психологи стверджують, що у людей з синдромом війни в п'ять разів вища ймовірність залишитись безробітними, ніж у звичайних громадян. Розлучення були у 70% із них, проблеми з дітьми – у 35%, поводитись вороже – 40%, половина попала до в'язниці...» [3].

Війна завжди час авантюристів, які навіть не помічають людських страждань, матеріальний безлад і байдужі до знищення національної культури. «Це безплемінні кар'єристи, які звикають купатися в крові і яким байдуже, де заробляти гроші» [2]. Хоча у кожного учасника масових вбивств і стороннього спостерігача знаходиться своя система виправдань і обгрунтувань, завжди є своя легенда, в якій його діяння виглядають не просто виправданими, але навіть достойними й схваленими. Будь-яка держава, оголошуючи мобілізацію ніколи не говорить про свої корисні інтереси. Навпаки, звучать слова про високі ідеали, що стоять за цією війною.

В цьому контексті постає необхідність критичної оцінки теорії справедливих воєн, прихильники якої наголошують на моральних обов'язках брати участь у війні. Теорія справедливої війни використовується в політичних дебатах, політичній пропаганді, деколи вибірково, тобто акцентується увага на деяких елементах справедливої війни, які дозволяють легітимувати свою участь в тому чи іншому конфлікті. Тобто, держава може, намагаючись захистити права людини, використовувати воєнне насильство, вести війну проти тих, хто сприймається як ворог свободи, прав людини й людства взагалі.

Завершуючи, згадаємо слова Е.Хемінгуей про те, що немає значення по яку сторону військових конфліктів знаходиться людина, бере вона участь в них чи ні. Всі ми є заручниками цієї трагічної ситуації. «Немає людини, що була б як Острів, сам по собі, кожна людина є частина Материка, частина Суші; і якщо Хвилю знесе в море берегову Скелю, менше стане Європа, і також якщо змиє

край Мису і зруйнує Замок твій і Друга твого; смерть кожної Людини зменшує і мене, бо я єдиний з усім Людством, а тому ніколи не питає, по кому дзвонить Дзвін; він дзвонить і по Тобі» [8, с. 152].

Список використаних джерел:

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. [Пер. с нем.: Ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц]. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
2. Ильин И.А. Я вглядываюсь в жизнь. Книга раздумий. URL: http://polbu.ru/iljin_meditations/ch28_i.html
3. Котенко А. Донбасский синдром потерянного поколения. URL: https://antikor.com.ua/articles/29027donbasskij_sindrom_poterjannogo_pokolenija
4. Мотрошилова Н.В. Концепция «вечного мира» и союза государств И.Канта: актуальное значение // Иммануил Кант: наследие и проект. М., 2007.
5. Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия // Соч. в 2-х тт., Т. 1. Моква : Мысль, 1988. 548 с.
6. Сорокин П.А. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / Ин-т социологии. Москва: Наука, 1994. 560 с.
7. Трубецкой Е.Н. Умозрение в красках. URL: <http://lib.pravmir.ru/library/book/1235>
8. Хемінгуей Е. По кому подзвін: Твори в 4 т. [Пер. с англ. Мар Пінчевський]. Київ : Дніпро, 1981. Т. 3. 663 с.

УДК 327.8

Н.П. Боротканич,

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, інформації та регіональних студій Національного авіаційного університету

ХОЛОДНА ВІЙНА В КОСМОСІ 2.0.

Стаття присвячена аналізу космічного простору як сфери застосування збройних сил – як в контексті розвідки, позиціонування, так і в питання розміщення зброї в космосі та проведенні бойових дій за межами звичного для нас середовища існування.

Ключові слова: космічне протистояння, космічні війська, зоряні війни, протисупутникова зброя.

Космос в XXI столітті невідворотно стане ареною протистояння не лише наддержав, але й інших країн. При цьому мініатюризація та здешевлення

спутникових технологій, у поєднанні із унікальними можливостями, які надають супутники, у тому числі «цивільного призначення», будуть вирішальними факторами для утилітарної мілітаризації космічного простору.

За останні кілька років все частіше з'являються повідомлення про заснування тією чи іншою країною космічних військ. Наприкінці 2019 року Дональд Трамп підписав закон, одним з пунктів якого є створення Космічних військ США. Командувачем призначений генерал Джон Реймонд; до лав новостворених військ перевели 15 тисяч службовців із Військово-повітряних сил.

За місяць до того, на зустрічі міністрів країн-членів НАТО у Брюсселі Альянс визнав космос оперативною сферою військової діяльності, поряд з повітрям, сушею, морем та кіберпростором. Таке рішення покликане допомогти розвивати системи навігації, супутникового зв'язку, розвідки, а також раннього виявлення та оповіщення ракетних атак, зокрема й тих, що направлені на масове знищення.

Рішення НАТО не було несподіваним, оскільки, крім Сполучених Штатів, про створення Космічних військ у липні оголосила Франція. За словами Емануеля Макрона, нове командування зможе захистити інтереси країни у навколоземному просторі, а також «розширить космічні можливості».

Варто зазначити, що дії держави є частиною послідовної політики щодо військового аспекту освоєння космосу. Ще у вересні 2018 року міністерка оборони Флоранс Парлі заявила про неприпустимість відставання Франції у сфері космічних технологій. За її словами, інші держави активно мілітаризують космос, виводять на орбіту потенційно небезпечні об'єкти, що не залишає сумнівів у агресивних намірах. Мова про Російську Федерацію, яку Французька Республіка публічно звинуватила у шпигунстві та спробі перехопити зашифровані дані з франко-італійського комунікаційного супутника Athena-Fidus. Космічний апарат забезпечує високошвидкісний зв'язок між збройними силами двох країн.

У березні цього року Франція провела перші в Європі навчання космічних військ. До участі в них залучали фахівці цивільних космічних структур, зокрема Французького космічного агентства.

Другою країною в Європі, яка структурувала власну армію в питаннях загроз національної безпеки та оборони, які можуть надійти через космічний простір, стала Великобританія. Наприкінці березня цього року, уряд країни оприлюднив покроковий план перебудови Збройних сил. Окрема тема документу – зосередження на майбутніх війнах в космосі та кіберпросторі. Одні з перших кроків подолання можливої загрози – створення до літа 2021 року Космічного командування, а також Національного центру космічних операцій та Космічної академії.

Особливо пильну увагу космосу приділяє головний конкурент США у космосі – Китай. Президент КНР Сі Цзіньпін нещодавно заявив, що державі необхідно «відповідати на мілітаризацію космосу країнами-суперницями, у тому числі США».

Піднебесна вже освоїла практично всі необхідні технології для статусу космічної наддержави: створила власну навігаційну систему, володіє супутниковим сузір'ям моніторингу Землі надвисокого розрізнення, розробляє космічний корабель багаторазового використання, вдало запустила важку ракету-носії «Чанчжен-5», посадила космічний корабель на зворотному боці Місяця, що було зроблено вперше в історії людства, та має на рахунок успішну місію до Марсу.

Останнім часом активізувала свою діяльність у сфері військового освоєння космосу й Індія. Країна оголосила про випробування протисупутникової системи типу ASAT, під час якого спеціальною ракетою був знищений її власний апарат-мішень Microsat-R. Таким чином, Індія стала четвертою країною (після США, РФ і Китаю), що підтвердила наявність у своєму розпорядженні ефективної протисупутникової зброї.

Індія не створювала космічних військ, проте збройні сили держави провели навчання з відпрацювання бойових дій у навколосемному просторі. Його метою була оцінка «неминучих загроз» та вироблення попередньої версії космічної військової доктрини. У випробуваннях, які отримали назву IndSpaceEx, взяли участь військово-повітряні, морські сили й сухопутні війська Індії.

Японія в лютому минулого року оголосила про створення в складі сил самооборони ескадрильї космічних операцій, головною задачею якої буде відслідковування й попередження загрози японським супутникам з боку недружніх країн, а також космічного сміття.

Систему для знищення супутників на низькій орбіті випробував й Ізраїль. Вони провели успішні позаатмосферні тести ракети-перехоплювача «Хец-3». Це означає, що потенційно він зможе знищити супутники на низькій орбіті. А багато країн, які не мають можливості створити власну протисупутникову зброю, зацікавлені в її купівлі.

ЄС також планує захищати своє місце в космосі. Європа створить власну систему протиракетної й протиповітряної оборони з космічними компонентами – TWESTER. Поштовхом для цього стало рішення США про вихід з договору щодо ліквідації ракет середньої й малої дальності. На початковому етапі над створенням системи працюватимуть п'ять європейських країн – Франція, Італія, Іспанія, Нідерланди й Фінляндія. Цікаво, що в об'єднану європейську протиракетну систему пропонували включити й Україну.

В Україні жодної згадки про мілітаризацію навколосемного простору або системи протидії чи захисту космічних апаратів не лунало. Водночас військово-безпековий сегмент все ж присутній у космічній діяльності України. Так, до структури Державного космічного агентства входить Національний центр управління та випробування космічних засобів (НЦУВКЦ), одна з основних функцій якого – управління космічними апаратами. Для цього установа має усі програмно-апаратні засоби, у тому числі наземні станції прийому інформації із супутників моніторингу Землі, станції управління космічними апаратами, центр обробки спеціальної інформації.

Сьогодні, через відсутність на орбіті власних супутників, НЦУВКЗ приймає інформацію на власні станції з іноземних космічних апаратів, а також обробляє супутникові дані, які безкоштовно надає ЄС у межах програми Copernicus. Центр є цивільною структурою, але в його складі значна частина військовослужбовців ЗСУ, яких відряджено до Державного космічного агентства, а основними замовниками супутникових знімків та аналітики є силові структури.

Хоча розуміння важливості розвитку космічних технологій вітчизняними політиками й ученими декларується вже не перше десятиліття, особливої актуальності ця тема набула після агресії РФ на Сході України. Очевидними стали переваги моніторингу власних меж та окупованих територій у реальному режимі часу, можливість відслідковувати дислокацію поблизу кордонів ворожих підрозділів живої сили й військової техніки.

Аналіз діяльності розвинених країн свідчить про те, що космос із його широкими можливостями в глобальному масштабі, знову стає сферою зіткнення різних інтересів. І якщо раніше космос у військових цілях використовувався переважно розвідкою та для розміщення апаратів попередження ракетно-ядерного удару, то сьогодні ситуація докорінно інша. Відбувається активна та неконтрольована мілітаризація космічного простору із нарощуванням зброї, здатної вивести з ладу супутники. І чим більше країн володітимуть такою зброєю, тим більша ймовірність, що рано чи пізно її використають за призначенням.

І на завершення хочеться нагадати: якщо раніше про війну в космосі говорили лише письменники-фантасти, то сьогодні навколосемний простір відкритий для низки сильних держав, що прагнуть скористатися ним заради власних військових переваг. У нічному небі формуються невидимі поля битв, а супутники й орбітальні військові об'єкти починають відігравати важливу роль у геополітиці.

Список використаних джерел:

1. Szymanski P. Space wars – how they start and how to end them // Room №2 (27), 2021. – 60-67 p.
2. Михненко А. Космическое противостояние современности // Defence Express. URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/kosmicheskoe_protivostojanie_sovremennosti_ch2-341.html
3. Заблоцкий В. Китай и его военно-космические проекты // Вселенная. Пространство. Время. №6 (175), 2019. – 46-51 с.

УДК 341.223.14(477.75)

В.О. Кондрат,
директор Громадської організації «Центр перспективних
досліджень та регіонального розвитку»

КРИМСЬКЕ ПИТАННЯ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Відображено агресивні дії Російської Федерації проти Автономної Республіки Крим, визначено її наслідки, розглянуто створення «Кримської платформи» як один із шляхів вирішення проблеми.

Ключові слова: Кримська платформа, анексія, окупація.

У лютому 2014 року в Криму озброєні люди в формі без розпізнавальних знаків захопили будівлю Верховної Ради Криму, Сімферопольський аеропорт, Керченську поромну переправу, інші стратегічні об'єкти, а також блокували дії українських військ. Російська влада спочатку відмовлялася визнати, що ці озброєні люди є військовослужбовцями російської армії. 16 березня 2014 року на території Криму й Севастополя відбувся не визнаний більшістю країн світу «референдум» про статус півострова, за результатами якого Росія включила Крим до свого складу. Ні Україна, ні Європейський союз, ні США не визнали результати голосування на «референдумі». Президент Росії 18 березня оголосив про «приєднання» Криму до Росії. Міжнародні організації визнали окупацію та анексію Криму незаконними та засудили дії Росії. Країни Заходу запровадили економічні санкції. Росія заперечує анексію півострова та називає це «відновленням історичної справедливості». Верховна Рада України офіційно оголосила дату початку тимчасової окупації Криму й Севастополя Росією 20 лютого 2014 року [1].

Проте, після проведення так званого «референдуму» 16 березня 2014 року, навіть Президент РФ В. Путін визнав, що у Криму були російські військовослужбовці, які «стояли за спинами самооборони» і «забезпечували проведення» так званого референдуму. Цю ситуацію можна кваліфікувати як окупацію Росією Кримського півострову. Класичне визначення окупації міститься у статті 42 «Положення про закони і звичаї війни на суходолі», яке є додатком до IV «Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі». Зокрема стаття 42 трактує, що «територія визнається окупованою, якщо вона дійсно знаходиться під владою ворожої армії». Сучасне міжнародне право також визначає, що будь-яка окупація є міжнародним збройним конфліктом (збройним конфліктом між державами, адже окупантом може бути лише суверенний суб'єкт міжнародного права – держава), навіть, якщо вона не зустріла жодного збройного спротиву. Окупація, що не зустріла збройного спротиву – це єдиний випадок існування міжнародного збройного конфлікту без фактичного застосування сили [2].

Наприкінці лютого 2021 р. в українському політичному, експертному та медіасередовищі вкотре актуалізувалася тема повернення анексованого Росією Криму. Приводом для цього стало відзначення 26 лютого дня Кримського спротиву російській окупації. Це пам'ятна дата річниці проведення у 2014 р. мітингу кримських татар та українців у Сімферополі на підтримку територіальної цілісності України. Далі, після невизнаного світом «референдуму» про статус півострова, В. Путін оголосив про «приєднання» Криму до Росії. Окупація Криму Росією за допомогою армії стала чи не єдиним випадком у поствоєнній Європі, коли в мирний час одна держава анексувала частину території іншої незалежної держави, тим самим грубо порушивши всі існуючі міжнародні та міжурядові угоди. Наразі Україна домоглася засудження світовою спільнотою таких фактів, як заборона незаконного призову до армії Збройних сил Росії, обмеження викладання українською мовою в навчальних закладах Криму, переслідування громадських та релігійних активістів на окупованій території, застосування законодавства Російської Федерації на фактичній території України. Нині всі прогресивні країни про це говорять, засуджують дії Росії та щопівроку подовжують санкції, запроваджені у 2014 р.

Утім, певні зрушення у цьому напрямі все ж відбуваються. Президент України В. Зеленський 23 вересня 2020 р. під час дебатів на 75-й сесії Генеральної асамблеї ООН представив концепцію Кримської платформи та запропонував міжнародним партнерам приєднатися до цієї ініціативи, щоб об'єднати зусилля для деокупації Криму. Під час саміту Україна – ЄС 6 жовтня Євросоюз підтвердив готовність до такої ініціативи. Нині Україна проводить узгодження цього питання на рівні національних урядів країн ЄС [3].

Сьогодні – Кримська платформа – новий консультативний та координаційний формат, ініційований Україною з метою підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим викликам, посилення міжнародного тиску на Росію, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні [4].

Поки найбільш відкрито про підтримку цілей «Кримської платформи» висловилася Туреччина. Під час недавнього офіційного візиту до Києва міністр закордонних справ М. Чавушоглу зазначив, що Анкара підтримує повну деокупацію півострова, а В. Зеленський заявив, що Україна й Туреччина можуть змінити ситуацію в Криму та на Чорному морі «на свою користь». Анкара зацікавлена в будь-яких міжнародних справах, де вона може відстоювати свою позицію, а надто в «Кримській платформі», яка буде переговорним майданчиком для вирішення питань, пов'язаних із Кримом. Під час першого саміту платформи, який запланований на 23 серпня, Україна пропонуватиме іншим країнам підписати «Кримську Хартію» [5].

Варто відмітити актуалізацію останнім часом з боку Росії різноманітних видань по «кримському питанні». Так, у книзі 2020 р. «Право кримчан на самовизначення: передумови і еволюція кримської весни» (відповідальний редактор – професор А. Власов) як позиціонується в анотації: «відомі в Росії вчені-юристи, історики, політологи, соціологи, економісти, державні та громадські діячі, а також прості громадяни (свідки цих подій) детально аналізують феномен виникнення та еволюції подій «кримської весни» 2014 року, який призвів до здобуття незалежності і возз'єднання Криму з Росією» [6]. Тому робота пропаганди в цьому напрямку проводиться і надалі.

Таким чином, повернути до складу України окуповані території наразі покликана допомогти створена «Кримська платформа», яка має стати майданчиком для дискусії щодо деокупації Криму, консолідації міжнародної спільноти, співпраця з науковцями, громадськістю, залучення медійних, правових ресурсів тощо.

Список використаних джерел:

1. Окупація та анексія Криму Росією. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30451636.html> (дата звернення 20.05.2021)
2. Окупація Криму: «без знаків, без імені, ховаючись за спинами цивільних». URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Web_Okupation_Crimea_ukr_A4.pdf (дата звернення 19.05.2021).
3. Деокупація Криму: німецькі експерти про кримську риторичку Зеленського. URL: <https://www.dw.com/uk/yaki-shansy-na-uspikh-u-krymskoi-platfomy-zelenskooho/a-55351005> (дата звернення 16.05.2021).
4. Кримська платформа дозволить розробити механізми реагування й на інші агресії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3210775-krimaska-platfoma-dozvolit-rozrobiti-mehanizm-reaguvanna-na-insi-agresii-zelenskij.html> (дата звернення: 26.04.2021).
5. Відбувається мілітаризація Криму. Чому в світі підтримали «Кримську платформу». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/militaryzacija-krymu-krymska-platfoma/31091650.html> (дата звернення 19.05.2021).
6. URL: <https://znanium.com/catalog/document?id=372986> (дата звернення 20.05.2021).

Т.В. Ігнат'єва,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ ТРЕНДІВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Аналізуючи основні тренди/досягнення попередніх промислових революцій для розвитку людства, досліджуються епохальні зміни четвертої промислової революції. Встановлено, що подальша трансформація суспільно-політичного та економічного розвитку глобальної спільноти в умовах 4.0 призведе до активізації фактору конфліктогенності усіх аспектів суспільного розвитку.

Ключові слова: промислова революція, 4.0, конфлікт, тренди, радикальні зміни.

Невід'ємною частиною людської історії є революції які радикально змінювали усі аспекти життя суспільства. Так, великим потрясінням XVIII ст. для англійців був процес переходу від аграрної економіки з її недосконалими засобами виробництва та ремісництвом, до формування фабрично-заводського та промислового потенціалу. З Великобританії виробничі нововведення поширилися в Європу та США. Так відбувалася перша промислова революція.

Поширення в світовому масштабі машинної індустрії; налагодження конвеєрного виробництва; розвиток енергетики, вугільної, металургічної та хімічної галузей промисловості; підкорення повітряного простору літаками; комерційне виробництво автомобілів тощо – першочергові інновації другої промислової (науково-технологічної) революції середини XIX – початок у XX ст. Всі ці технічні нововведення значною мірою вплинули та посилили процес завершення формування великих промислових держав (Німеччина, Франція, США та Японія).

Третя промислова революція середини XX – початку XXI ст. зробила світ більш «сучасним і досяжним» через запровадження комп'ютеризації та Інтернету, поширення IT-технологій без яких зараз немислене існування людини та суспільства в цілому. Віртуальний світ увірвався в життя кожного користувача смартфона, сформувавши новий вид залежності, а політична еліта отримала новий інструментарій щодо відслідковування та маніпуляції.

В 20-х рр. XXI ст. розпочалася четверта промислова революція (індустрія 4.0) яка галопуючими темпами продовжує формувати цифрову матрицю людського буття, ставши головним трендом нового етапу нашого розвитку. Цифра зітре (мабуть, досить швидко) залишки відмінностей між технологіями,

людиною та природою. Так, нові технології покращать суспільні комунікації, відкриють доступ до масиву цивілізаційного знання, штучний інтелект стане головним джерелом прийняття рішень і прогресу, але як усе це буде сприймати людина, чи не залишиться вона на узбіччі прогресу, отримавши шок від калейдоскопу змін; які фактор конфліктогенності закладені в цих трансформаціях? Чи зможе кожна людина 24/7 бути в цифровому просторі та яким чином при цьому будуть збережені основні демократичні цінності, насамперед свобода індивіда? Чи людство з радістю «папуаса» одягне цифрові кайданки й стане залежним від волі цифрової аристократії та повністю втратить можливість самостійного прийняття рішень, чи буде чинити супротив?

Німецький економіст, засновник та президент Всесвітнього економічного форуму в Давосі Клаус Шваб впевнений, що четверта промислова революція буде більш радикальніша, вона змінить не тільки економіку, відношення між людьми, а навіть і саму людину. Він запевняє, що за масштабом, ємністю та складністю індустрія 4.0 це – грандіозні перетворення. Для розуміння епохальності цифрових трансформацій К. Шваб та його прихильники надали рекомендації, що «допоможуть» зорієнтуватися в глобальних змінах та «отримати вигоду» [1]. А чи дійсно це так?

Проаналізуємо найбільш актуальні світові тренди четвертої промислової революції та звернемо увагу на ймовірність закладених конфліктів:

1. *Посилення світової економічної та соціальної нерівності* призведе до радикального поділу світу на постіндустріальні країни – США та Китай й решту світу, який залишатиметься в індустріальному форматі життя. Відомо, що технології зростають у геометричній прогресії тому, ці країни врят чи зможуть перейти у вищу лігу. Таким чином відбудеться новий поділ світу, але вже на за промисловим, а за – технологічним принципом.

2. *Активне проникнення в державне управління е-урядування* дозволить досить швидко та легко робити запити чиновникам, проте значно посилить ризики виникнення й впровадження нових інструментів контролю над громадянами. Таким чином буде встановлена нова тотальна інфраструктура, що призведе до формування цифрового тоталітаризму (щодо реальності цього прогнозу немає сумнівів, прикладом слугує КНР з тотальною цифровізацією). Вже сьогодні багато урядів позитивно ставляться до видачі паспортів вакцинації, звужуючи права її супротивників.

Світова еліта порахувавши, що нововведенням можуть заважати існуючі закони ще з 2016 р. почала процес створення «регуляторних пісочниць» [2] – експериментального правового режиму для інноваційних проєктів який дозволяє ігнорувати/усувати державні закони, що гальмують їх розвиток. Перша така пісочниця була створена у Великобританії, а потім – у США, Австралії, Сінгапурі, ОАЕ. Канаді тощо. В Росії законопроект «регуляторних пісочниць» був прийнятий у 2020 р., в Україні такий же концепт був ініційований НБУ [3, с.19].

Із впровадженням е-урядування відбуватиметься масова децентралізація влади під виглядом будівництва «розумних міст». Такі проекти є у Польщі (біля Варшави), Казахстані (біля Алмати), а в республіці Татарстан (РФ) вже діє місто «Іннополіс» з гаслом «вводи інновації, чи помри». З 2021 р. в Сочі розпочав функціонувати освітній проект «Сиріус», як новий тип публічно-правової освіти, де сформована особлива організація влади, так звана держава в державі. Місто має свою адміністрацію, заклади охорони здоров'я, поліцію та не підпорядковується законам РФ [4].

Загалом держава втрачає важелі влади через появу нових владних гравців у її просторі. У Росії – це Сбергбанк, який ініціює та фінансує освітні реформи (а не міністерство освіти), створює сбермедицину (для обраних) тощо. В Україні ініціатором нових законів щодо посилення відповідальності громадян за невчасну сплату комунальних платежів став НБУ, а не відповідні державні структури [5].

3. При збереженні загальної системи *соціальної стратифікації* абсолютно зміняться її критерії. Так, вищий клас будуть формувати власники технологій та їх розробники – цифрова аристократія. А інші будуть приречені на виживання. Щодо середнього класу, то чітких уявлень про його долю у експертів немає (можливо він зникне).

Розвиток технологій призведе до масової появи зовсім нових професій. Так, О. Альхімович вважає, що 65% дітей які пішли в школу у 2017 р. будуть мати інноваційну кваліфікацію [6].

Масове безробіття стане наслідком безапеляційної автоматизації виробництва. Зауважимо, що вже протягом тривалого проміжку часу деякі світові країни експериментували щодо безумовного базового доходу для громадян (США, Німеччина, Канада, Фінляндія, Швейцарія, Кенія). Висновок експериментів свідчив, що версії доступності безумовного базового доходу не існує, але це лише один із варіантів життєвого формату безробітних.

Ще одним критерієм сепарації індивідів стане психологічний. Людство буде розділена на тих, хто піддається масовим атакам ЗМІ та маніпулюванню, це – так звані психоінфлюенти. Інша частина (мабуть, менша) це – психорезистенти, ті що здатні протистояти мейнстриму та ЗМІ, зберігаючи при цьому ясний розум і здатність аналізу. Нажаль, споживацьке суспільство навчило людей тільки споживанню готових форм будь-чого, а не аналізу інформації.

4. *Національна та міжнародна безпека* будуть також структурно трансформуватися. Вже сьогодні у міжнародному просторі розмиті межі між війною та миром, а гібридні війни стали ознакою сучасності.

5. Зміни торкнуться й самої *людини*. Зусиллями світової еліти розпочатий процес формування «нової людини», з новим способом мислення та звичками, яка в цифровій реальності стане товаром/капіталом. Якщо сьогодні ізраїльські вчені вже навчилися вирощувати ембріони миші у штучному лоні, то завтра це може торкнутися й людини.

6. Адаптувати підрастаюче покоління до нового формату існування глобальні еліти мають радикальними *реформами освіти*. Для школяра буде сформовано персональну освітню траєкторію, де він зможе самостійно обирати рівень складності навчального матеріалу (?); вчителі будуть замінені комп'ютерними «аватарами» доступними 24/7; планується генерування нейроосвітніх мереж? (підключення кожного школяра до системи за допомогою нанотехнологічних засобів); буде створено змішану реальність фізичного та цифрового світів.

Про те, що це не фантастика свідчить російський проєкт Шкільної цифрової платформи (2018 р.) який був створений у рамках програми «Цифрова платформа персоналізованої освіти для школи» Сбербанком та повністю ним фінансується (?) [7]. Інший проєкт «Школа 21» вже діє в школах Москви та Казані та направлений на підготовку ІТ-спеціалістів (сберкласи). Навчання відбувається без уроків, вчителів та оцінок, а школярі самі обирають свій освітній рівень (?). Крім того, міністерство освіти РФ запровадило експериментальне використання віртуальних шлемів на шкільних уроках.

Отже, четверта промислова революція докорінним чином змінить звичний нам суспільний формат існування: кількість держав світових лідерів зменшиться до 2-3 (а не G-7 чи G-20); відбуватиметься подальше посилення державного контролю за життєдіяльністю людини та розгортання матриці цифрового тоталітаризму в планетарному масштабі; з'являться нові соціальні страти на зразок цифрової аристократії; кількість психологічно рівноважених людей буде зменшуватися; реформа освіти створить новий віртуальний формат навчання, в якому не буде вчителя та шкільного колективу, а буде персональна траєкторія навчання, що діятиме на основі нейромережі тощо. Звичайно, такі радикальні трансформації остаточно змінять і саму людину. Тому абсолютно очевидно, що масована атака цифри на людське суспільство буде супроводжуватися конфліктами різного рівня, масштабу та інтенсивності.

Список використаних джерел:

1. Шваб К. «Технологии четвертой промышленной революции» / Shaping The Fourth Industrial Revolution. Эксмо, 2018. 320 с. URL: http://loveread.me/read_book.php?id=73865&p=1; Шваб К. «COVID-19: Великая перезагрузка» / COVID-19: The Great Reset (ISBN Agentur Schweiz, 2020) совместно с экономистом Тьерри Маллере (Thierry Malleret). URL: <https://ekniga.org/reader/254193/>.
2. Что такое «регуляторные песочницы» и как они помогут бизнесу? URL: <http://duma.gov.ru/news/49285/>.
3. Концепт платформи інноваційних фінансових рішень НБУ («Регуляторна пісочниця»). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Finteh2025_pisochnycja.pdf?v=4.
4. Проект закона о федеральной территории «Сириус» приняли в первом чтении. URL: <https://kuban.rbc.ru/krasnodar/18/11/2020/5fb5164b9a794718a9fa943a>.

5. Банки почали автоматичне списання боргів українців. URL: <https://finclub.net/ua/news/banku-pochaly-spysuvaty-borhy-ukraintsiv-avtomatychno.html>.
6. Альхімович О. Робот і людина – новий виток у розвитку людства. URL: <http://biz.nv.ua/ukr/experts/alchymovich/robot-vs-ljudina-novij-vitok-u-rozvitku-ljudstva.html>.
7. Первый класс фоне коронавируса: как Сбербанк развивает образование на фоне коронавируса. URL: <https://iz.ru/1011191/elena-vinnitca/pervyi-klass-kak-sberbank-razvivaet-obrazovanie-na-fone-koronavirusa>.

УДК 327.88(470+571):341.32(470:477)»2014/...»

О.В. Віннічук,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Поняття «гібридної війни» в науковий обіг ввійшло не так давно, адже цей вид війни називають новим поколінням військово-політичних конфліктів. У загальному вигляді під ним розуміють воєнні дії, що здійснюють шляхом поєднання мілітарних, квазімілітарних, дипломатичних, інформаційних, економічних та інших засобів з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Специфіка такого поєднання полягає в тому, що кожен з військових і невійськових способів ведення гібридного конфлікту застосовується у воєнних цілях та використовується як зброя. Перетворення на зброю відбувається не тільки в медійній сфері. Так само в прямому сенсі у ролі зброї, яка наносить ураження різного рівня системам противника, застосовуються всі інші невійськові засоби ведення гібридної війни [1, с. 22].

Ключові слова: гібридна війна, воєнні дії, наслідки, зовнішня та внутрішня політика.

Аналіз сучасних конфліктів показує, що гібридні війни все частіше використовуються як засіб досягнення цілей у внутрішній та зовнішній політиці. Що таке гібридна війна і які її наслідки, добре відчула на собі Україна. Величезний потік інформації стає все менш керованим, а управління збройними та не збройними конфліктами перемістилося з поля бою в інформаційний простір.

Поняття гібридної війни як інструменту маніпуляції громадською думкою, запропонував американський медійний критик Г. Шіллер. Він зазначав, що

миттєвість передачі інформації сприяє посиленню маніпулятивних можливостей інформаційної системи. Цей параметр актуалізується завдяки можливостям мережі Інтернет та інших електронних медіа, які здатні поширювати інформацію майже миттєво [5, с. 26]. Інший дослідник Дж. МакКуєн під гібридною війною розуміє поєднання традиційних і асиметричних форм насилля з одночасним залученням місцевого населення до участі у конфлікті і введення в оману міжнародної спільноти [2, с. 140].

Як ми бачимо, російська провладна еліта навіть після багатьох років української незалежності так і не змогла змиритись з поступовою втратою впливу на нашу державу. Останні роки лише примножували напругу, хоча завжди були однією з основних дискусійних тем. Історія цих стосунків сягає століть і є дуже суперечливою та обумовлена географічною, історичною та культурною близькістю двох країн. Від початку незалежності ускладнення відносини України з Росією постійно зростало й досягло свого апогею в кінці 2013 – на початку 2014 року, що призвело до російсько-української війни.

Досвід багаторічної гібридної війни показав, що такий вид конфлікту не обмежується лише медійною сферою, а виходить далеко за її межі. Він охоплює широкий спектр соціальної комунікації, починаючи від приватних розмов на теми тих або інших різновидів протистояння і закінчуючи перемовинами дипломатів, які намагаються віднайти дипломатичне розв'язання російсько-українського конфлікту. Остання формула є яскравим зразком певного дискурсивного конструкту, що не тільки відсилає до концепту миру, але й вписується в розгорнутий наратив на тему захисту спокою як особливої, самодостатньої цінності [6, с. 25].

Особливістю війни гібридного типу є те, що вона ведеться замасковано та націлена не на захоплення усїєї території країни, хоча не виключається утримання під контролем окремих територій, а на отримання патронату над державою, який досягається через вплив на населення, політикум, бізнес, силові структури. Тому протидія гібридним загрозам вимагає уваги до підвищення стійкості суспільства. Для протидії методам гібридної війни залучаються не тільки силові структури держави, але й практично усі міністерства та відомства, недержавні організації, бізнес, громадянське суспільство.

Зважаючи на активне використання Кремлем інформаційно-пропагандистських інструментів, економічних й енергетичних важелів, втручання у внутрішньополітичне життя, стимулювання мовних, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, історичних маніпуляцій та інших засобів тиску, першочерговим завданням стає вироблення національного імунітету стійкості та ефективної суспільно орієнтованої системи державного управління. Під ударом російської агресії опинилось не тільки суспільство нашої держави, але й інших країн Східного партнерства та окремих країн-членів ЄС. Методика гібридних впливів Росії у цих країнах має схожі характеристики, а тому прийняті в одній країні заходи протидії можуть бути застосовані в інших [3, с.44].

Основним полем гібридної війни Росії є саме інформаційний простір. Свідченням цьому може слугувати той факт, що у 2015 р. на реалізацію федеральної програми «Інформаційне суспільство» було виділено 44,7 млрд руб., а на «захист національних інтересів» – 23 млрд [4]. Також слід не забувати, що розповсюдження російської пропаганди відбувається в усіх країнах світу, де завдяки викривленню й фальсифікуванню фактів, формується хибна картинка подій на Донбасі та відбувається маніпуляція масовою свідомістю. Упродовж останніх десятиліть Москва активно реалізовує політику так званого «керованого хаосу» на пострадянському просторі, при цьому використовуючи інформаційні технології.

Кремль застосовує проти України методи політичного насилля, щоб дебілізувати українську державність, фінансує сепаратизм для посилення економічної кризи. Ведення неоголошеної війни, постачання зброї, найманців, диверсантів і військових в ЛНР та ДНР покликане підрвати нормальний розвиток, створити на території України зону постійної нестабільності, яка перейшла б згодом у «заморожений конфлікт». А це у свою чергою буде серйозною перешкодою до реалізації євроатлантичних прагнень українців.

Президент Росії та його поплічники розраховують на поступове виснаження військових, економічних і політичних ресурсів України, що дозволить нав'язати їй власну модель подальшого розвитку. З метою посилення тиску Росія постійно тримає значні військові контингенти біля державного кордону України. Посилення дестабілізації ситуації відбувається також завдяки найманцям та військовим без розпізнавальних ознак. Все це значно ускладнює ідентифікацію учасників бойових дій, протікання конфлікту й процес політичного виходу з кризи.

Ця гібридна війна показала, що фізичне знищення противника не є першочерговим завданням. Особливого значення набуває здатність за допомогою каналів комунікації фальсифікувати докази збройного насилля опонента по відношенню до цивільного населення. Це дозволяє агресорові показати себе в ролі жертви, або миротворця та дозволяє ввести в оману не лише місцеве населення, але й всю міжнародну спільноту. Саме так Росія веде неоголошену, приховану війну, уникає відповідальності за військові і кримінальні злочини у зонах бойових дій. Часткове захоплення Росією українського інформаційного простору дозволило їй поширювати серед наших громадян антиукраїнські настрої і виправдовувати своє вторгнення на територію іншої незалежної держави перед міжнародною спільнотою.

Отже, аналіз методів та засобів, які використовувала й використовує Російська Федерація проти України, свідчить про той факт, що між нами відбувається ніщо інше як гібридна (інформаційна, збройна) війна. Для протидії такій агресії слід напрацювати чітку стратегію ефективної інформаційної політики. Українська держава зможе протистояти новим політичним загрозам лише реформувавши власну систему безпеки і оборони, збройні сили, правоохоронні органи, Стратегію національної безпеки. Проте суттєві зміни мають відбутись і в системі

міжнародної безпекової політики, адже «великі західні гравці» виявилися неготовими до ситуації, яка склалася навколо України, що в свою чергу суттєво дестабілізувало міжнародну безпеку у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Дорошкевич А. С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2. С. 21–28.
2. Кравченко В. Теорія «гібридної війни»: український вимір. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. 2015. № 2. С. 139–148.
3. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Київ: Центр глобалістики «Стратегія ХХІ», 2018. 105 с.
4. Новородовський В. Інформаційна безпека України в умовах російської агресії. URL: <https://sdc-journal.com/index.php/journal/article/download/285/228>.
5. Фісенко Т. Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні. *Вісник Книжкової палати*. 2016. № 11. С. 26–29.
6. Яворська Г. М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. *Стратегічні пріоритети*. Серія : Політика. 2016. № 4. С. 41–48.

УДК 342.821-057.36:341.31

Т.В. Сулятицька,

кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах збройного конфлікту на сході країни, анексії Кримського півострову та постійної загрози поширення конфлікту на інші території, важливого значення набуває такий напрям діяльності нашої держави, як захист прав військовослужбовців.

Ключові слова: права, конфлікт, військовослужбовці, пільги, соціальний захист.

Кожна держава повинна мати сформовану боєздатну армію, котра в будь-який момент може стати на захист її кордонів, незалежно від суверенітету.

Саме на армію, згідно з Конституцією України, покладаються завдання з оборони країни та її територіальної цілісності. Відповідно з 1993 року в Україні в офіційному календарі українських свят з'явилося ще одне – День Збройних сил України, яке відзначають 6 грудня. Саме в цей день був прийнятий Закон «Про збройні сили України».

Соціально-політичні зміни в нашій державі, що привели до виникнення збройного конфлікту, зумовили появу нової категорії осіб – військовослужбовців, які виконують завдання в зоні Антитерористичної операції. Військовослужбовець – це високе покликання. Покликання захищати свою Батьківщину, рідний дім та близьких, співвітчизників, обороняти від ворожих зазіхань і бути готовим пожертвувати власним життям заради інших. Важко переоцінити подвиг, на який ідуть сотні тисяч хоробрих українських синів і дочок, аби всі ми, попри агресію Росії, сьогодні жили під мирним небом, працювали, навчалися в рідній країні.

Події, що відбуваються сьогодні на сході України потребують значного посилення системи соціального захисту військовослужбовців. Саме на Міністерство соціальної політики, яке є центральним органом виконавчої влади покладається завдання формувати й реалізовувати державну політику у сфері соціального захисту військовослужбовців, забезпечувати їх психологічну реабілітацію, санітарно-курортне лікування і т. д.

Тому виникає необхідність надання соціальних гарантій учасникам АТО, членам їх родин, пораненим військовослужбовцям, а також сім'ям, члени яких загинули під час проведення антитерористичних операцій, зокрема у частині поліпшення фінансово-матеріального стану зазначених категорій осіб.

Отже, правовий захист військовослужбовців – функція держави. Він передбачає закріплення в законодавчих актах України прав та свобод військовослужбовців, їхніх обов'язків та відповідальності, соціальних пільг та гарантій, а також правовий механізм їх реалізації.

В Україні існує ціла низка нормативно-правових актів, які регулюють захист прав військовослужбовців та членів їх сімей. Учасникам бойових дій, згідно зі ст. 12 Закону України «Про Статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» [1] надаються понад 20 різних видів пільг. Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

Також військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу та резервістам виплачуються додаткові винагороди за виконання окремих завдань під час безпосередньої участі у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходів в умовах особливого періоду [2].

Трудовий і страховий стаж, під час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи за спеціальністю, стажу державної служби, стажу роботи, що дає право на призначення

пенсії за віком на пільгових умовах у порядку, який вначається Кабінетом Міністрів України [3].

Певний пріоритет у працевлаштуванні мають військовослужбовці та учасники АТО. Відповідно до наказу Міністерства оборони України № 345 від 19.05.2014 р. [4], за військовослужбовцем строкової служби, які до призову працювали на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності і господарювання, зберігається при звільненні з військової служби право на працевлаштування їх в тримісячний строк на те ж підприємство, в установу чи організацію на посаду, не нижчу за ту, яку вони займали до призову на військову службу.

Визначальним актом у цій сфері є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей». Даний закон визначає основи правового статусу військовослужбовців, регулює питання щодо забезпечення їх прав і свобод, соціального і правового захисту військовослужбовців, членів їх сімей та обмеження деяких прав у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби.

Під соціальним захистом військовослужбовців слід розуміти, діяльність (функцію) держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності та статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [5, с. 133].

Гарантіями соціального і правового захисту військовослужбовців, відповідно до згаданого закону є наступні: «військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законами України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації» [6].

Ще одним нормативним актом у даній сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цим документом визначаються особи, які належать до ветеранів війни та безпосередні учасники бойових дій. Нормативно-правовий акт містить широкий ряд пільг та гарантій соціального захисту ветеранам, інвалідам та учасникам війни. Основним завданням даного закону є:

- створення належних умов для підтримання здорового та активного довголіття;
- організація соціального та інших видів обслуговування, зміцнення матеріально-технічної бази створення для цієї мети закладів і служб та підготовки відповідних спеціалістів;
- виконання цільових програм соціального і правового захисту ветеранів війни;

- надання пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності відповідно до професійної підготовки із урахуванням стану здоров'я [7].

Низка законодавчих ініціатив посилила соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в сферах оподаткування, страхового та пенсійного забезпечення, обрахування стажу роботи, забезпечення житлом, доступу до освіти та медико-психологічної реабілітації [8].

Однак, наявність цих та багатьох інших нормативних актів не забезпечує реального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Систему соціального захисту військовослужбовців в Україні доцільно вдосконалювати на основі таких принципів: поєднання особистих інтересів військовослужбовців з інтересами держави при взаємній відповідальності; співвідношення необхідного рівня соціальної захищеності з реальними можливостями її забезпечення; забезпечення соціального захисту військовослужбовців на компенсаційній основі з безумовним виконанням ними своїх обов'язків та добровільним прийняттям певних обмежень своїх прав; обов'язкового включення до сфери дії норм соціального захисту членів сімей військовослужбовців, ветеранів війни, військової служби, учасників бойових дій та інвалідів війни; створення найбільш сприятливих умов для роботи державних органів щодо забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей; створення законних (легітимних) механізмів і форм реалізації державної соціальної політики у військовій сфері.

На сьогодні система соціального захисту військовослужбовців враховує встановлені законом права й свободи, гарантії, пільги та компенсації, які надаються військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби.

Потребує збільшення державне фінансування додаткових витрат Міністерства оборони України на виплату грошової допомоги сім'ям загиблих і пораненим військовослужбовцям, які брали участь в АТО. В частині вирішення житлової проблеми сімей військовослужбовців-учасників АТО потрібно реалізувати право на отримання житла першочергово сім'ям [9], психологічну реабілітацію, що передбачає психологічні, психолого-педагогічні, соціальні заходи, які направлені на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психічних функцій, станів, особистісного й соціального статусів; професійну реабілітацію, що складається з професійної орієнтації, професійної освіти, професійно-виробничої адаптації; соціальну реабілітацію, яка передбачає соціальну та соціально-побутову адаптацію.

Ефективному забезпеченню такої діяльності може сприяти вивчення досвіду країн, яким вже доводилось вирішувати такі задачі. Подібний досвід був, наприклад, в Грузії, де за сприяння Міноборони США створювалися центри психологічної реабілітації. Досвід країн Європи, що пережили військові конфлікти у ХХ ст., а в США після Іракської війни, просто величезний. Для того, щоб українські фахівці могли переймати цей відносно сучасний досвід вже зараз потрібні

рішення політиків. Створення робочої групи по розробці Програми реабілітації та адаптації учасників АТО, у яку увійдуть народні депутати, експерти, волонтери та представники бізнесу, надасть можливість прискорити ці позитивні зрушення.

Список використаних джерел:

1. Про Статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Про особливості виплати винагород, особам рядового і начальницького складу та резервістам виплачуються додаткові винагороди за виконання окремих завдань під час безпосередньої участі у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходів в умовах особливого періоду [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 24 від 31.01.2015 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : www.portal.rada.gov.ua
4. Наказ Міністерства оборони України №345 від 19.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wil.gov.ua/ministry/normativno-pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi/ministerstva-oboroni-ukraini-za-2014-rik.html>
5. Павленко В.С. Захист прав військовослужбовців та їх сімей: міжнародно-правовий аспект. Юридичний науковий журнал № 7 2020 С. 133 DOI <http://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/32>
6. Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190.
7. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Відомості Верховної Ради України. 1993. ; 45. Ст. 425.
8. ЗУ «Про внесення зміни до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування військовим збором грошового забезпечення військовослужбовців та інших осіб, які беруть безпосередню участь в антитерористичній операції» від 18 червня 2015 р. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/548-19>; ЗУ «Про внесення зміни до статті 8 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 5 березня 2015 р. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/242-viii>; ЗУ «Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 19 травня 2015 р. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/448-19>; ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення встановлених законом гарантій працівникам, призваним на військову службу» від 3 листопада 2015 р. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/734-19>; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо виплати одноразової грошової

допомоги волонтерам, добровольцям, які захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, та членам сімей загиблих» від 3 листопада 2015 р. – <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/735-19>

9. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил : наук. період. вид. 2015. Вип. 2(43). URL: irbis.nbuv.gov.ua/cgiibin/irbis.../cgiirbis_64.exe?...2...1...2015_2...

УДК 355.45(477)»20»

В.Ю. Маркітантов,

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ УКРАЇНИ

Особливе значення в реалізації завдань воєнної безпеки держави, а також визначенні головних напрямів її воєнної політики, відіграє воєнна доктрина. Вона є єдиним державним документом, в якому комплексно та системно сформульовані офіційні концептуальні положення в галузі оборони країни.

Ключові слова: воєнна доктрина, держава, військові конфлікти, національна безпека.

У воєнному енциклопедичному словнику воєнна доктрина визначається як прийнята у державі на даний час система офіційних поглядів на використання засобів воєнного насилля з політичною метою, на характер воєнних задач та способи їх вирішення, на основні напрями воєнного будівництва [2, с. 525]. Основними вихідними положеннями у розробці воєнної доктрини виступають визначені державою національні інтереси у військовій сфері та воєнні загрози, які, як правило, визначаються в концепції про національну безпеку держави. Виходячи з національних інтересів і зважаючи на ризики й загрози національній безпеці, воєнна доктрина повинна визначати принципи та напрямки, на яких необхідно зосередити зусилля всіх силових структур військової організації держави. Крім того, воєнна доктрина держави потребує постійного корегування змісту відповідно до змін у реальній воєнно-політичній обстановці. Вона є документом середньострокового планування, що є аналогом стратегії військової безпеки з досвіду розвинених країн світу [12].

Як показує світовий досвід, воєнна доктрина держави повинна бути розрахована на майбутні 10 років і містити у своєму змісті планово-практичні принципи, напрями та пріоритети зовнішньополітичної та внутрішньої воєннополітичної, воєнно-технічної й воєнно-економічної діяльності Ради національної безпеки й оборони, Міністерства оборони, Генерального штабу Збройних Сил, оперативних командувань, всіх силових структур Воєнної організації держави як у мирний час, так й під час військових конфліктів.

Перша редакція Воєнної доктрини України була ухвалена Постановою Верховної Ради України N 3529-XII 19 жовтня 1993 року та носила оборонний характер, виходячи з того, що Україна не була потенційним противником жодної конкретної держави [8]. На той час вона реально відображала ставлення керівництва української держави до війни, відповідала тогочасній воєннополітичній обстановці, яка характеризувалась закінченням «холодної» війни та збройного протистояння двох світових суспільно-політичних систем [7, с. 19].

У доктрині проголошувався позаблоковий статус Української держави. Водночас серед фахівців цю доктрину називали «дієвою», оскільки Україна на той час утримувала ядерну зброю, значне військове формування – близько 800 тисяч військових та потужну матеріально-технічну базу.

Проте, в силу політичних, геополітичних, економічних обставин, а також тиску міжнародного середовища Україна з цього моменту розпочинає активне скорочення (а в дійсності знищення, підрив боездатності) Збройних Сил України. Першим кроком до цього став Будапештський меморандум – угода про неядерний статус України, яка була укладена 5 грудня 1994 року. Згідно з угодою Україна повністю позбувалася ядерної зброї, натомість США, Велика Британія та Російська Федерація зобов'язувалися гарантувати безпеку та суверенітет України.

У той час як Україна позбулася ядерної зброї, вона почала декларувати свої наміри щодо вступу до НАТО та Європейського Союзу. Водночас вона відмовлялася від статусу позаблокової нейтральної держави, хоча в Криму та Севастополі тоді базувалося військове оперативне об'єднання Чорноморського флоту Російської Федерації [6].

У 2003 році Російською Федерацією здійснюється перша спроба випробування України на міць під час гучного конфлікту навколо коси Тузла. Розпочавшись у жовтні 2003 року, Тузлівська криза не отримала серйозного розвитку через втручання США і Великобританії як підписантів Будапештського договору. Росія ще не настільки впевнено себе почувала. До того ж значну рішучість проявив і Л. Кучма, який перервав свій візит до Бразилії і 23 жовтня терміново прилетів до Криму. У телефонній розмові з В. Путіним, одним з трьох варіантів вирішення кризи, запропонованим Л. Кучмою, було знесення артилерією України російської дамби-плацдарму до Тузли. В результаті для збереження «братніх» відносин дамба-коса залишилася недобудованою, на острові Тузла з'явилася прикордонна застава України [10].

Наступним кроком В. Путіна проти України було прагнення захопити її зсередини, зробивши її президентом свого агента впливу – В. Януковича. Проте, в 2004 році спроба В. Путіна отримати контроль над Україною провалилася. Тому російська зовнішня політика в 2004-2013 роках була спрямована на комплексне використання інструментів політичного, економічного й культурного характеру для зміцнення позицій в Україні.

Друга редакція Воєнної доктрини України була затверджена Указом Президента України N 648/2004 15 червня 2004 року [9]. При плануванні цієї редакції доктрини принциповим було декларування необхідності підготовки держави до членства в Північно-Атлантичному Альянсі. Проте на черговому саміті НАТО Україні відмовили в членстві, що призвело до вилучення положення про її намір вступити в альянс зі змісту доктрини. Не зважаючи на це, уже в редакції доктрини зразку 2005 року було декларативно передбачено повернення мети про вступ до Альянсу. Декларативність мети пояснюється умовним характером її контексту, оскільки до завершення терміну дії двосторонньої угоди щодо базування Чорноморського флоту Російської Федерації у Криму та Севастополі згадану норму втілити було неможливо. До того ж військово-політичне керівництво держави не наважилось на нормативному рівні розглядати наявність реального противника [Див.: 7, с. 19].

Відповідно до основних положень другої редакції, Воєнна доктрина ґрунтувалася на результатах аналізу воєнно-політичної обстановки, прогнозування її розвитку, принципах оборонної достатності та дотримання політики позаблоковості. Вона носила оборонний характер, відповідно до якого Україна не вважала жодну державу (коаліцію держав) своїм воєнним противником, але визнавала потенційним воєнним противником державу (коаліцію держав), дії або наміри якої матимуть ознаки загрози застосування воєнної сили проти України [9].

В умовах тогочасної воєнно-політичної обстановки інтереси національної безпеки України зумовлювали істотне поглиблення відносин з НАТО і ЄС як гарантами безпеки й стабільності в Європі.

У 2012 році була ухвалена третя редакція доктрини, яку експерти назвали «безвідповідальною» [7]. Важливим є те, що в цій доктрині воєнний чинник фактично не розглядався у якості впливу. До того ж нормативно передбачалось, що у разі неможливості уникнути воєнного конфлікту держава має діяти ненасильницькими методами. Зокрема, підвищенням активності в інформаційному просторі, зверненням по допомогу до Ради Безпеки ООН і «впливових держав» та запровадженням режиму надзвичайного стану. Відповідно підкреслювалось, що держава «буде демонструвати власну обороноспроможність і рішучість дати відсіч агресії, здатність завдати потенційному агресору неприпустимих втрат» [9].

На думку експертів, цим документом було сплановане подальше «скорочення» військових формувань, що, зрештою, за відсутності відповідальності керівництва та усталеного військового законодавства, призвело до

безпрецедентних кадрових, матеріальних й фінансових втрат, а також до неприпустимого зниження рівня боєздатності національного війська [7, с. 19].

Військова доктрина часів президентства В. Януковича повертала Україну до позаблокового та нейтрального статусу. Разом із тим, в умовах позаблокового статусу пряма військова агресія проти України вважалася малоймовірною, тому Збройні Сили України відповідно до доктрини не готувалися до повномасштабної війни. За своїм потенціалом, який навмисно скорочували, вони могли лише «давати відсіч агресору на окремих напрямках у рамках військового конфлікту» [Цит. за: 6].

20 лютого 2014 року Російською Федерацією було розпочато спецоперацію із захоплення та анексії півострова Крим, яка надалі переросла у російську збройну агресію проти нашої держави та війну на Сході України. Вже 1 березня 2014 року Збройні Сили України були приведені в повну бойову готовність, а 17 березня 2014 року в Україні було оголошено часткову мобілізацію [4].

Проте, вже на початку проведення АТО на Сході України керівництво Збройних Сил України зіштовхнулося з величезними труднощами, починаючи від необхідності у стислі строки значно збільшити чисельність Збройних Сил та їхню професійну підготовку й закінчуючи потребою у відновленні боєздатності значної кількості основних типів та видів озброєння й військової техніки, які через брак коштів протягом значного часу не обслуговувалися та не ремонтувалися належним чином.

Події в Автономній Республіці Крим і на сході України засвідчили неефективність системи забезпечення національної безпеки України, що існувала на той момент, оскільки вона не враховувала особливостей війн нового типу і, зокрема, зростання ролі політичних, економічних, інформаційних та інших невоенних засобів боротьби. Система керівництва державою в умовах агресії була зорієнтована переважно на класичну війну з панівною роллю у ній збройної боротьби. Не було також чітко визначено порядок планування й комплексного застосування воєнних, політичних, економічних та інформаційних сил і засобів під час відсічі агресії. Система мобілізаційної підготовки та мобілізації держави потребувала модернізації.

До того ж суттєво ускладнювала ситуацію відсутність інформаційної протидії агресивним пропагандистським проявам Російської Федерації. Стратегічні документи держави та законодавство у сфері національної безпеки потребували системного оновлення. Структура багатьох державних органів потребувала оптимізації, а кадровий склад – очищення від шпигунів, непрофесіоналів та корупціонерів [11, с. 213].

3 серпня 2014 року розпочинається інтервенція Російської Федерації на Донбасі, а військові дії в межах АТО набули цілком нової якості – починається застосування великої кількості зброї та військової техніки. Проте тривала деградація оборонного сектору України призвела до неготовності вітчизняних

Збройних сил та інших силових структур до ефективної відсічі агресору. Враховуючи це, тогочасний уряд задекларував значне збільшення витрат на оборону, зміну Военної доктрини, а також широке реформування як збройних сил, так і інших структур Военної організації.

26 грудня 2014 року президент Російської Федерації В. Путін затвердив нову російську военну доктрину, в якій до основних зовнішніх військових небезпек було віднесено наявність збройних конфліктів на територіях держав, суміжних з Російською Федерацією та її союзниками. Серед загроз також наводиться «встановлення у сусідніх державах режимів, діяльність яких загрожує інтересам Росії». Ухвалення нової военной доктрини РФ, на думку О. Воловича, було ні чим іншим як реакцією Кремля на скасування позаблокового статусу України та на міжнародну підтримку нашої держави з боку країн Євросоюзу, США і Канади. Як зазначав прем'єр-міністр Російської Федерації Д. Медведев: «відмовившись від позаблокового статусу, Україна по суті подала заявку на вступ до НАТО і перетворилася на потенційного супротивника Росії» [Див.: 3].

Згадані вище події виявили потребу в проведенні докорінних змін у підходах до політики у сфері оборони та національної безпеки. Тому керівництво держави визначило у якості стратегічних пріоритетів у сфері оборони України забезпечення готовності сектору безпеки і оборони, економіки та власне суспільства до відбиття повномасштабної збройної агресії проти України. Відповідно, діюча редакція Военної доктрини України вже не відповідала тогочасним викликам, а отже на тлі нових загроз керуватися нею було неможливо.

Нова Доктрина стала першим кроком у процесі побудови нової системи безпеки й оборони держави, яка істотно відрізнялася від тієї, що існувала в Україні протягом усього попереднього періоду. 24 вересня 2015 року Президент України П. Порошенко затвердив її нову редакцію, яка стала вже четвертою редакцією цього документу за роки незалежності.

До цього моменту вітчизняні нормативні документи в сфері оборони відштовхувалися від певного віртуального противника та не в усьому прив'язувалися до реального життя й особливо до тенденцій розвитку геополітичної обстановки в світі і нашому регіоні [12].

П. Порошенко заявив, що нова доктрина констатує, що «воєнним противником України є Російська Федерація, та ставить завдання з передислокації військових частин і з'єднань й створення належної військової інфраструктури у східних та південних областях» [5]. За його словами, новизна її полягала у відмові від політики позаблоковості та відновленні стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію, у зміщенні акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів: економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо. Він також наголошував на необхідності приведення всієї оборонно-военної системи країни у відповідність стандартам НАТО, досягнення критеріїв членства. Ставилося завдання до 2020 року

забезпечити повну сумісність Збройних Сил України з відповідними силами країн-членів НАТО.

14 березня 2016 Президент України ввів у дію рішення Ради національної безпеки й оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». В концепції було визначено систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі та актуальні загрози безпеці. Основні загрози полягали у агресивних діях Росії, що здійснювались для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території; застосуванні Росією проти України воєнної сили та технологій гібридної війни.

Четверта редакція воєнної доктрини України в оперативному плані охопила переважну більшість проблемних аспектів воєнної політики та безпеки держави: від значної кількості необхідних змін та сучасних тенденцій до визначення головного акценту – протидії агресії Російської Федерації, реформуванні проблем ОПК та співпраці з НАТО.

Порівняно з попередніми редакціями, які були не лише неефективними, а часто й згубними для української обороноспроможності, ця принаймні декларувала можливості нарощування військового потенціалу та відновлення Збройних Сил України.

У травні 2020 року була публічно представлена остання на сьогодні версія воєнної доктрини, проте лише 25 березня президент В. Зеленський увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України», тим самим її затвердивши [1].

Отже, за період з 1991 року по сьогоднішній день воєнна доктрина незалежної України була проголошена в п'яти редакціях. Закони, що регулювали питання оборони, ухвалювались у різний час та різними політичними силами, проте, більшість з них (за виключенням останніх), як показали події останніх років, не враховували сучасних реалій та способів ведення війни. Основні положення перших трьох редакцій доктрини різко відрізнялися від реалій міжнародних відносин і ситуації навколо обороноздатності України. Постійна політична нестабільність України зумовлювала відповідне коливання та невизначеність напрямів власного розвитку. Із обранням кожного наступного президента змінювалася й воєнна доктрина, що добре видно, зокрема із намірами щодо зміни статусу (позаблоковості) та вступу до НАТО та Європейського Союзу.

За понад два десятиліття вітчизняні Збройні Сили були перетворені на аморфну, напівзабуту державну інституцію, яка зазвичай фінансувалася державою за остаточним принципом і яка перманентно перебувала в режимі «організаційно-штатної оптимізації», що передбачала виключно скорочення та роззброєння.

Анексія Російською Федерацією АР Крим та окупація деяких районів Донецької і Луганської областей засвідчили про серйозні прорахунки у підготовці до оборони усіх сфер системи державного управління, що, насамперед, пов'язані із концептуальними, які дають оцінку міжнародній ситуації навколо України, визначають потенційні небезпеки та вірогідного противника.

Сучасна російська агресія та воєнна загроза зі сходу є визначальними чинниками, які впливають на формування й реалізацію державної політики України у сфері національної безпеки та оборони, оборонне й безпекове планування, реформування і розвиток вітчизняних сил безпеки та оборони.

Список використаних джерел:

1. Бадрак В. Нова воєнна доктрина. Яку стратегію оборони реалізовуватиме Україна. 29 березня 2021. URL : https://lb.ua/news/2021/03/29/480990_nova_voenna_doktrina_yaku_strategiyu.html
2. Военный энциклопедический словарь. В 2 томах /редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев, В. М. Карев и др. М. : Большая Российская энциклопедия; РИПОЛ КЛАССИК, 2001. Том 1. 848 с.
3. Волович О. Третя Воєнна доктрина України. З перших уст. URL : <https://zpu.kr.ua/polityka/1154-tretia-voenna-doktryna-ukrainy>
4. Машовець К. Збройні Сили України: марш довжиною 25 років. *Народна армія*. <http://na.mil.gov.ua/41922-zbrojni-syly-ukrayiny-marsh-dovzhynoyu-25-rokiv>
5. Нова Воєнна доктрина вимагатиме повної сумісності Збройних Сил України зі стандартами НАТО *Народна армія*. URL : <http://na.mil.gov.ua/23221-nova-voenna-doktrina-vimagatime-povnoyi-sumisnosti-zbrojnih-sil-ukrayini-zi-standartami-nato>
6. Нова Воєнна доктрина України. Цілі, мета, засоби – здолати ворога, вберегти державу. *Віче*. 2015. №19. URL : <http://veche.kiev.ua/journal/4947/>
7. Погібко О. Воєнна доктрина України – нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 3(9). С. 17-24.
8. Про Воєнну доктрину України : Постанова Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 року № 3529-XII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3529-12>
9. Про Воєнну доктрину України : Указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/648/2004>
10. Романенко Ю., Климовский С. Первая гибридная. Когда Россия начала войну против Украины? *Хвиля*. URL : <http://hvylya.net/analytics/politics/pervaya-gibridnaya-kogda-rossiya-nachala-voynu-protiv-ukrainyi.html>
11. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.
12. Торба В. Воєнна доктрина і нові виклики *День*. 2015. 30 жовтня. URL : <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci-voenna-doktryna-i-novi-vyklyky>

УДК. 323.26+340.11:32+355.4

Г.Б. Вонсович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК КОМПОНЕНТ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙНИ

Розглянуто зміну підходів до розуміння й проведення нового типу політики війни; доведено, що інформаційні технології створили необхідні умови для ефективного використання інформаційно-психологічного впливу; доведено необхідність переосмислення інформаційно-психологічного складника в умовах «гібридної» війни.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційно-психологічні технології, меми, нелінійні політичні процеси, інформаційна політика, інформаційна безпека.

«Ми існуємо у новому світі і тому потребуємо іншого способу ставлення до предметної даності і до самих себе». Антоніо Менегетті.

Військово-політичні конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ ст. демонструють зміну підходів до розуміння та ведення нового типу війни. Новітні інформаційні технології: а) спричинили революційні зміни в комунікативному просторі; б) надали великі можливості для інформаційного обміну; в) створили умови для ефективного використання інформаційно-психологічного впливу. За словами А.Менегетті, «...створена нами велетенська інформаційна мережа вийшла з-під контролю, зробила нас свідками події планетарного характеру» [1, с.11]. Однак розвиваючись, неминуче призвела до результатів, які перевершують нашу здатність управляти та контролювати.

Інтернет створив умови для більш ефективного та якісного рівня інформаційного впливу «ментальних вірусів» (за Р. Бруді) та появи «матричної симуляції фіксації істини» (за Ж. Бодрійяром). І як наслідок змінилася філософія війни. Дослідник війни Мартін ван Кревельд переконує, що війна в класичному розумінні цілком перестане існувати вже в найближчому майбутньому, їй на зміну придуть конфлікти низької інтенсивності, із бойовими сутичками, терактами, масовими вбивствами мирних громадян і тотальною пропагандою, що стане одним з ефективних елементів контролю за населенням [2, с. 308-309]

Отже, актуальність проблематики та необхідність переосмислення інформаційно-психологічного складника в умовах «гібридної» війни обумовлюють важливість аналізу підходів до розуміння інформаційно-психологічних складників «гібридної» війни, їх особливостей у контексті російсько-української війни.

Аналізуючи ступінь наукової розробки дослідження проблеми, зауважимо, що нині бракує ґрунтовних праць, які розкривали б інформаційне та змістовне наповнення феномену «гібридної» війни. Обґрунтуванням «гібридної» війни займалися Франк ван Каппен, Д. Кілаллен, Д. Ласіка та ін. [3-5]. Серед українських дослідників проблеми варто виокремити студії В. Горбуліна, Є. Магди, Ю. Климчука, Г. Ситника, Г. Перепелиці, В. Смолянюка, І. Храбана, А. Слюсаренка, Л. Смоли, Г. Луцишиної, М. Требіна, С. Сірого та інших. Зауважимо, що нелінійним аналізом політичних процесів займаються провідні «мозкові центри» (RAND Corporation, Колумбійський та Мічиганський університети та ін.). Підґрунтям такого аналізу став постулат: навколишнє середовище є нелінійною складною системою, що перебуває у стані певних змін, які складно передбачити. Нелінійні процеси можуть мати широкий діапазон: від кліматичних і погодних змін, теорії катастроф до стратегії та тактики бойових дій або питань міжнародної безпеки.

На визнанні факту нелінійності законів, якими керуються суспільства, вбудовуються концептуальні засади нелінійної війни та визначаються її складники, а саме: глобальна боротьба ідей; стирання відмінностей між станом війни та миру; зростання ролі невоєнних способів для досягнення політичних і стратегічних цілей, які за своєю ефективністю переважають силу зброї; боротьба не тільки окремих держав, але й їх територіальних одиниць; формування союзників із місцевого населення; використання внутрішньої опозиції для послаблення противника; зростання масштабного застосування інформаційної війни та маніпулювання фінансовими можливостями.

Війну із застосуванням інформаційно-психологічного складника можна окреслити «війною смислів/сенсів». Мем як інформаційний вірус та артефакт нової інформаційної технології є інструментом комунікації індивідуального з колективним, загальнозрозумілим символом, який не тільки впливає на реальність, але й формує її. Це поняття зазначено у ряді наукових словників (зокрема в Оксфордському) і трактується як одна з форм передачі інформації. Варто погодитися з думкою науковців, що мемі включають такі характеристики: віртуальну тілесність, соціальну та культурну пов'язаність, цілеспрямоване створення і споживання [6].

Інтернет і соціальні мережі надали широкі можливості для поширення та розуміння у спрощеному й доступному вигляді (мемі) необхідної інформації. І в цьому контексті слід відзначити незначну кількість досліджень у галузі аналізу новітніх технологій інформаційно-психологічного впливу, зокрема застосування мемів і меметичної зброї в «гібридній» війні.

Новітні інформаційні технології є досить складним явищем, яке можна трактувати як суспільний процес людської взаємодії, спрямований на стабілізацію або зміну існуючого стану речей (чи досягнення певної мети) та передбачає результат цих дій. Власне на цьому варто наголосити, оскільки доволі часто їх трактують винятково як прийоми, інструменти, способи чи механізми взаємодії, звужуючи розуміння цього поняття.

Передумовою виникнення медіавірусів як явища стала комерціалізація всіх сфер громадського життя, медіапростору, поява Інтернет-спільнот як віртуальних соціумів та формування суспільства тотального споживання, що формує потребу т. зв. інформаційного мейнстріму. Інформаційне перенасичення та необхідність докладання зусиль для розуміння складних процесів посилюють потребу у спрощеному розумінні буття і цю потребу задовольняють меметичні віруси.

Глобальна мережа Інтернету та соціальні мережі надали медіавірусу широкі можливості та комунікаційні канали для поширення вірусних мемів на величезні аудиторії. І не тільки на безпосередньо аудиторію впливу, але й на інші спільноти.

Меметична зброя як інструмент у «гібридній» війні вже відіграла свою важливу роль. Меми: «укропи, колоради, кримнаш, ввічливі люди, ватники, майдану-ті, бандерлоги, свідоміти, кіборги» стали елементами ментальної зброї та вплинули на формування світоглядних позицій протидіючих сторін. У цьому контексті необхідно актуалізувати домінування аудіовізуальної інформації з посиленням емоційним складником, на кшталт: «ми побачили хлопчика розп'ятого», «Росія була уражена в самісіньке серце зрадою братської України», «ми братні народи, всі проблеми створює українська хунта», «Україна хотіла «схом'ячить» російський газ та Ростовську область», «Тарас Шевченко – син України, вихованець Росії», «Новоросія – нова демократична країна», «українська армія воює з «мирним російськомовним населенням: шахтарями та фермерами», «нам необхідна маленька переможна війна» тощо. Вважаємо, що основну частину мемів у російсько-українському протистоянні можна розподілити на три категорії: 1) російські меми і спрямовані на прихильників Росії; 2) Меми українські і спрямовані на прихильників України; 3) нейтральні або без чіткого окреслення сторони.

Російсько-українська війна загострила та розширила коло питань, пов'язаних зі специфікою ведення інформаційних воєн, пропагандистських кампаній та всього комплексу дій, спрямованих на досягнення військово-політичних цілей без широкого застосування військового чинника. Нові комунікаційні технології вже формують зміст процесу суспільної взаємодії та поширюються на все поле політичної влади, політичних процесів і державного управління, вони застосовуються як у легальних процесах застосування влади, так і в неконвенціональних, які передбачають застосування нелегітимних дій (маніпулювання громадською думкою, технологія залякування, тероризм, психологічні акції тощо). Аналіз трансформаційних процесів в умовах глобальних змін і розвитку інформаційного суспільства свідчить, що за явними ознаками розширення комунікаційної взаємодії та можливостей інформаційних технологій і відповідних наслідків цих процесів, лежать зміни в культурних засадах політичної системи: спільності цінностей, сукупності архетипів, стереотипів, міфів, символів і настанов суспільства.

Список використаних джерел :

1. Менегетти А. Онтология и меметика. / пер. с итал. Е. Ус. Москва, Психол. изд-во, 2002. 147 с .
2. Кревельд М. ван. Трансформация войны. Москва, ИРИСЭН, 2006.- 320 с.
3. Ван Каппен Ф. Интерв'ю на «Радіо Свобода». Радіо Свобода, / URL : <http://svoboda.org/content/article/25362031.html>;
4. Kilcullen D. Out of the Mountains: The Coming Age of the Urban Guerrilla. – Oxford University Press, 2013, p.384 / URL : http://www.amazon.com/Out-MountainsComing-UrbanGuerrilla/dp/0199737509#reader_0199737509
5. Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory: Monograph, USA, 2009. / URL: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663>.
6. Wilkins, John S. What's in a Meme? Reflections from the perspective of the history and philosophy of evolutionary biology. – Journal of Memetics, 1998. / URL : <http://jom-emit.cfpm.org>.

УДК 327(477:498)(043)

В.Г. Прохорова,

магістр спеціальності «Міжнародні відносини»,
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

РАЗВИТИЕ УКРАИНСКО-РУМЫНСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ИЗМЕНИВШЕЙСЯ ГЕОПОЛИТИКИ ЧЕРНОМОРСКОГО БАССЕЙНА

Статья посвящена исследованию межгосударственного сотрудничества в сфере безопасности с 2014 г. и до сегодняшнего дня. В статье анализируется реакция румынского государства на трансформацию системы безопасности Черноморского региона вследствие агрессивной политики РФ и позиция Бухареста в украинско-российском конфликте. Исследование показывает, что возникновение совместной угрозы привело к сближению Украины и Румынии, активизации двустороннего диалога, координации политики и расширения сотрудничества двух государств во многих важных сферах для обеспечения стабильности в регионе.

Ключевые слова: Украина, Румыния, Российская Федерация, безопасность, сотрудничество.

В этом году исполняется 7 лет со дня незаконной аннексии Крыма Российской Федерацией и начала войны на востоке Украины. Противоправные действия Кремля в Азовском и Черном морях нарушили сложившийся баланс сил

в регионе и заставили причерноморские страны пересмотреть собственные подходы к национальной безопасности с учетом текущего состояния региональной системы.

Агрессия против Украины и незаконная аннексия Автономной Республики Крым являются источником угроз международному порядку, ставящих под удар безопасность всех стран черноморского региона. «Прогрессивная милитаризация» полуострова Россией превратила Крым в вопрос «не только национальной безопасности Украины, но и безопасности на Черном море в целом, стоящий на первых местах повестки дня» [1].

За 7 лет после незаконной аннексии Крыма численность российских солдат на полуострове увеличилась в 2,5 раза (с 12,5 тыс. до 32,5 тыс. человек). Вместе с наращиванием военного присутствия значительно возросло и количество вооружений. На сегодня в Крыму представлен почти весь спектр бомбардировочной и истребительной авиации, средства противовоздушной обороны С-400 и противокорабельные ракетные комплексы «Бал» и «Бастион» [8]. У России на Крымском полуострове 195 танков, 410 боевых бронированных машин, 283 артиллерийских систем, 100 истребителей, 50 вертолетов, 68 кораблей. В то же время, Россия продолжает подготовку военной инфраструктуры полуострова для размещения ядерного оружия и его потенциальных носителей [12].

Активность России в Крыму, который находится в 30 километрах от румынской территории, порождает ощущение опасности у Бухареста и подталкивает его к пересмотру своей оборонной стратегии. Как отметил глава штаба ВМС Румынии вице-адмирал А. Мирс, милитаризация России Крыма представляет угрозу национальной безопасности Румынии и ведет к тому, что вся ее прибрежная линия находится в зоне досягаемости российских ракет [7]. Будучи де-факто прямым морским соседом России, Румыния не может справиться с этой угрозой самостоятельно. Именно поэтому Бухарест направляет свои усилия на усиление собственной безопасности и перезагрузку отношений с Киевом.

Ранее отношения между Украиной и Румынией характеризовались наличием широкого спектра спорных вопросов и политической напряженностью, которая усиливалась различными подходами сторон к вопросам защиты прав национальных меньшинств, двойного гражданства этнических румын, урегулирования судоходного транзита по реке Дунай и делимитации континентального шельфа в Черном море. Однако аннексия крымского полуострова Россией подтолкнула соседей к сближению против общего врага и пересмотру приоритетов межгосударственного взаимодействия.

Румыния решительно осуждает российскую агрессию против Украины, признает незаконность референдума и аннексии Крыма, открыто заявляет о непосредственной причастности Кремля к вооружению боевиков на востоке Украины [10]. Бухарест предоставляет Украине финансовую и материальную помощь для преодоления экономического кризиса и осуществления структурных

реформ. Также Румыния направила в зону конфликта легкое оружие и взяла на себя руководство трстовым фондом в рамках НАТО, который предоставляет Украине помощь в сфере кибербезопасности [11].

Румыния является одной из главных последователей санкционной политики Европейского Союза в отношении России и постоянно настаивает на продлении срока их действия [5].

Будучи одним из ключевых игроков в Черноморском бассейне, Румыния выступает в качестве координатора региональных усилий для противодействия попыткам Кремля дестабилизировать ситуацию на восточных границах ЕС и НАТО. Так, среди трех черноморских государств – членов Североатлантического Альянса именно Румыния наиболее активно настаивает на усилении позиций альянса в регионе. В порт Констанца регулярно заходят корабли стран Североатлантического альянса, там же проходят учения. Как отметила ведущая представитель Минобороны Румынии Симона Кожокару, для надежной безопасности на Черном море нужно «больше НАТО и больше США», подчеркнув, что «привлечение, присутствие, устойчивость» составляют основу румынской стратегии привлечения в Черном море [1].

Руководствуясь соображениями о необходимости обеспечения надлежащей обороны страны, Румыния увеличила оборонные расходы и количество военных учений, инициирует проекты, направленные на укрепление регулярного военного сотрудничества. [6; 3, с. 219].

Среди практических успехов двустороннего сотрудничества в сфере безопасности можно выделить первые в истории стран совместные военные учения «Riverine-2018» на участке Дуная от украинского Измаила в румынский порт Брэила. Для Украины совместные с Румынией учения – это возможность не только синхронизировать действия в дельте Дуная, но и в долгосрочной перспективе постепенно интегрироваться в НАТО, становясь пусть хоть и на учениях, но все же частью коллективной региональной безопасности [4]. Начиная с 2018 г. украинско-румынские учения проводятся на ежегодной основе.

«Огромным скачком» в межгосударственных отношениях считается и подписание 5 сентября 2020 г. соглашения о военно-техническом сотрудничестве Киева и Бухареста [2]. Межправительственное соглашение определяет правовую базу военно-технического взаимодействия между двумя странами и предусматривает сотрудничество по вопросам приобретения, поставки, ремонта и модернизации военной техники; продажу лицензий на производство вооружения и военной техники; проведение совместных научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ в военно-технической сфере; обмен информацией и опытом в этой области [9]. По словам экспертов, данное соглашение позволит углубить двусторонние отношения и расширить партнерство между Украиной и Румынией, направленное на укрепление безопасности в регионе Черного моря.

Не менее важным шагом в этом контексте стало решение украинской стороны пригласить Румынию присоединиться к созданию «Крымской платформы».

Тем не менее, в межгосударственных отношениях сохраняются вопросы, требующие внимания обеих сторон. В частности, несмотря на декларативные заявления украинской стороны о важности сотрудничества с Бухарестом в вопросах безопасности, в новой Стратегии национальной безопасности «Безопасность человека – безопасность государства», утверждённой в сентябре 2020 года, Румыния не включена в число государств, с которыми Украина стремится развивать тесное партнерство, хотя у этих двух стран общая граница протяженностью почти 700 км и общий враг в Черном море. В то же время, Румыния не спешила с реакцией на стягивание российских войск к восточной границе Украины. По словам румынских аналитиков, сейчас Румыния «ничего не говорит, не имеет представления о происходящем и, возможно, даже если бы и имела, продолжала бы молчать» [11]. «Не беспокоить, не ошибаться, не выделяться, но в то же время укреплять свои позиции» – основа румынской стратегии сегодня [13].

Таким образом, аннексия Российской Федерацией Крымского полуострова с последующим включением его в свой состав, а также начало косвенной военной агрессии на востоке Украины стали едва ли не самым серьезным вызовом устойчивому европейскому порядку и системе международной безопасности за последние полвека. В этом контексте сотрудничество между Украиной и Румынией в сфере безопасности является ключевым вопросом международного сотрудничества в регионе Черного моря. Сотрудничество в сфере безопасности остается приоритетным направлением в отношениях двух государств, однако ее эффективность зависит от политической воли сторон к конструктивному диалогу, особенно в отношении давних противоречий, которые могут и в дальнейшем играть роль сдерживающего барьера в установлении равноправных партнерских отношений и перехода на уровень стратегического партнерства.

Список использованных источников:

1. Драчук С. Геополитика в Черноморском бассейне: взгляды чиновников, дипломатов и военных [Электронный ресурс] / Сергей Драчук // Радио Свобода. 2020. Режим доступа к ресурсу: <https://ru.krymr.com/a/geopolitika-v-chernomorskom-bassejne-vzglyady-chinovnikov-diplomatov-i-voyennyh/30855864.html>.
2. Евчин Д. Черноморские уроки аннексии Крыма: какие выводы сделали Турция, Румыния, Болгария и Грузия? [Электронный ресурс] / Дмитрий Евчин. 2020. Режим доступа к ресурсу: <https://ru.krymr.com/a/kakie-vyvody-ot-annexii-kryma-sdelali-strany-regiona-chernogo-morya/30960316.html>.
3. Максименко І. В., Майстренко Ю. І. Південносхідний та західнобалканський напрямки зовнішньої політики України. Стратегічна культура та зовнішня політика України. Під ред. І. М. Коваля, О. І. Брусиловської, В. А. Дубовика. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2017. С. 204–226.

4. Рудомський Р. «Riverine-2018»: для чого Україна з Румунією «москітний флот» тренувала. [Електронний ресурс] / Р. Рудомський // Depo.ua. 2018. Режим доступу к ресурсу: <https://www.depo.ua/ukr/war/riverine-2018-dlya-chogo-ukrayina-z-rumuniyeyu-moskitniy-flot-trenuvala-20180907833717>.
5. Румунія підтримує санкції проти Росії до повного виконання Мінських угод – президент Йоханніс [Електронний ресурс] // Unian.ua. 2015. Режим доступу к ресурсу: <https://www.unian.ua/politics/1056431-rumuniya-pidtrimue-sanktsiji-proti-rosiji-do-povnogo-vikonannya-minskih-ugod-prezident-yohannis.html>.
6. Федик І. Георге Вісан: «Війна в Україні показала важливість належності Румунії до потужної системи колективної безпеки» [Електронний ресурс] / І. Федик // DefenseExpress. 2016. Режим доступу к ресурсу: <https://old.defence-ua.com/index.php/statti/1116-heorhe-visan-viyna-v-ukrayini-pokazala-vazhlyvist-nalezhnosti-rumuniyi-do-potuzhnoyi-systemy-kolektyvnoyi-bezpeky>.
7. Филипенко А. Трансформация Причерноморья. В кого превращается Румыния из «идеального врага» Украины [Електронний ресурс] / Артем Филипенко. 2017. Режим доступу к ресурсу: <https://www.dsnews.ua/world/transformatsiya-prichernomorya-2-rumyniya-iz-glavnogo-vraga--21082017220000>.
8. Число российских военных в Крыму выросло в 2,5 раза – украинская разведка [Електронний ресурс]. 2020. Режим доступу к ресурсу: <https://ru.krymka.com/a/news-krym-rossijskih-voennyh-v-25-raza-bolshe--ukrainskaja-razvedka/30466086.html>.
9. Acordul de cooperare în domeniul tehnico-militar între România și Ucraina, aprobat de Guvernul de la București (Соглашение о военно-техническом сотрудничестве между Румынией и Украиной, одобренное правительством Бухареста) [Електронний ресурс] // Umbrela Strategică. 2021. Режим доступу к ресурсу: <https://umbrela-strategica.ro/acordul-de-cooperare-in-domeniul-tehnico-militar-intre-romania-si-ucraina-aprobat-de-guvernul-de-la-bucuresti/> (на румынском языке).
10. Chifu I. Relațiile româno-ucrainene în epoca nevoii Parteneriatului Strategic (Румынско-украинские отношения в эпоху необходимости стратегического партнерства) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://revistapolis.ro/relatiile-romano-ucrainene-in-epoca-nevoii-parteneriatului-strategic/> (на румынском языке).
11. Fati S. Ce cărți joacă România în conflictul proiectat de Rusia la Marea Neagră (Какими картами играет Румыния в спроецированном Россией конфликте на Черном море) [Електронний ресурс] / Sabina Fati. – 2021. – Режим доступу к ресурсу: <https://www.dw.com/ro/ce-c%C4%83r%C8%9Bi-joac%C4%83-rom%C3%A2nia-%C3%AEn-conflictul-proiectat-de-rusia-la-marea-neagr%C4%83/a-57196728>.

12. Mihăilescu R. INTERVIU Paun Rohovei, Însărcinatul cu afaceri al Ucrainei: Rusia a pregătit infrastructura militară din Crimeea pentru desfășurarea armelor nucleare / Obiectivul Moscovei – transformarea Crimeii într-un «portavion de nescufundat» | ИНТЕРВЬЮ Паун Роговей, Временный поверенный в делах Украины: Россия готовит военную инфраструктуру Крыма для размещения ядерного оружия / цель Москвы – превратить Крым в «тонущий авианосец» [Електронний ресурс] / R. Mihăilescu // HotNews.ro. 2021. Режим доступа к ресурсу: <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24639877-interviu-paun-rohovei-insarcinatul-afaceri-ucrainei-rusia-pregatit-infrastructura-militara-din-crimeea-pentru-desfasurarea-armelor-nucleare-obiectivul-moscovei-transformarea-crimeii-intr-portavion-nes.html> (на румынском языке)
13. Ștefănescu C. Criza ruso-ucraineană: diplomația defazată a Bucureștilor (Российско-украинский кризис: несвоевременная дипломатия Бухареста) [Електронний ресурс] / Cristian Ștefănescu. 2021. Режим доступа к ресурсу: <https://www.dw.com/ro/criza-ruso-ucrainean%C4%83-diploma%C8%99Bia-defazat%C4%83-a-bucure%C8%99tilor/a-57304208> (на румынском языке).

УДК: 10.1. 34

В.В. Ганаба,

курсантка 431 групи факультету забезпечення та оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПРИРОДА ВІЙНИ: ІНФОРМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Мистецтво ведення війни включає не лише оперативно-службову діяльність й психологічну готовність, а й уміння та здатність перемагати ворога ідеологічно. Війна це завжди зв'язок військових й суспільних цілей, зв'язок стратегічно-тактичних та ідеологічних засобів її ведення, зв'язок матеріальних, духовних, людських наслідків ведення війни. Війна – складним соціокультурним феноменом, який супроводжує людство у продовж століть й зазнає постійної видозміни своєї природи та суті. Інформаційна війна є не винаходом сучасності. Радше мова може йти про тотальне використання засобів та методів інформаційного протистояння у сучасних військових конфліктах.

Ключові слова: інформаційна війна, ідеологія, політика, суспільні цілі.

Низка науково-технічних відкриттів суттєво змінили обличчя сучасного світу, вплинувши на усі сфери соціального життя й зачепивши екзистенційні

основи людського буття. В основі цих змін є інформаційний ресурс. Очевидно, що інформація була присутньою у попередніх епохах людського життя й супроводжувала людину з витоків її цивілізованого життя. Однак, лише в умовах сучасності вона набула визначального фактору усіх змін. Не винятком у цих змінах є військові протистояння.

Мистецтво ведення війни включає не лише знання військових стратегій планування та тактичних прийомів їх реалізації, а й психологічну готовність, уміння ідеологічно й морально перемагати ворога тощо. Ілюстрацією цих думок можуть слугувати міркування знаного прусського генерала та теоретика війни Карла фон Клаузевіца. Він розглядає війну як складний суспільно-політичний феномен. У книзі «Про війну» він розглядає війну як акт насильства, який має на меті змусити противника виконати свою волю. У цьому прагненні до перемоги значимим є не лише фізичне насилля й збройне протистояння, а й моральне та психологічне домінування. В своїй основі така боротьба є виразом ворожих почуттів, які знаходять вираз у ворожих намірах, почутті ненависті тощо [1]. Воєнна діяльність ніколи не буває спрямована тільки проти матерії, а завжди ще й проти моральних сил, які підносять дух цієї матерії; відокремити їх одне від одного неможливо. Кожен судить про свого противника на підставі чуток про його таланти, його вік та його досвідченість і цим керується у своїй діяльності. Кожен ретельно зважає на дух і настрої своїх та ворожих військ. Ці почуття уособлюють моральні переживання та є наслідком впливу соціальних ідей, думок, вражень тощо. Йдеться про важливість інформаційного ресурсу у реалізації військового протистояння.

У публікаціях дослідників присвячених проблематиці природи та особливостям сучасних військових конфліктів все частіше зустрічається поняття «інформаційна війна». Загалом, це поняття трактується як сукупність спеціальних методів й засобів спрямована на послаблення моральних та матеріальних сил супротивника та посилення власних, порушення обміну інформації противника. Інформацію почали використовувати як засіб маніпулювання громадською думкою та спосіб деморалізації суспільства. Варто зауважити, що інформаційна війна є тотальним явищем, де неможливо визначити його початок та закінчення. Вперше у науковому обігу термін «інформаційна війна» використано китайським дослідником Шень Вейгуаном у 1985 році.

Слід наголосити, що інформаційна війна є не винаходом сучасності. Радше мова може йти про тотальне використання засобів та методів інформаційного протистояння у сучасних військових конфліктах. Минулі історичні епохи мають низку фактів використання інформації як засобу ідеологічного протистояння та ефективної боротьби з противником. Так, одним із перших, хто використав інформаційний ресурс у збройному протистоянні був відомий китайський військовий теоретик Сун-Цзи. У VI-VII ст. до н.е. він запропонував використовувати інформаційні заходи як альтернативу бойовим діям. Здобути сотню перемог

у боях, на його думку, це – не вершина мистецтва. «Підкорити суперника без бою – ось вінець мистецтва» [2, с.40].

Таким чином, війна є справжнє знаряддя політики, продовженням політичних відносин, здійсненим іншими способами. Політична мета війни є первинним мотивом й водночас, істотним фактором. Загалом військові конфлікти мають суспільно-політичний характер. Інформаційний ресурс є важливим знаряддям вирішення військових конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Клаузевиц К. О войне. Київ. Фоліо, 2020. 640с.
2. Сун-Цзы, У-Цзы Трактат о военном искусстве. Москва. АСТ, 2002. 558с.

УДК 327(470+571):341.32

В. Гук,

студент 1 курсу магістратури спеціальності «Політологія»
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

«ЖЕРТВИ» ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІГОР РОСІЇ: ХТО НАСТУПНИЙ?

Якщо проаналізувати будь-який конфлікт у сучасному світі, то можна дійти висновку, що жоден з них не виник просто так. За кожним напруженням стосунків завжди стоять роки амбіцій та образ. Не є винятком і соціально-політичні, військові конфлікти в країнах колишнього Радянського Союзу, ключову роль в яких майже завжди вігравала Російська Федерація. Боротьба Росії за повернення свого впливу над державами колишнього «радянського табору» була, є і буде. У цій, як зазначає чимало дослідників, «гібридній війні» було застосовано багато різних тактик, які в основному відбувалися не публічно. Проте в особливо критичні моменти Кремль починав використовувати свої особливі методи, такі як тиск і шантаж.

Ключові слова: жертви, конфлікти, війна, тиск, держава.

На сьогоднішній день є чимало конфліктів на теренах країн колишнього СРСР. Найяскравішими та найбільш потужними серед яких виділяються: конфлікт між Молдовою та Придністров'ям, Грузією та Південною Абхазією і Осетією, Вірменією і Азербайджаном за Нагірний Карабах та звичайно російсько-українська війна, яка триває вже сьомий рік.

Молдова стала однією з перших країн, яка відчула на собі перевірені методи Кремля. Спочатку Росія пропонувала підписати союзний договір, а після відмови пообіцяла Молдові серйозні проблеми, які згодом призвели до утворення самопроголошеної Придністровської Молдавської республіки.

З одного боку Росія заявляє про підтримку суверенітету й територіальної цілісності Молдови, а з іншого боку надає постійну підтримку, включаючи фінансову для Придністров'я. Все це є свідченням того факту, що Москва зацікавлена у збереженні «замороженого» конфлікту.

Неодноразово обговорювалися різноманітні варіанти остаточного врегулювання цього конфлікту, зокрема через надання особливого статусу регіону в складі єдиної Молдови, проте придністровська сторона продовжує наполягати на наданні незалежності з подальшим входженням до складу Росії.

Саме існування Придністровської самопроголошеної республіки залежить безпосередньо від владної верхівки Кремля, адже, як зазначив сам спікер парламенту невизнаної республіки М. Бурла, Росія щорічно вкладає у Придністров'я близько одного мільярда доларів. Він підкреслив, що «ВВП Придністров'я складає 1,1 млрд. доларів. Тобто Росія дає нам іще один валовий внутрішній продукт. Фактично ми живемо за рахунок власних засобів лише наполовину. Іншу половину ми отримуємо від РФ» [2].

Як показує аналіз подій основною перешкодою вирішенню придністровського питання є небажання владної верхівки Москви втратити один із дієвих важелів впливу не лише на Молдову, а й на Україну. Саме тому Придністров'я залишається партнером Росії, а частина її військових перебуває на цій території.

Грузія стала ще однією «жертвою» російських геополітичних амбіцій. Росія готувалася до війни проти Грузії ще задовго до її початку. В 90-х рр. Москва активно сприяла сепаратистам з Абхазії та Південної Осетії фінансовими вливаннями та зброєю. Виступів в Батумі та Цхінвали не було б якби такі кроки не підтримувала сама Росія.

Після окупації у 2008 році частини Грузії російськими військовими формуваннями та етнічних чисток грузинських територій навколо Південної Осетії за участі міжнародних посередників було досягнуто домовленості про припинення вогню. Ця війна, яка тривала лише декілька днів, стала першою на пострадянському просторі, де Росія відкрито напала на сусідню країну [4].

Включення російських військ у бойові дії на території іншої суверенної держави перетворило грузино-осетинський конфлікт в очах міжнародної спільноти на грузино-російський, через що Москва втратила шанс претендувати на роль миротворця у цьому конфлікті. Захопившись військовими успіхами, які викликали значну підтримку серед суспільства, російські військові погналися за грузинськими військами, які відступали в напрямку Тбілісі, як може здатися, без жодних роздумів про міжнародні наслідки цього [3, с. 23].

Майбутні події покажуть, що військовий конфлікт між Росією та Грузією матиме важливі наслідки на теренах пострадянського просторі, адже Москва чітко продемонструвала своє прагнення зайняти стійку позицію у цьому регіоні та обмежити західний вплив у політичній, економічній сферах та сфері безпеки. Росія показала всім, що вона може впливати на ситуацію в країнах СНД, які зі свого боку навряд чи можуть розраховувати на серйозну підтримку з боку західних партнерів.

Ще одним невирішеним конфліктом на теренах колишнього Радянського Союзу є нагірно-карабаська проблема, ескалація якої відбувається між Вірменією та Азербайджаном. Чимало дослідників вважають, що саме Москва тримає в своїх руках ключ для вирішення вірменсько-азербайджанської проблеми. Росія має практично всі можливості, щоб покласти край цьому затяжному територіальному конфлікту, проте в черговий раз вичікує моменту, коли на Південному Кавказі створиться політично вигідна ситуація для її геополітичних та стратегічних інтересів, що і сталося в 2020 році.

Кремль від самого початку займався конфліктом. Росія вела переговори з Туреччиною, контактувала з Азербайджаном і неформально надавала військову підтримку Єревану. А уклали мирні угоди саме тоді, коли азербайджанська армія за підтримки Туреччини виконала завдання для контролю значних територій. Таким чином Росія виграла в черговий раз від конфлікту на території держав колишнього СРСР, контролюючи ситуацію на Південному Кавказі як миротворець.

Проте якщо проаналізувати всі вищезазначені конфлікти, то їхні масштаби все одно значно менші, ніж ті, які здійснила Росія проти України. Протягом першого року неоголошеної війни наша держава втратила Крим і значні території Донецької та Луганської областей. Лише ціною величезних втрат Україні вдалося зупинити просування зони російської окупації. Українська держава вже сьомий рік поспіль живе в умовах т.зв. «гібридної війни», суть якої полягає у використанні агресором і його наймитами (місцевими колаборантами, проросійськими терористами і зарубіжними найманцями) не лише зброї, а й геополітичних, політичних, дипломатичних, економічних та ідеологічних важелів впливу на Україну [1, с. 137].

Попри низку запропонованих міжнародними акторами способів врегулювання так званих «заморожених конфліктів», практично жоден з них не був реалізований, тому що влада самопроголошених республік постійно відчувала всебічну підтримку Москви, яка не лише прагне стати єдиним гарантом миру і безпеки на теренах колишнього Радянського союзу, але й своїми практичними діями робить неможливою обрання більшості держав прозахідного напрямку власного розвитку. Це відбувається не так через євроінтеграційні прагнення України, Молдови чи Грузії, а через непереборне бажання Кремля реалізувати проект створення Євразійського союзу як протидії ЄС.

Хто ж стане наступною «жертвою» Кремля? Відповідь на це запитання може бути наступною: будь-яка держава колишнього Радянського Союзу, яка вирішить змінити власний вектор розвитку в сторону Заходу. Зокрема таким нещодавнім дзвіночком стали заворушення демократичних сил в Білорусії, які намагаються не перший раз знищити авторитарний режим О. Лукашенка. А втрата впливу путінського режиму на цю державу аж ніяк не входить в плани геополітичної гри Російської Федерації.

Список використаних джерел:

1. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. К.: «МП Леся», 2017. 332 с.
2. Дюбю Д., Гобер С. Геополітичний заручник. URL:<http://tyzhden.ua/World/95133>.
3. Киридон А.М. Причини російсько-грузинського конфлікту: глобальний вимір. *Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Історичні науки*. 2008. № 7. С. 21-26.
4. Сатпаєв М. День в історії: російсько-грузинська війна 2008 року 07.08.2019. Український інтерес. URL: <https://uain.press/blogs/den-v-istoriyi-rosijsko-gruzynska-vijna-2008-roku-1069167>.

УДК 327.88

Ю.Г. Шевченко, студент магістратури
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

СПІВПРАЦЯ НАТО З КРАЇНАМИ-ПАРТНЕРАМИ В ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ЗАГРОЗИ В ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті розглядається динаміка відносин НАТО та країн, що мають вихід до Чорного моря, зокрема у вимірі протидії впливу Російської Федерації щодо дестабілізації ситуації в Чорноморському регіоні. Особливу увагу зосереджено на відносинах Альянсу з Україною. Зазначено основні проблеми співпраці та можливі шляхи посилення уваги НАТО до південно-східного напрямку своєї діяльності.

Ключові слова: НАТО, Чорноморський регіон, регіональна безпека, регіональна співпраця.

Чорноморський регіон – перетин численних суперечностей. Він представлений протистоянням впливових держав, таких як Російська Федерація та Туреччина, які прагнуть встановити лідуючі позиції в регіоні; декількома

замороженими (але вибухонебезпечними) конфліктами; вихід до моря мають держави-члени НАТО та партнери Альянсу, а також тут сконцентровані розбіжні інтереси в сфері енергетичної інфраструктури. Після анексії Криму Росією в 2014 році та захоплення українських морських кораблів у Керченській протоці в 2018 році співвідношення сил в регіоні було суттєво зміщено, таким чином, підтримуючи уявлення про те, що Чорне море справді є одним з регіонів, до яких Альянс має ставитися з особливою увагою.

У 2004 р., з приєднанням Румунії та Болгарії, НАТО стала повноправним актором Чорного моря, крім Туреччини, яка присутня там ще з 1952 р. Однак усі три суб'єкти дотримуються різної регіональної політики. Румунія є палким захисником посиленої військової присутності Альянсу [1]. Вона виділяє 2% річного ВВП на оборону, витрачає більше 20% від суми на сучасні системи озброєння та бере участь у численних місіях та операціях разом із союзниками по НАТО [2]. З іншого боку, уряд Болгарії декілька разів спокушався стати центром транспортування російського газу до Центральної Європи.

Туреччина завжди була впливовим актором не лише в Чорноморському регіоні, а й на Близькому Сході та в Середземному морі. Вигідне географічне положення на перехресті двох континентів і двох морів дозволяє їй грати особливу роль. Однак, прагнучи забезпечити свої національні інтереси, вона нерідко займала ризикову позицію балансування між Росією, США та НАТО. Слід зазначити, що, незважаючи на відсутність значної активності Туреччини в Чорноморському регіоні протягом останнього десятиліття (у порівнянні з 1990-ми та 2000-ми роками), у найближчому майбутньому може виникнути новий політичний та безпековий ландшафт. У цьому контексті важливо згадати Конвенцію Монтре – важель впливу на Чорне море, яким Туреччина користується з 1936 року. Конвенція регулює морський прохід через Турецькі протоки, обмежуючи кількість іноземних суден, які можуть пропливати через Чорне море через протоки, та встановлює як довго ці судна можуть залишатися там [3]. Це неодноразово створювало обмеження для посиленої присутності НАТО в морі. Однак, крім Босфору, Анкара заявила про будівництво «Стамбульського каналу», який не обмежений положеннями Конвенції Монтре.

Щодо агресії Росії проти України, Туреччина не визнала незаконну анексію півострова Крим. Через історичні зв'язки з кримськими татарами, Анкара засудила порушення прав людини, що відбуваються в Криму. Однак не можна заперечувати, що турецькі лідери були досить обережними, щоб не висловлювати надзвичайно жорстких звинувачень у російських діях. Не дивлячись на це, керівництво Туреччини неодноразово заявляло на найвищому рівні, що вона є одним із стратегічних партнерів України. Обидві країни наразі активно співпрацюють у галузі оборони та безпеки.

Україна та Грузія – дві західноорієнтовані держави у своїх зовнішньополітичних прагненнях, обидві прагнуть приєднатися до Альянсу і вже активно

сприяли операціям під проводом НАТО та отримали статус Партнерів з розширеними можливостями. Обидва зазнали наслідків напористості Росії щодо розширення свого впливу в регіоні та дестабілізації внутрішньої ситуації всередині сусідніх держав. Незважаючи на те, що Чорне море розглядалося як так звана «сліпа пляма» у стратегії Східного флангу НАТО, ситуація почала змінюватися в останні роки, тоді як готовність Грузії та України до розширення співпраці з НАТО ще більше посилилася.

Відносини між НАТО та Україною починаються напочатку 1990-х. Після початку російсько-українського конфлікту співпраця активізувалася в широкому діапазоні критичних проблем, включаючи операції з підтримання миру, реформу сектору оборони та безпеки, військову співпрацю та поліпшення обороноздатності, цивільну готовність і т.д. [4]. У 2017 році Верховна Рада України прийняла на законодавчому рівні, що вступ України до НАТО є стратегічною метою зовнішньої політики та політики безпеки країни.

Незважаючи на те, що НАТО вже має три держави-члени і двох кандидатів, представлених у Чорному морі, цілком очевидно, що стратегія Альянсу в регіоні все ще перебуває в процесі концептуального формулювання. Однак необхідність посилення присутності НАТО вже була визнана в Брюсселі, членами Східноєвропейського Альянсу, а також Україною та Грузією, таким чином, були зроблені практичні кроки. Після варшавського саміту 2016 року держави-члени НАТО погодилися ініціювати програму Tailored Forward Presence (з англ. – *Адаптована передова присутність*) для Чорноморського регіону за тим самим принципом, що і Enhanced Forward Presence (з англ. – *Посилена передова присутність*) для країн Балтії – Латвії, Литви, Естонії та Польщі. Україна та НАТО домовилися про проведення спільних навчань в Одесі під назвою «Непорушна стійкість / Coherent Resilience – 2020» [5]. У квітні 2020 року міністри закордонних справ НАТО домовилися провести більше навчань на Чорному морі з Україною та Грузією, а також активізувати співпрацю у протидії гібридній війні, що є ознакою готовності вжити заходів в умовах розширення присутності російського флоту в регіоні [6]. Беручи до уваги, що ініціатива Туреччини BLACKSEAFOR та Чорноморська гармонія були майже паралізовані після подій 2014 року, пошук альтернатив і посилення співпраці з НАТО та його країнами-членами є найбільш обґрунтованою й перспективною стратегією для України.

Чорноморський регіон є серйозним викликом безпеці для Альянсу. Однак очевидно, що на цьому етапі необхідний більш активний підхід, щоб дати впевнену відповідь на напористість Російської Федерації. Постійної морської присутності Альянсу буде важко досягти через обмеження, накладені Конвенцією Монтре. Однак концептуально затверджений намір щодо збільшення присутності НАТО в Чорному морі може бути першим кроком, що демонструє рішучішу відданість Альянсу захисту миру та стабільності в регіоні. Більше того, збільшення кількості повітряних операцій, проведених НАТО над міжнародними

водами Чорного моря, може бути додатковим способом продемонструвати дотримання спільної стратегії. Участь нечорноморських членів зробить цей підхід ще сильнішим.

Співпраця у формі спільних навчань та навчальних програм із країнами-партнерами в Чорноморському регіоні також повинна посилитися. Двосторонні відносини між Україною та Румунією мають перспективний потенціал, оскільки в останні роки обидві держави досить активно поглиблюють своє військово-політичне співробітництво.

Загалом, посилення східного флангу НАТО потребує вироблення комплексного підходу в регіонах Чорного моря та Балтійського моря проти спільної загрози. Асиметрія НАТО на його східному фланзі є однією з найбільших вразливих місць політики Альянсу. Спочатку обидва регіони були однаково чутливі до можливості російської агресії через географічні причини та наявність російського флоту в обох морях. Водночас в обох регіонах НАТО має партнерів (не членів), готових співпрацювати: Україну та Грузію в Чорному морі; Швецію та Фінляндію в Балтійському морі. Зі збільшенням інтересу до Ініціативи трьох морів співпраця між двома регіонами буде ще більше активізуватися.

Однак, беручи до уваги триваючий шестирічний конфлікт між Україною та Росією, безпрецедентну незаконну анексію Криму, а також керченський інцидент 2018 року, Чорноморський регіон все ще знаходиться в центрі уваги і йому потрібно приділити такий же рівень уваги як і регіону Балтійського моря, де Альянс успішно реалізував свою стратегію протягом останнього десятиліття. Для того, щоб гарантувати послідовну та чітко роз'яшену стратегію, необхідний комплексний єдиний підхід до обох регіонів.

Загалом Чорне море вже визнано стратегічно важливою зоною, в якій перетинаються інтереси різних суб'єктів. Співпраця НАТО з країнами-партнерами, а також більш уніфікований підхід серед членів Альянсу є ключовим фактором перетворення його в зону миру, стабільності та процвітання.

Список використаних джерел:

1. Socor V. Romania Sees Need to Overhaul Its Policy Toward Moldova (Part One), The Jamestown Foundation, 10 July 2019. URL: <https://jamestown.org/program/romania-sees-need-to-overhaul-its-policy-toward-moldova-part-one/>
2. Bulgaria prepares to transport Russian gas to central Europe, Reuters, 30 November 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/bulgaria-gas-russia-idUSL8N1Y34QS>
3. Ellehuus R. Turkey and NATO: A Relationship Worth Saving, CSIS, 2 December 2019. URL: <https://www.csis.org/analysis/turkey-and-nato-relationship-worth-saving>
4. Relations with Ukraine, NATO, 12 June 2020, URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm

5. Ukraine and NATO agree on joint exercises in Odesa, Service of the Deputy Prime Minister of Ukraine, 15 January 2020, URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/spilni-navchannya-ukrayini-i-nato-v-odesi-kuleba-i-kadenbah-pidpisali-dokument>
6. NATO Allied ships patrol in the Black Sea, NATO, 18 June 2020, URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176708.htm

УДК 327.88:341.32

Я. Пінкас,

аспірантка кафедри політології та філософії
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Інформація сьогодні є потужною силою в руках влади. Але сама по собі вона є лише сировиною. Саме тому уряди держав, особливо тоталітарних і авторитарних, прагнуть контролювати ЗМІ з метою впливу на свідомість та дії людей.

Ключові слова: війна, зброя, інформація, контроль, держава.

Зважаючи на роль інформації у сучасному світі, М. Маклюєн зазначав, що «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації». Він вважав засоби комунікації новим ресурсом держави та доводив, що сучасні війни відбуваються в інформаційному просторі [10, с. 67].

Гібридна війна – це суміш класичного ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань [8, с. 125]. Держава, яка веде гібридну війну, здійснює операції за допомогою недержавних виконавців – приватних військових компаній, груп місцевого населення, організацій, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Особливістю її є також потужна інформаційна складова, яку за правом можна вважати інформаційною війною.

Інформаційна війна – вплив на цивільне населення та військовослужбовців іншої держави шляхом поширення інформації [5]. Об'єктом у ній є масова та індивідуальна свідомість, а мета полягає у послабленні моральних і матеріальних сил противника та посиленні власних позицій.

Інформація є важливою складовою сучасної гібридної війни. Відповідно до доктрини, розробленої начальником Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації В. Герасимовим, значно зросла роль невійськових способів в досягненні політичних і стратегічних цілей, які в ряді випадків за своєю

ефективністю значно перевершили силу зброї. У своїй доповіді він зазначає, що «акцент використовуваних методів протиборства зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення. Все це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, в тому числі реалізацію заходів інформаційного протиборства та діями сил спеціальних операцій» [4].

Основною формою інформаційного протистояння є інформаційна зброя, під якою розуміють способи донесення інформації, завдяки чому переосмислюються думки та змінюється сприйняття певної ситуації, що у свою чергу призводить до переоцінки мотивації і, як наслідок – втрати бажання воювати чи протистояти.

Для інформаційної зброї характерними є такі ознаки, як скритність, масштабність та універсальність [11, с. 10]. Скритність надає можливість досягати мети без видимої підготовки й оголошення війни. Масштабність полягає у можливості діяти, не зважаючи на національні кордони А під універсальністю варто розуміти можливість впливати на військові та цивільні структури держави.

За своєю якістю інформаційна зброя поділяється на: концептуально-методологічну, хронологічну та фактологічну [7]. Концептуально-методологічна зброя використовує світоглядну інформацію на базі якої частково формуються окремі елементи світосприйняття та ціннісні орієнтири людини.

Хронологічною зброєю є інформація про послідовність фактів, що вкладені у глобальній історичний процес. Фактологічною інформаційною зброєю є інформація, яка побудована на релігійних, ідеологічних та технологічних інтерпретаціях.

Залежно від носія інформаційної зброї здійснюється класифікація їх на прямі (живі людини) та опосередковані (знакові). До прямих носіїв належать представники влади, експерти та маси. До знакових – графічні зображення (малюнки, плакати, картини); звуко-, кіно- та відеоматеріали; електронна інформація; друковані видання, рукописні матеріали [2].

За об'єктами впливу інформаційну зброю можна поділити на:

- інформаційно-технічну зброю, що впливає на інформаційні ресурси та інфраструктуру збройних сил держави в цілому з технічного боку;
- інформаційно-психологічну зброю, що впливає на морально-психологічний стан людини, груп населення або суспільства в цілому [6, с. 159].

Класифікувати інформаційну зброю також можна за метою застосування, механізмами реалізації впливу, характером впливу на інформацію та інформаційні процеси, масштабом вирішуваних завдань, терміном дії тощо.

Інформаційна зброя використовується при проведенні інформаційно-психологічних операцій та заходів, які мають за мету:

- викривлення одержуваної керівництвом конкурента інформації та нав'язування йому неправдивої й беззмістовної інформації, що позбавляє його можливості правильно сприймати події та приймати рішення;

- психологічну обробку соціальних груп (населення в цілому);
- ідеологічні диверсії та дезінформацію;
- підтримання сприятливої громадської думки;
- організацію масових демонстрацій під помилковими гаслами;
- пропаганду і поширення неправдивих чуток [3, с. 142].

В умовах застосування інформаційної зброї, можна використовувати наступний алгоритм:

- визначення базових елементів інформаційного простору супротивника;
- визначення індивідуальних особливостей і потенційних можливостей базових елементів;
- моделювання різних варіантів поведінки базових елементів при різних вхідних впливах;
- вибір найбільш вірогідного сценарію поведінки базових елементів;
- підготовка середовища (громадської думки), в якому функціонують базові елементи;
- реалізація алгоритму [12, с. 12].

Сьогодні існує значна кількість різноманітних алгоритмів і способів ведення операцій з використанням інформаційної зброї. Враховуючи реалії інформаційного суспільства, створюються й нові програми з ведення оборонної політики. Наприклад, у «Об'єднаній доктрині інформаційних операцій» США [1], ухваленій в 1998 році, інформаційна війна визначається як комплексний вплив на систему державного та військового управління.

Відповідно до розробленої в 2013 році нової зовнішньополітичної доктрини Російської Федерації, військові дії зміщуються в інформаційний та космічний простори, а акцент використовуваних методів протидії – у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення [4].

В Україні в 2017 році указом президента було ухвалено введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [9]. Вона визначає національні інтереси в інформаційній сфері, загрози їх реалізації, напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері.

Аналіз існуючих алгоритмів дає можливість зрозуміти, яким чином застосовується інформаційна зброя при веденні гібридної війни. Так, наприклад, можна у загальному описати роботу ЗМІ на Донбасі та в Автономній республіці Крим:

- створити єдиний інформаційний простір, де є спільна історія, спільні герої й вороги, спільна культура та однакові цінності. Мета – стерти ідентичність іншого народу;
- виносити на обговорення в суспільстві позицію противника через велику мережу різних засобів комунікації, не акцентуючи при цьому увагу на альтернативних думках, або ж, у крайньому разі, емоційно і без аргументації їх

критикувати. Метою є створення на базі спільного інформаційного простору нової реальності, на кшталт ідеї «руського миру», таким чином перезавантажуючи суспільну свідомість;

- позбавити можливості аналізу позиції протилежної сторони, не обговорювати й не публікувати незалежні аналітичні дослідження, максимально маніпулятивно та емоційно подавати інформацію не вигідну для об'єкта впливу. Метою є гальмування думок та оцінок;

- відволікати суспільство, зосереджуючи увагу на внутрішніх проблемах. Акценти бажано робити на природних і техногенних катаклізмах, корупційних скандалах і т. п. Мета полягає у переключенні уваги та дискредитації іміджу інститутів влади в очах громадян.

- пропагувати ідею, що люди, суспільство «хороші», а державні структури «погані», що вороги не зовні, а в середині. Метою є вплив на самоідентифікацію індивіда.

- створити в суспільстві стан пасивності й аполітичності, яке буде залежним від інформаційного впливу супротивника.

Отже, інформаційна зброя цілком може стати альтернативою зброї традиційної. Вона спрямована на придушення почуття ідентичності й значимості, деморалізацію та дезорієнтацію. Її метою є спричинення тимчасових або постійних змін в структурі особистості чи суспільства, спонукати до невмотивованої агресії чи антисоціальних дій, спрямованих у потрібне суб'єкту впливу русло.

Список використаних джерел:

1. Information Operations. Joint Publication 3-13. URL : https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_13.pdf
2. Випуск №4 «Likbez. Інформація як зброя». Класифікація інформаційної зброї. URL: <https://strategic.com.ua/vipusk-4-likbez-informatsiya-yak-zbroya-klasifikatsiya-informatsijnoyi-zbroyi/>
3. Воробйова І. В. Інформаційно-психологічна зброя як самостійний захід ведення інформаційно-психологічної війни. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 1. С. 141-144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/soivt_2010_1_32
4. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. URL : <https://vpk-news.ru/articles/14632>
5. Джолос О. Інформаційна складова гібридної війни – погляд з Донбасу. URL : <https://novosti.dn.ua/article/4889-informaciyna-skladova-gibrydnoi-viyny-poglyad-z-donbasu>
6. Жарков Я.М., Компанцева Л.Ф., Остроухов В.В. Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Скулиш Є.Д. Історія інформаційно-психологічного протидіючого :

- підруч. / за заг. ред. Є.Д.Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с. URL : https://mil.univ.kiev.ua/files/8_367228400.pdf
7. Зозуля О.С. Інформаційна зброя як геополітичний чинник та інструмент силової політики. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/12.pdf>
 8. Міхеев Ю.І. Чернявський Г.П., Турченко Ю.В., Пінчук О.І. Дефініції поняття «гібридна війна» *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. Вип. 51. С. 124-130. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2016_51_18
 9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» : Указ президента України №47/2017 URL : <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>
 10. Феськов І.В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58 С. 66-75 URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8876/Feskov%20APP_58-8.pdf?sequence=1
 11. Хорошко В., Козел Т., Ярошенко О. Особливості застосування сучасної інформаційної зброї. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. Вип. 1 (29). С. 9-14. URL : http://old.pnzzi.kpi.ua/29/29_p9.pdf 9- 14
 12. Хорошко В., Хохлачова Ю., Прокоф'єв М. Концепція застосування інформаційних впливів та протидія інформаційній зброї. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2016. Вип. 1 (31). С. 9-23. URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25490/1/31_p9.pdf

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. ТРАНСГРЕСИВНА ПРИРОДА СУСПІЛЬСТВА ПОСТМОДЕРНУ

<i>Вонсович Сергій</i> . Транзит у контексті постмодерну: теоретичні підходи	3
<i>Ганаба Світлана</i> . Культура діалогу як проектна рамка розвитку процесів соціальної інтеграції та злагоди.....	7
<i>Попович Микола, Попович Дмитро</i> . Політичне в «системі координат» постмодерну та глобалізації.....	9
<i>Райхардт Адам</i> . Поняття геополітики та їх роль у центральній та Східній Європі	12
<i>Шкірчак Сергій</i> . Політизація інститутів громадянського суспільства як виклик для демократії.....	16
<i>Богдарук Богдан</i> . Кібератаки як повноцінний інструмент геополітики	20
<i>Найчук Антон</i> . Трансгресивний вимір суспільства постмодерну.....	23
<i>Плахтій Маріанна</i> . Особливості процесу освітньої взаємодії у постмодерному суспільстві	27
<i>Тручок Владислав</i> . Трансформація геополітичного простору в умовах світової цифровізації.....	31
<i>Кіндрачук Надія</i> . Зміна світової геополітичної парадигми: втілення «китайської мрії»	34
<i>Мещерякова Анастасія</i> . Особливості формування іміджу сучасної країни	37
<i>Підлісна Анастасія</i> . Трансформації функцій держави в глобальному світі	40

СЕКЦІЯ 2. ГІБРИДНА ВІЙНА: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ВИМІР

<i>Газін Володимир</i> . «Гібридна війна» Московії проти України: історичний аспект	45
<i>Кривошеїн Віталій</i> . (Пост)пандемічна трансформація демократії: світові тренди і перспективи формування гібридного політичного режиму в Україні	50
<i>Білецька Тетяна</i> . Збройні конфлікти як виклики й загрози для системи національної безпеки та територіальної цілісності України.....	53
<i>Бучин Микола</i> . Вплив на вибори як елемент гібридної війни Росії проти України	57

<i>Лаврієнко Петро</i> . Трансформація російської пропаганди в умовах «путінського режиму»	61
<i>Зубченко Олександр</i> . Електорат проросійських політичних сил на місцевих виборах (регіональний аспект)	64
<i>Гыря Ігорь, Найчук Антон</i> . Аналіз українсько-молдавських отношеній в контексте євроатлантических перспектив и угроз безопасности	68
<i>Рибщун Олександр</i> . Державна політика України у сфері оборони: етапи, цілі, підсумки	72
<i>Петросян Акоб</i> . Україно-армянские отношения в контексте межгосударственных экономических интеграций	88
<i>Галатир Віталій</i> . Наслідки російсько-української війни в історико-культурному вимірі	91
<i>Ткаченко Олександр</i> . У війні немає переможців	94
<i>Боротканич Наталія</i> . Холодна війна в космосі 2.0	97
<i>Кондрат Вадим</i> . Кримське питання: шляхи вирішення	101
<i>Ігнат'єва Тетяна</i> . Конфліктогенність трендів четвертої промислової революції	104
<i>Віннічук Ольга</i> . Особливості гібридної війни Росії проти України	108
<i>Сулятицька Тетяна</i> . Права військовослужбовців: правовий аспект	111
<i>Маркітантов Вадим</i> . Причини та передумови формування сучасної воєнної доктрини України	116
<i>Вонсович Геннадій</i> . Новітні інформаційні технології як компонент «гібридної війни»	123
<i>Прохорова Вікторія</i> . Развитие украинско-румынского сотрудничества в контексте изменившейся геополитики Черноморского бассейна	126
<i>Ганаба Вікторія</i> . Суспільно-політична природа війни: інформаційний аспект	131
<i>Гук Віталій</i> . «Жертви» геополітичних ігор Росії: хто наступний	133
<i>Шевченко Юлія</i> . Співпраця НАТО з країнами-партнерами в галузі безпеки у контексті протидії російській загрозі в чорноморському регіоні	136
<i>Пінкас Яна</i> . Особливості застосування інформаційної зброї в умовах гібридної війни	140

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції

**СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
ВІД КОНФЛІКТУ ДО КОНСЕНСУСУ**

20 травня 2021 р.

Підписано до друку 25.06.2021 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Arsenal.
Умов. друк. арк. 8,6. Друк офсетний. Папір офсетний.
Зам. № 2606. Наклад 100 прим.

ФОП Буйницький О. А.
32300, Хмельницька обл.,
м. Кам'янець-Подільський, вул. Північна, 81 Г.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
від 28.06.2006 р. серія ДК №2477